

Inhoudsopgave

24. 1. Memo over vlootschouw	2
25. 2. vlootschouw 2.0	3
26. 2024.10.17 IKW vlootschouw_v1	9
27. 240115 Oplegger bij IIP Procesvoorstel 1DYK Stuurgroep - Concept v2.0 (1)_..	54
28. Kopie van OverzichtMaatregelenOPWaddenkustNF_..	56
29. Gesprekspunten met It Fryske Gea	87
30. Memo Inzet IIP NF 4 november 2024 - V11-11-2024	89
31. Bijlage II_ Ruimtelijk Kwaliteitskader	94
32. Memo Onderhandelingsruimte IIP NEF dec 2024 - v2	222
33. Verslag projectgroep intern 9 dec 2024	224

Memo: Vlootschouw 2.0 IKW 17 oktober – Fries Programma Waddenkust

Van: [REDACTED]

Aan: Programmabureau 1DYK

Op 17 oktober as. vindt een bijeenkomst plaats tussen het opgave team 'BIG 5' van IKW en een afvaardiging vanuit het Fries Programma Waddenkust (FPW).

- [REDACTED] (IKW)
- [REDACTED] (IKW)
- [REDACTED] (IKW)
- [REDACTED] (WF)
- [REDACTED] (WF)
- [REDACTED] (PF)

De 'BIG 5' staan voor de vijf grote integrale gebiedsprocessen aan de Waddenkust (Waddenbaai NH, Programma Harlingen, FPW, Eems-Dollard en tot voor kort Holwerd aan Zee).

Het IKW heeft voor deze ontwikkelingen forse sommen geld gereserveerd binnen de programmering IKW 2024 – 2026. Dit betekent dat andere projecten (vooralsnog) niet gehonoreerd kunnen worden vanuit IKW / WF middelen.

Daarbij is de afspraak gemaakt om regelmatig deze programmering te actualiseren om steeds scherp te houden of er ontwikkelingen zijn die een aanpassing van de programmering en de daarin gereserveerde bedragen rechtvaardigen.

Om over en weer de verwachtingen goed te managen en de beoordeling op IKW waardigheid van de voorstellen goed voor te bereiden, vindt een 'vlootschouw 2.0' waarbij IKW per gebiedsontwikkeling individueel in gesprek gaan om de stand van zaken door te nemen.

De resultaten van deze vlootschouw 2.0 worden gerapporteerd aan de Stuurgroep Waddenprovincies (SWP) en vormen input voor actualisering van de IKW programmering.

[REDACTED] en [REDACTED] bereiden deze bijeenkomst voor. Het FPW is waddenkustbreed, maar afgesproken is dat het Integraal Inrichtingsplan en een financiering daarvoor wordt meegenomen in deze IKW-aanvraag. Met name voor de 'gebied verrijkt' maatregelen uit het IIP is nog aanvullende financiering nodig.

Over deze bijeenkomst is gecommuniceerd met de 1DYK partners. Alle 1DYK partners ontvangen binnenkort bericht met het beoogde proces rondom IKW en krijgen de kans mee te denken in nog op te stellen aanvraag.

Vlootschouw 2.0

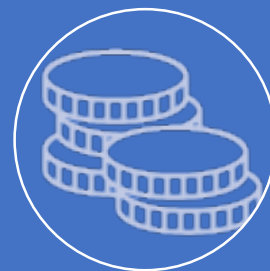
Ambities waarmaken: reality check

Wat gaan we
doen?

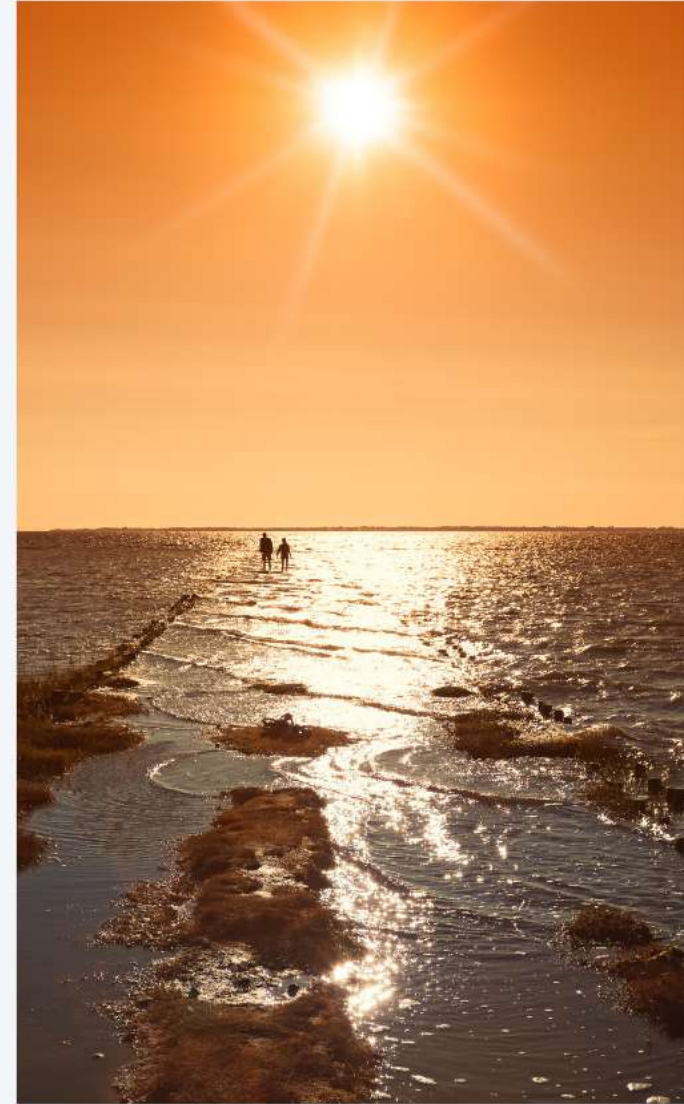
Wat is onze
aanpak?

Met welke
financiering?

- **Vlootschouw 2022**
- **Werkateliërs 2023**
- **Meerjarige Programmering 2024 – 2026**

- **Vlootschouw 2.0:**
  - **reality check:**
    - Huidige stavaza in het licht van vorige vlootschouw en werkateliërs
    - Wat gaat goed en wat gaat niet goed?
    - Waar zitten de aandachtspunten?
    - Planning: wat is een realistische verwachting t.a.v. indienen voorstel IKW /WF?
    - Euro's: om welk bedrag gaat het?
  - **Input voor herijking Programmering IKW middelen**

Inhoud, draagvlak en sturing

Inhoud: wat willen we realiseren?

- Is de ambitie nog overeenkomstig het werkatelier?
- Zo nee, waar zitten de wijzigingen en wat betekent dit voor de integrale gebiedsontwikkeling?
- Wat is de samenhang der dingen en hoe is dit geborgd?
- Wat is additioneel t.o.v. eigen taken / verantwoordelijkheden?
- Hoe verhoudt dit zich tot de IKW / WF criteria?
- Wat gaat goed, wat gaat niet goed?

Draagvlak: hoe geef je invulling aan inclusiviteit, wie doen mee en wie niet?

Sturing / mandatering:

- Hoe komen besluiten tot stand?
- Wat is de taakverdeling, wie is gemandateerd en hoe is dit vastgelegd?

Financiering en planning

Planning / fasering

- Wat, waar, wanneer, hoe en door wie?
- Welke afspraken zijn hier over gemaakt?
- Wanneer voorstel richting IKW / WF:
  - Wie is indiener?
  - Fasering?

Financiën, inclusief co-financiering:

- Wat zijn de kosten, wanneer welk bedrag?
- Wie betaalt wat (inclusief co-financiering)?
- Wat is hier over afgesproken?

Risico's en conclusies

Risico's en aandachtspunten (zie ook laatste sheet)

- Wat zijn risico's / aandachtspunten?
- Hoe acteren jullie hier op?
- Kan IKW / WF vanuit haar faciliterende rol hier iets in betekenen, zo ja: wat?

Conclusies

- Is het reëel om het gereserveerde bedrag in stand te houden?
- Zo nee, wat is dan wel een passende reservering binnen de IKW programmering?
- Wanneer, welk voorstel en om welke bedragen gaat het dan?
- Welke acties worden ingezet gelet op de gesignaleerde aandachtspunten / risico's?
- En wie doet wat?

Specifieke aandachtspunten

- In welke mate draagt het programma / project bij aan de doelen en criteria van IKW / WF (Waddenspecifiek, bovenlokaal, additioneel, etc: hoe meer hoe hoger de score)?
  - Is goed onderbouwd dat beoogde activiteiten uiterlijk 2026 beoordeeld kunnen worden door IKW /WF?
  - Is in beeld welke vergunningen nodig zijn en worden er geen obstakels verwacht hieromtrent?
  - Uitvoeringskracht: is de organisatie geregeld en in staat het project / programma uit te voeren?
  - Is er zicht op instandhouding / beheer (exploitatie, EBO)?
  - Is de penvoerder bekend?
  - Is er een indicatie met betrekking tot de staatssteun?
-

17-10-2024

**IKW vlootschouw
Fries Programma
Waddenkust**

Vandaag

- Fries Programma Waddenkust – korte algemene stand van zaken
- Vlootschouw 2.0 onderwerpen
  - Inhoud, draagvlak, sturing
  - Financiering, planning,
  - Risico's en conclusies
  - Specifieke aandachtspunten

Aanwezig

- [REDACTED] – Provincie Fryslân
programmamanager FPW
- [REDACTED] – Wetterskip Fryslân
programmasecretaris Primaire Keringen
- [REDACTED] – Wetterskip Fryslân
Omgevingsmanager IIP 1DYK

Intro FPW

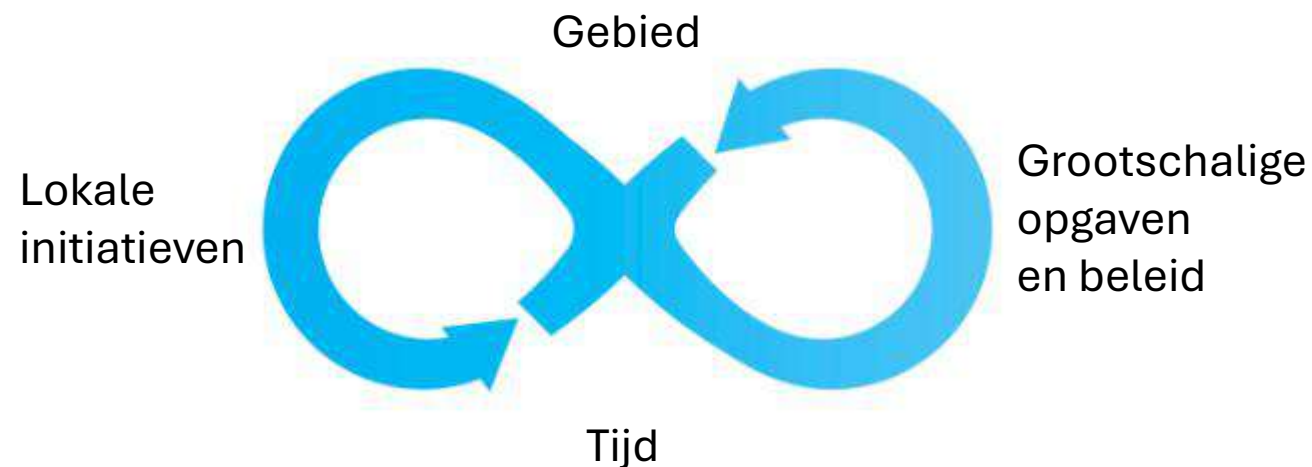
- Langs de hele Friese waddenkust spelen thema's waarmee we aan de slag willen, zoals *leefbaarheid, landbouw, verzilting, waterveiligheid, klimaat, natuur, landschap, toerisme*.
- Het zijn grote thema's die een integrale aanpak vragen. De methodiek hiervoor zien we in integrale gebiedsontwikkelingen, waarbij de aankomende dijkverbetering een vliegwiel zijn.
- Met verschillende overheden samenwerken in en met het gebied: Rijkswaterstaat, gemeenten, Wetterskip, provincie.

Intro FPW

“Actieve bijdrage leveren om initiatieven, plannen, agenda’s en opgaven in dit gebied te verbinden, t.b.v. een goede gebiedsgerichte afstemming en realisatie.”

UITVOERINGSPROGRAMMA WADDENGEBIED 2021-2026

- Agenda voor het Waddengebied 2050 -

Ruimtelijke puzzel

Financiële puzzel

Juridische puzzel

UP 10 en Routekaart Integrale
Kustontwikkeling

Terugblik: Vlootschouw 2022

Basis: Programmaplan Fries Programma Waddenkust 2020

1. **‘Notitie voor Investeringskader Waddengebied** – uitdagingen, acties en hulpvragen IKW.
2. **Overzicht Kennisvragen FPW** - kennisvragen over verzilting, zoetwater, Holwerd, slib etc.
3. **Checklist IKW** - eerste beschouwing hoe de opgaven FPW koppelen met de majeure thema's IKW.

Terugblik: Werkkateliers 2023 (1)

Ambitie
We zetten in op een aantal pilots en projecten ter bevordering van de zoetwatervoorziening aan de Waddenkust. We kijken wat er nu al kan op plaatsen waar het gebied problemen met verzilting ervaart, zodat er kennis en ervaring kan worden opgedaan voor de toekomst. We willen no-regret maatregelen nemen en daarmee vooruitlopen op aankomend FPLG.

Witte vlekken – waar is aandacht voor nodig?
• Urgentie van behoud van zoetwater is groot, daarom is een zoetwaterprogramma en -strategie nodig. Verhouding van grootschalige veranderingsplan in het zoetwatersysteem tot de mogelijkheden binnen de 10-jaar planning en het gebiedsproces heeft aandacht nodig.
• Wetelijke Verdringingsreeks: afstemming met mogelijke pilots binnen 10-jaar is noodzakelijk.

Relatie grotere plaatje
• Agenda voor het Waddengebied 2050 en UP 2021-26: er wordt aan een Wadden brede zoetwaterstrategie gewerkt.
• Frysk Programma Landelijk Gebied (FPLG): hoe we in Fryslân omgaan met streek, natuur, water & bodem. Klimaat en een vitaal platteland. KLM valt binnen het Noordelijke Kleefgebied. FPLG is o.a. een reëling van de onovervloedige Fryslân Klimaatbestendig 2050+. Autonome verzilting en minder aanvoer vanuit het IJsselmeer in de toekomst. Maatregelen in het watersysteem en op perceel niveau zelfvoorzienend en het vasthouden van water in het gat.
• Delta-programma Agrarisch Waterbeheer/Gebiedsplan Wateropgave: plan van LTO met waterschappen en openbare waterkwaliteit te verbeteren. Draagt daarmee bij aan wateropgaven.
• Gebiedsontwikkeling Dongeradielen

1DYK
Deze poster is slechts middel van werkatelier op 12 juni 2023 en is niet ter publicatie.

Ambitie
We zetten in op een voor- en bereikbaar, en (be)leefbaar gebied, waar rust en levendigheid worden gebalanceerd. Er zijn veel initiatieven langs de kust, welke we willen versterken en verbinden. Het gaat om initiatieven:
• waar energie op zit vanuit de gemeenschap, waar een proces wordt georganiseerd waarin je met elkaar door de realisatie van een ontwikkeling bijdraagt aan brede welvaart. (Bijv. Kromme Horne en PH aan 't Wad).
• die in een integrale afweging met de andere dragers logisch zijn om te realiseren. (Bijv. SWWT)

Belangrijke thema's
• R&T (Informatievoorziening, voorzieningen voor recreanten, waterrecreatie). Visie: De Friese Waddenkust is een aantrekkelijke bestemming voor de natuur- en cultuurelkebeier. Er is sprake van relevant leefbaar en toegankelijk aanbod, passend bij de leefwijze en onze eigen inwoners. Wij zetten ons in om het toeristisch aanbod zoveel mogelijk te verduurzamen. Hieronder verstaan wij een positieve klimaatimpact, toeristisch en goed voor de leefbaarheid en sociale impact van de omgeving.
• Mobiliteit (bereikbaar, verzachten van de randen), drukkebeheer
• Ruimtelijke kwaliteit (aankleding dijk, inrichting en leefbaarheid landschap, DuWV)

Witte vlekken – waar is aandacht voor nodig?
• Thema's energie, wonen en zorg, onderneming
• Toepassing van slob en kiel. Er gebeurt veel in Fryslân (bijv. ambitietitel van Circulaire Friesland, Sibbus Lauwersoog, HaZ). Integrale aansluiting bij 10-jaar heeft aandacht nodig.

Relatie grotere plaatje
• Novex: FFW heeft input geleverd voor de drie perspectieven (landbouw & natuur, orderde netwerken voor energie & (circulaire) economie, en leefbare steden & regio's).
• Watersporttoets Waddoche
• Regionale onderwerpen
• Programmaplan Recreatie & Toerisme vanuit Vereniging van Waddenzee-kustgemeenten
• Holverd aan Zee is een leefbaarheidsplan. Verhouding 10-jaar tot HaZ wordt nader besproken.

Uitdagingen voor proces en inhoud
• Tot hoever gaat Brede Welvaart voor ons? Wat kunnen we opknippen in het gebiedsproces en wat niet?
• Ecologisch kook bij vergaande ontwikkeling gaat dijk-hoofdwatervrijheid voor. Hoe behouden we de samenhang zodat we op SWWT voor het gebied kunnen betekenen?
• Financiering van (kleine) initiatieven in de omgeving vergroot draagvlak en verbinding om aan het huidige belang voor de dijk mee te werken. Hoeveel geld is vanuit HWBP beschikbaar voor dit soort initiatieven?

Deze poster is slechts middel van werkatelier op 12 juni 2023 en is niet ter publicatie.

Zoetwater

Initiatieven
• Koppeling tussen natuurmaatregelen en zoetwater (en recreatieve functies). Bijv. zuilen op zoetwaterdammen of combinaties met voor verzilting compenserende maatregelen (bijv. verticale drainage).
• Pilot verticale drainage: Rijkswaterstaat (RWS) en de Wierum (in combinatie met uitsluiting).
• Maatregelen op perceelsniveau (bijv. zelfvoorzienend, is a actief draagvlak nodig, ander efficiënte irrigatie, bodemverbetering, gebruik van alternatieve waterbronnen).
• Verbetering zoetwatersysteem, met name vergroten van waterberging.
• Ontwikkeling klimaatadaptieve landbouw:
• Zie ook in buitendijk gebied
• Zoetwatersysteem
• Tussen Koebeek en Zeele Hout wordt naar verschillende aanpak als SWWT.

Zoekgebieden
• Oude Wierum (Wierum, Ternaard (SWWT): initiatief vanuit omgeving water meenters opgevoerd, gecombineerd worden: herstel opvallen, groenblauwe drainage en waterberging.
• Tussen Koebeek en Zeele Hout wordt naar verschillende aanpak als SWWT.

Financiering
SWWT: 17 miljoen is grote schatting voor de opvallen, maar is nodig voor de integrale ontwikkeling.
Andere initiatieven nog niet op geld gezet.
Mogelijke financieringsbronnen:
• Regioaal Noordwest (lijn landbouw en landschap)
• NPLG

Natuur

Initiatieven
• PAGW-notitie 'het WAT, WAAR EN WAAROM': inhoudelijke analyse van welk type maatregelen, waar nodig zijn om de ecologische knelpunten van de Waddenzee op te lossen. Het gaat om buitendijkse en binnendijkse initiatieven die zijn onderverdeeld voor de harde en zachte dijk. Het type maatregelen zit in op, rust- en broedplaatsen voor vogels, visverbindingen, leefgebied voor vis, onderwater natuur, verbetering kwaliteit kwelder en bodem, voedselproductiviteit en biodiversiteit.
• Ecologisch Perspectief: eerste stap naar een integraal en vergaand voorkeursalternatief (VKA) voor de dijkverbetering KLM met significante positieve effecten voor de natuur. Draag daarmee bij aan meekoppeling van de PAGW-opgave.

→ Momenteel wordt gekozen naar samenvoegen van de PAGW-notitie en het Ecologisch Perspectief tot één natuurplan.
• Initiatieven van betrokken bewoners en ondernemers: boeren natuur, donkere, tuinen en dorpen biodiversiteit, Noord Fryslân Buitendijks.
• Holverd aan Zee: biedt veel kansen om natuurwaarden te ontwikkelen die diverse natuuropgaven helpt realiseren. Zowel buitendijkse als binnendijkse.

Uitdagingen voor proces en inhoud
• Ambitie en wet & regelgeving kunnen botsen: hoe kunnen we hierin handelen en ambitieus blijven?
• Draagvlak voor natuurinitiatieven binnendijkse: m2 binnendijkse waardevol en schaars. Hoe komen we tot logische en

initiatieven? groene dijk i.r.t. N2000-gebied idyks. Er bestaan verschillende ideeën over de mogelijkheden, wetelijke oogaven en d. Puzzel moet gelegd worden: met betrokken partijen: Rijk, provincie, gemeente en de ardeis.
de brede groene dijk t.o.v. andere initiatieven.

KW?
hier vervullen en helpen om de aanvraag daarvoor op te stellen en aan te geven wat de

GEBIEDSDOCUMENT KOEHOOL - LAUWERSMEER

Dijk versterkt, randen verzacht, gebied verrijkt

29 november 2022

Terugblik: Werkateliers 2023 (2)

Basis: Gebiedsdocument Koehool-Lauwersmeer.

Met drie dragers: zoetwater, ecologie en brede welvaart

Concrete projectkansen

1. **Koehool-Zwarte Haan, natuurversterking en beleving.** Realisatie van een aantal relatief kleinschalige projecten dijkspuiten, Klutenplassen en Dijk van een Wijf;
2. **Natuur-plus Groene Dijk.** Kwalitatief versterking van het plan voor een groene dijk op het traject Zwarte Haan – Ternaard;
3. **Swiet Wetter Wierum –Ternaard.** Operationaliseren van een integraal voorstel rond regionale economie, landbouw, natuur, water en recreatie voor het gebied Wierum – Ternaard.
4. **Paesens-Moddergat.** Project voor het verbeteren van de mobiliteit, recreatie, natuurbeleving en -zonering aan de rand van het Wad.

Concretiseren
en versnellen
aan de
Waddenkust

Resultaat werkateliers
vijf gebiedsprocessen

Terugblik: Werkateliers 2023 (3)

Basis: Gebiedsdocument Koehool-Lauwersmeer.

Met drie dragers: zoetwater, ecologie en brede welvaart

Proces en uitwerking

1. **Uitwerken kansen Fries Programma Waddenkust en IKW & WF.**
2. **Uitwerken relatie met Holwerd aan Zee.** M.b.t. klei voor dijken en natuur(compensatie) uitwerken.
3. **Relatie met Natura2000.** Uitwerken van juridisch mogelijkheden en onmogelijkheden van de vergunbaarheid van dijkversterking i.r.t. Natura2000 regelgeving.
4. **Zoetwaterstrategie.** Uitwerking van een zoetwaterstrategie i.r.t. klimaatverandering van land, kust en Waddenzee.

Concretiseren
en versnellen
aan de
Waddenkust

Resultaat werkateliers
vijf gebiedsprocessen

Meerjarige Programmering 2024-2026

Ambitie: Fries Programma Waddenkust 2025 – ?

Inhoudelijke Basis:

- Integraal Inrichtingsplan 1DYK,
- Integraal Ruimtelijk Ontwerp Harlingen,
- Voorverkenning Zurich-Koehool
- Brede koppelingen: Dongeradielen, Lauwersmeer etc.

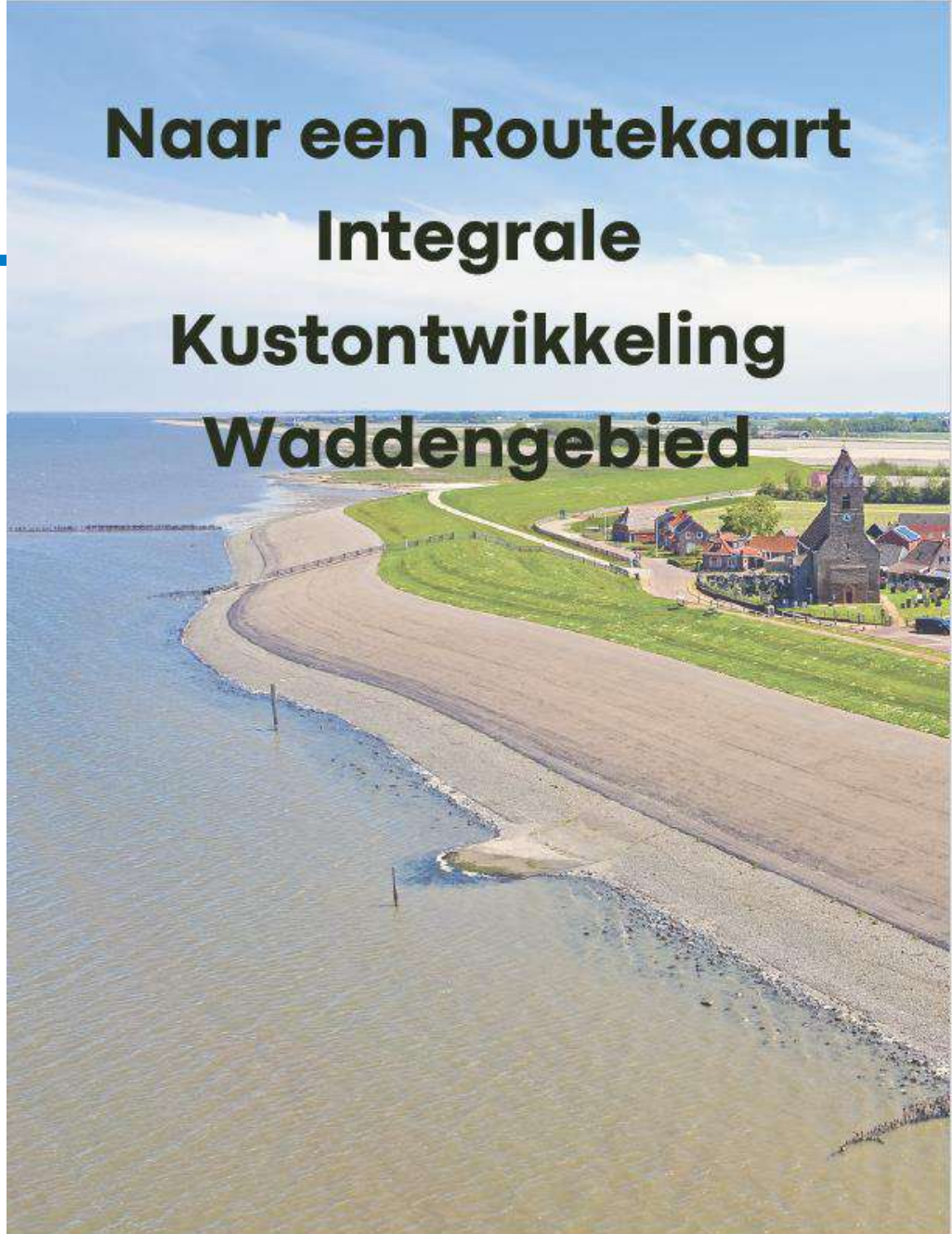
Beleidsmatige basis:

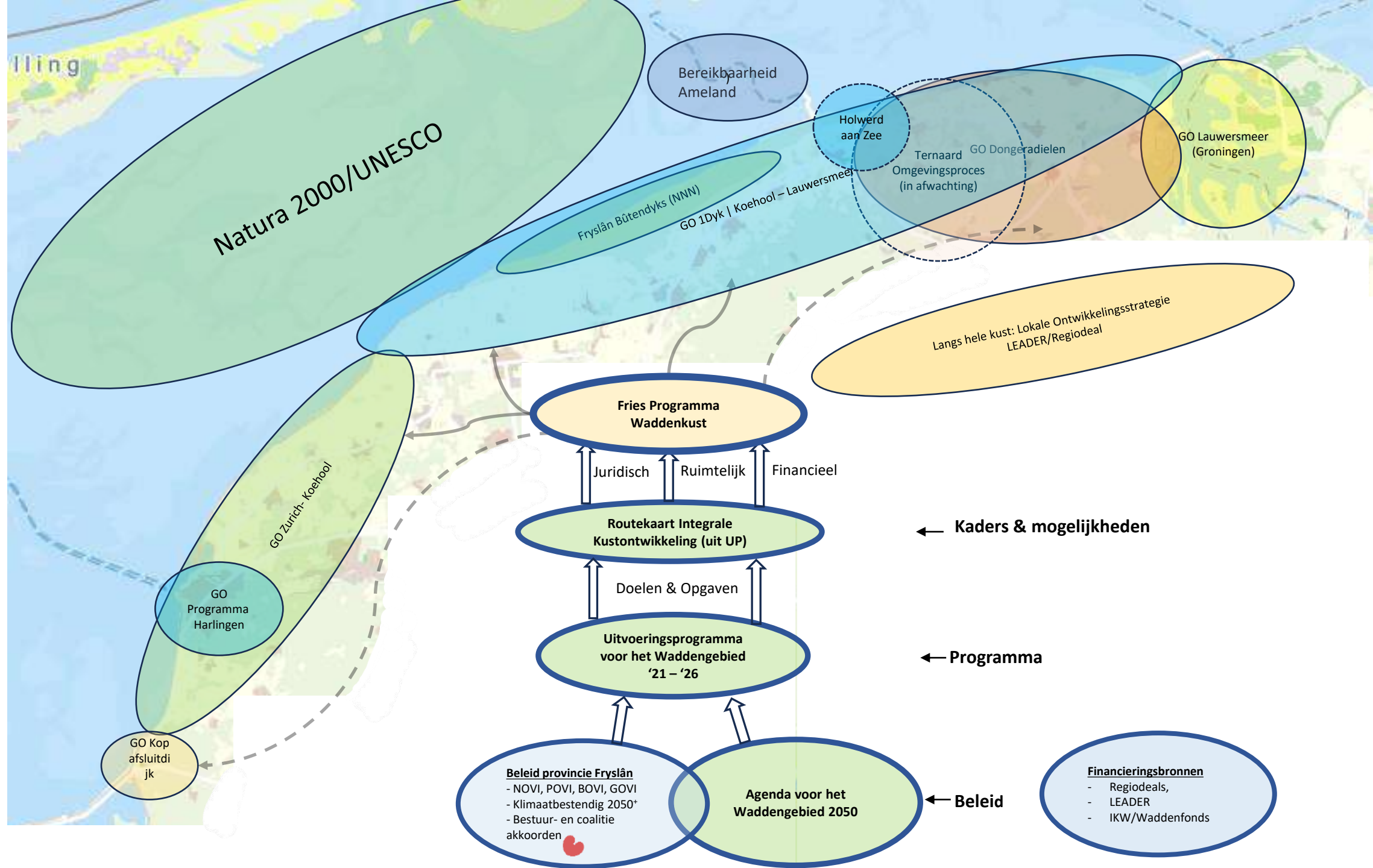
- Agenda voor het Waddengebied 2050,
- Uitvoeringsprogramma 2021-2026,
- Routekaart Integrale Kustontwikkeling,

Financiële basis:

- IKW/Waddenfonds,
- Regiodeals,
- Kustfonds?
- Eigen fondsen uit regionale overheden

Naar een Routekaart Integrale Kustontwikkeling Waddengebied

Meerjarige Programmering 2024-2026

Thema's FPW

- Natuur/biodiversiteit
- Water (waterveiligheid/dijkversterking, (zoet)waterbeheer/beschikbaarheid)
- Landbouw (verzilting, zoetwaterbeschikbaarheid, bodem)
- Bereikbaarheid (w.o. bereikbaarheid havens, kust en eilanden, veerdiensten)
- Energietransitie (aanlanding windenergie, inpassing transitie in Waddengebied)
- Leefbaarheid (bereikbaarheid voorzieningen, woningen)
- Recreatie en toerisme (kustzone, voorzieningen, mobiliteit)
- Circulaire economie (grond, materiaal, duurzaamheid)
- Regio-deal aanvragen Noardeast Fryslân, Noordwest Fryslân, Súdwest-Fryslân
- Oogst Omgevingsproces Ternaard, LEADER (Lokale Ontwikkelingsstrategieën)

BIG 5: FPW = Bredere Friese Waddenkust. Geheel in beeld brengen met onderscheid wat gereed kan zijn voor WF-aanvraag voor 2026.

Op korte termijn potentie vanuit:

- 1DYK – Koehool Lauwersmeer
- Programma Harlingen
- Dongeradielen
- Specifieke initiatieven Friese Waddenkust

Gebied: Koehool-Lauwersmeer

Naar een Integraal Inrichtingsplan 1DYK

GEBIEDSDOCUMENT KOEHOOL - LAUWERSMEER

Dijk versterkt, randen verzacht, gebied verrijkt

1DYK

29 november 2022

Dijk versterkt
Randen verzacht
Gebied verrijkt

Van gebiedsdocument naar een Integraal Inrichtingsplan

- Van verkenningsfase naar planuitwerking – samenhangend ruimtelijk plan nodig.
- Basis voor projectbesluiten dijkversterking
- Basis voor een aanvraag Waddenfonds/IKW
- Basis voor integrale kustontwikkeling
- Direct resultaat voor Agenda 2050 en UP
- Methode: Ontwerpend onderzoek, eerst waarde creëren, dan verdelen.

Criteria om oplossingen en een finaal akkoord op te toetsen

Knock-out criteria:

- Een akkoord moet juridisch en wettelijk haalbaar zijn (denk aan vergunbaarheid)
- Een akkoord moet technisch realiseerbaar zijn binnen een afzienbare termijn (5 jaar).
- Een akkoord moet betaalbaar zijn, c.q. er moet door een of meerdere partijen voor betaald willen worden.
- Een akkoord moet controleerbaar en handhaafbaar zijn.

Wenselijkheidscriteria:

- Oplossingen met daarin de meeste belangen verwerkt hebben de voorkeur.
- Concretere oplossingen zijn beter dan abstracte opties.
- Oplossingen gebaseerd op feiten hebben de voorkeur, boven oplossingen waar feitelijke onderbouwing ontbreekt
- Oplossingen hebben een eigenaar/initiatiefnemer
- Oplossingen die toekomstgericht en duurzaam zijn hebben de voorkeur.

Eindproduct – maart 2025

1. Erkenning/herbevestiging van de ruimtelijke opgave
2. Duidelijke overeenkomst met criteria
3. Uitvoeringsplan met eigenaarschap en zicht op financiering
4. Beeld van wat nu mee moet en later wenselijk is.

Belang: Aansluiting op IKW/Waddenfonds!

- Aansluiten op majeure thema's, rode draad en themalijnen
- Concrete, financierbare projectvoorstellen voor Waddenfonds
- Rijkere invulling van brede welvaart, zoetwater, ecologie

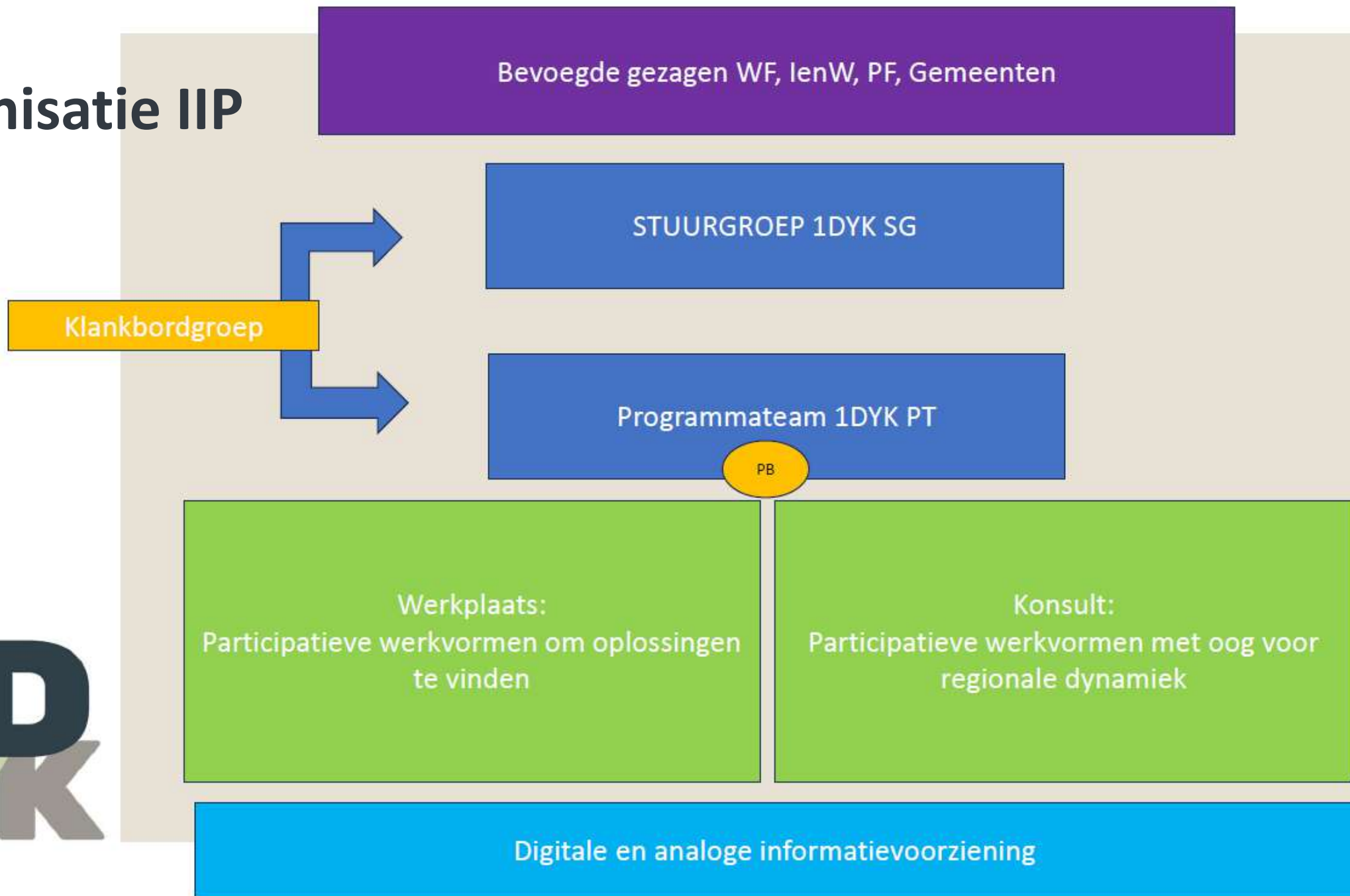

Financiering IIP

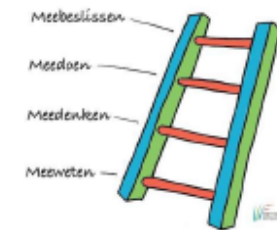
- Het IIP als akkoord en proces is geraamd op totaal 1.3 - 1.7 miljoen.
- Verdeelsleutel onder de overheden.
- Voor de projecten/uitvoering:
  - HWBP ca. 380 miljoen voor waterveiligheidsopgave
  - PAGW ca. 39,5 miljoen voor ecologische opgave
  - Beperkte bijdragen vanuit regionale overheden
  - Mogelijk via Regiodeals
  - Mogelijk via IKW/Waddenfonds

Organisatie IIP

Participatie op het IIP proces

Meebeslissen – De Stuurgroep

Dit is een vorm van samenwerking, waarbij alle deelnemers invloed hebben op het proces en het resultaat hiervan. We betrekken belanghebbenden vanaf het beginstadium en maken samen met hen het project, programma of beleid. Belanghebbenden zijn hier bevoegd om te beslissen wat voorgedragen wordt aan het bestuur.

Meedoen – De Werkplaats

Het op te stellen beleid of programma en uit te voeren project staat nog niet vast. De belanghebbenden worden in een vroeg stadium betrokken en kunnen meedoen door een bijdrage te leveren aan het ontwerp. Belanghebbenden kunnen problemen, adviezen, kansen en oplossingsrichtingen aangedragen. Wij nemen dit over of mee óf leggen uit waarom dit niet gebeurt.

Meedenken – Terinzageleggingen in projectbesluit procedure, Lokale Konsulten etc.

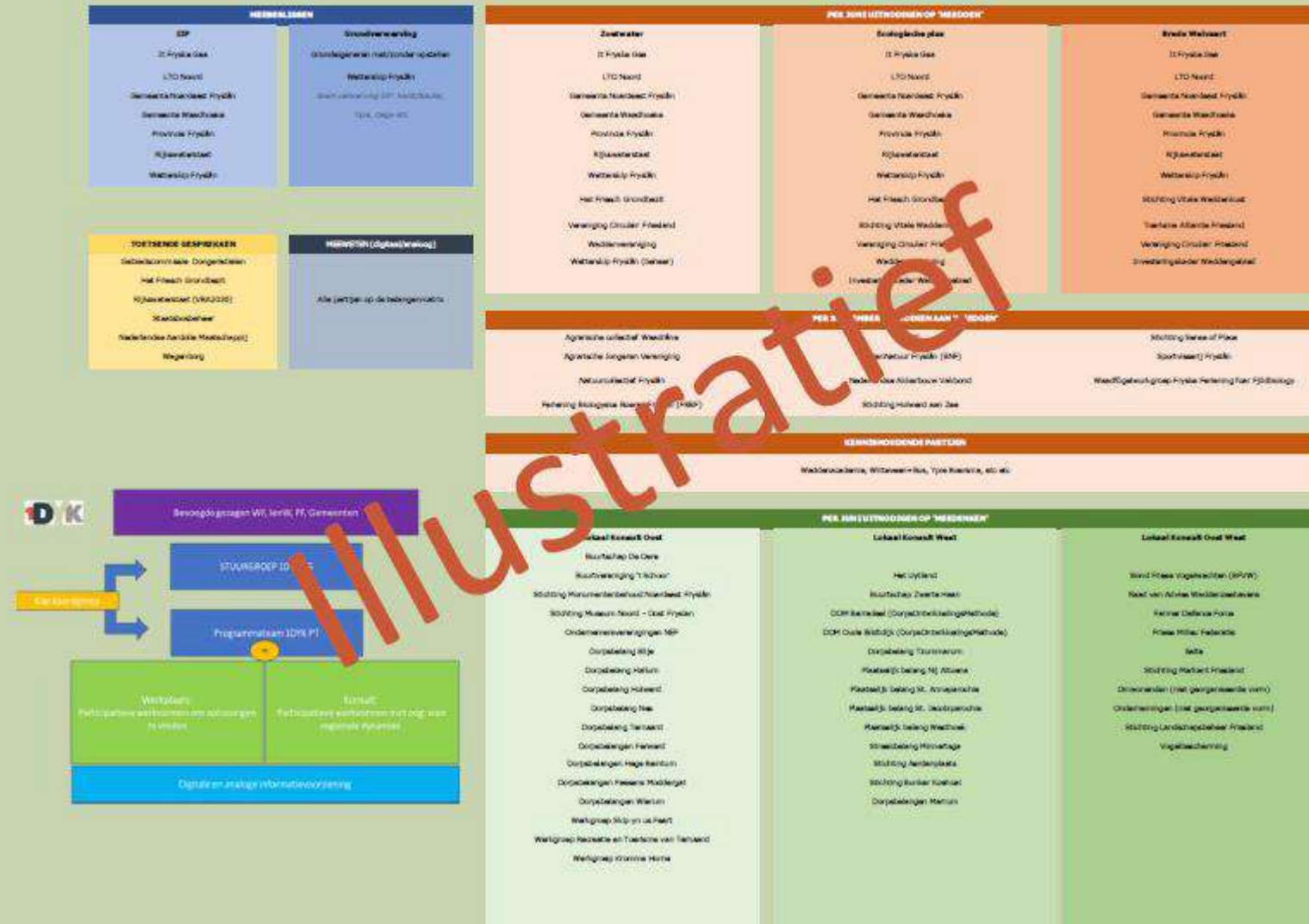
We maken een project, programma of beleidstekst en vragen belanghebbenden om mee te denken en advies te geven. Afhankelijk van de complexiteit van de opgave kan dit op verschillende manieren. Bijvoorbeeld door terinzagelegging. Wij bepalen in hoeverre meningen en ideeën worden overgenomen.

Meeweten – Nieuwsbrief, website en analoog contact

Wij informeren belanghebbenden over de opgave. Belanghebbenden kunnen vragen stellen over het proces en de inhoud. Wij verwijzen naar de verschillende participatievormen.

Planning op hoofdlijnen IIP

April	Delen van belangen in PT, opstellen/verrijken belangenmatrix, vaststellen oplossingscriteria. Kick-off WP, Organiseren LK, samenstellen KG	
Mei/ Juni	Waardecreatie met WP, LK, terugkoppeling PT	
Zomer/Sep	Verwerking opties in eerste pakketoplossing in PT, PB mandaat geven	
Okt/Nov	Waardeverdeling in PT	
Nov/Dec	Bouwen van conceptakkoord incl. sondering Concept akkoord PT naar SG	Stuurgroep SG Programmateam PT
Januari	Presentaties door PT bij achterban consultatie	Werkplaats WP
Februari	Verwerking van laatste punten	Lokaal Konsult LK
Maart	Besluit SG over IIP incl uitvoeringsplan	Klankbordgroep KG

@ [REDACTED], [REDACTED],
kunnen jullie
aanvullen? Dan
kan ik het in
tabelvorm gieten.

Planning/fasering totaalproces 1DYK

- IIP akkoord: Maart 2025
- Projectbesluit KZH:
- Projectbesluit TPM:
- Projectbesluit Groene dijk:
- Start uitvoer KZH:
- Start uitvoer TPM:
- Start uitvoer Groene dijk:

*Waar staan we nu met IIP?

*Werkboeken zijn géén definitieve producten. Bedoeld als tussentijds werkdocument.

**Terugkoppeling
eerste oogst IIP
23 oktober 2024**

Waar staan we nu met IIP?

	Week 36	Week 37	Week 38	Week 39	Week 40	Week 41	Week 42
Bijzonderheden	Intensieve Werkplaats-periode verwacht!					Bundeling van mogelijkheden	
Stuurgroep	5-sep						
Programmateam				27-sep			ntb
Programmabureau		12-sep	19-sep	26-sep	3-okt	10-okt	18-okt
Communicatieoverleg			16-sep				
Werkplaatsen	<i>bilateraal ontwerpen</i>		<i>bilateraal ontwerpen</i>		<i>buffer</i>	<i>Plenair delen. Datums ntb</i>	
Lokale konsulten							

	Week 45	Week 46	Week 47	Week 48	Week 49	Week 50	Week 51	Week 52	Week 01
Bijzonderheden	Intensieve Programmateam-periode verwacht!					Uitwerking concept-akkoord		Kerstreces	
Stuurgroep									
Programmateam		11-nov+12-nov		25-nov+26-nov			16-dec+17-dec		
Programmabureau	7-nov	14-nov	21-nov	28-nov	5-dec	12-dec	17-dec		
Communicatieoverleg	5-nov					10-dec			
Werkplaatsen									
Lokale konsulten						<i>Ter overweging</i>			

Dijk versterkt – onderdeel HWBP

- **Ontwerp:** Twee hoofdvarianten in voorkeursalternatief. Brede groene dijk en harde dijk (waar geen voorland is).
- **Financiering:** door Hoogwaterbeschermingsprogramma (ca. 380 miljoen).
- **Aandachtspunten:**
  - Vergunbaarheid groene dijk. Rapport Pels Rijcken wijst uit dat inzet gepleegd moet worden op plus voor natuur én gebied.
  - Compensatie maatregelen N2000
  - Integratie PAGW maatregelen
  - Innovatie dat buiten HWBP valt. Zijn er thema's die we willen aandragen voor IKW?

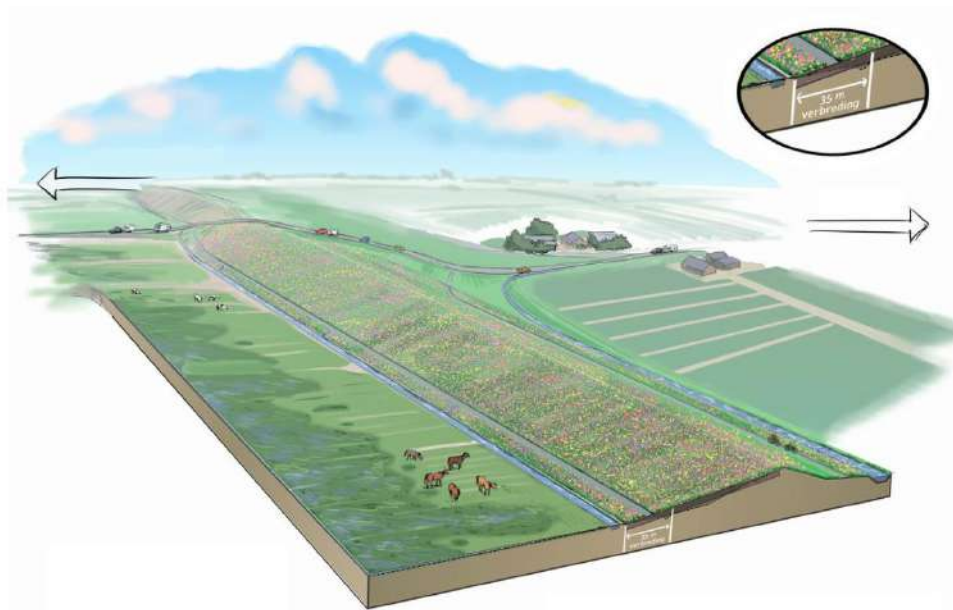
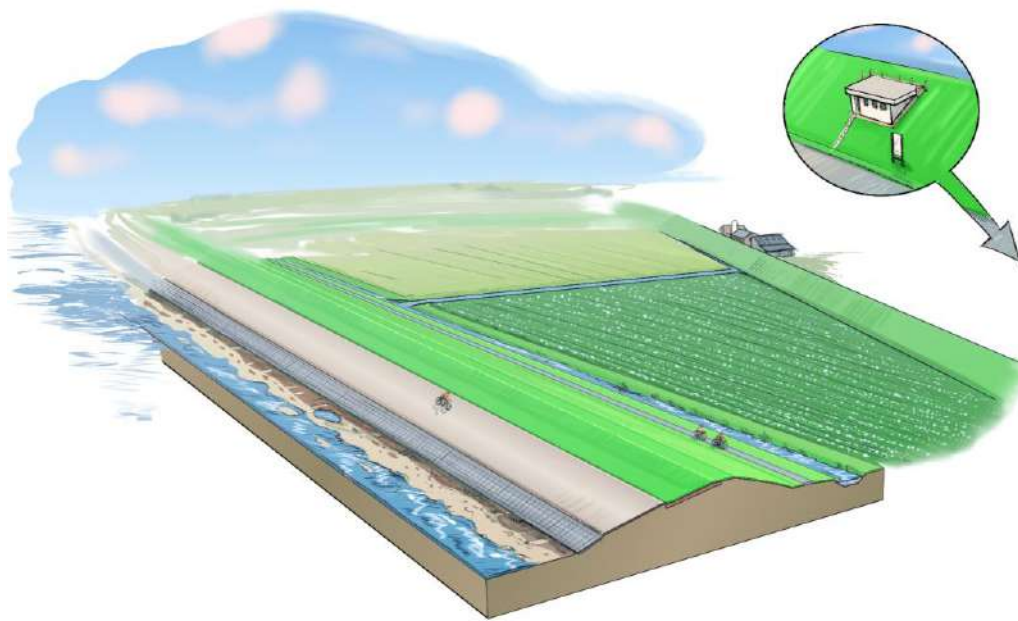

Dijkprojecten

Randen verzacht – onderdeel PAGW

- **Ontwerp:** Ecologische maatregelen vanuit kaders PAGW. Bijv. klutenplassen, vispassages, zoetwater aanvoer Wadden
- **Financiering:** door Programmatische Aanpak Grote Wateren (PAGW). Gereserveerd ca. 39,5 miljoen
- **Aandachtspunten:**
  - Ruimte en draagvlak voor de maatregelen: mate van succes afhankelijk van inzet op andere thema's in het gebied
  - Besluit stoppen met Holwerd aan Zee: dit was een majeur project voor PAGW waar deel van de gelden voor was gereserveerd.
  - Plus voor de natuur vs. compensatie

Gebied verrijkt – ecologie, zoetwater en brede welvaart

- **Ontwerp:** Hubs, netwerken, plaatselijk
- **Financiering:** Voor een groot deel nog **niet** geregeld. Beoogd Waddenfonds/Regiodeals/fondsen partners
- **Aandachtspunten:**
  - Ecologische koppelkansen buiten PAGW mate van succes afhankelijk van inzet op andere thema's in het gebied.
  - Recreatieve ontwikkeling en duisternis/rust
  - Verbindingen kunnen realiseren vb. Op paad lâns it Waad Swiet Wetter Wierum Ternaard
  - Kleine initiatieven verbinden aan grote opgave

*Mogelijke projectactiviteiten IIP - Zoetwater

*Betreft voorbeelden uit het gebiedsdocument, werksessie IKW 2023 en werkboeken IIP. IIP is nog in ontwikkeling en staat niet vast tot akkoord is bereikt.

**Globale kostenraming

Opgaven:

- Zoetwaterbeschikbaarheid voor gebied en Wadden
- Waterberging en afvoer
- Verzilting
- Bodemdaling

Kansen:

- Kwaliteit bodem
- Vasthouden water, zoetwaterlens vergroten, waterbuffer creëren
- Waterberging
- Ondergronds wateropslag
- Pilots/onderzoek

Initiatieven	Kostenraming**
Swiet Wetter Wierum Ternaard waaronder • Opvaartenplan • Natuurvriendelijke oevers • Zoetwaterpilots landbouw • Zoetwateropslag	18 miljoen voor sec. opvaarten plan
Pilots zilte teelten	PM
Groen-blauwe dooradering	PM
Ferwerterfeart	5 ton
Noorderverlaat en andere opvaart initiatieven	1 miljoen
Uitvoeringsmaatregelen poldersystemen	PM
Uitvoeringsmaatregelen perceelsniveau	PM
Pilots op perceelsniveau	PM
Pilots verbeteren bodemkwaliteit	PM
Pilots ondergrondse wateropslag	PM

Visie uit gebiedsdocument: *Zoetwater is van belang voor zowel de (Wadden)natuur als landbouw. We willen geen dingen dubbel doen en zetten in op een aantal pilots en projecten ter bevordering van de zoetwatervoorziening aan de Waddenkust, passend in het geheel van veranderingen in het gebied. We kijken wat er nu al kan, zodat er kennis en ervaring kan worden opgedaan voor de toekomst. Met toepassing van een ecosysteem benadering geven we de initiatieven een logische plek.*

*Mogelijke projectactiviteiten IIP – Brede Welvaart

*Betreft voorbeelden uit het gebiedsdocument, werksessie IKW 2023 en werkboeken IIP. IIP is nog in ontwikkeling en staat niet vast tot akkoord is bereikt.

**Globale kostenraming

Opgaven:

- Recreatieve dooradering
- Leefbaarheid dorpen
- Toekomst landbouw
- Regionaal en lokaal vervoer

Kansen:

- Combinaties recreatieve dooradering, persoonsmobiliteit, ruimtelijke kwaliteit
- Agritoerisme, agrarisch natuurbeheer
- Sleutel: Combinatie van beleefbaarheid, bewoonbaarheid, beweegbaarheid.

Initiatieven	Kostenraming**
PLIW, waaronder: • Informatievoorziening • Sanitair • Pilot toegankelijkheid minder valide bezoekers • Natuurbeleefplekken, opgangen	4 ton 315.000 100.000 25.000
PM aan 't Wad (parkeren, R&T, infra)	2 miljoen
Blue Energy?	
Hub Wierum (dijksplein)	1,2 miljoen
Informatievoorziening langs de Waddenkust KLM • Saneren + wat komt erbij?	PM
Parkeermogelijkheden Roptasyl Westhoek Oudebildtzijs voor TOP	30.000
Inpassing dyksput Wierum (R&T infra)	5 miljoen
Driehoek Ferwert/Hegebeintum/Blije	PM
Dark sky kustgebied Nes	PM

Visie uit gebiedsdocument: *De Friese Waddenkust is een aantrekkelijke bestemming voor de natuur en cultuurliefhebber Er is sprake van relevant beleefbaar en toegankelijk aanbod, passend bij de bezoeker en onze eigen inwoners Wij zetten ons in om het toeristisch aanbod zoveel mogelijk te verduurzamen Hieronder verstaan wij een positieve klimaatimpact, toekomstbestendig en goed voor de leefbaarheid en sociale impuls van de omgeving*

*Mogelijke projectactiviteiten IIP – Ecologie

*Betreft voorbeelden uit het gebiedsdocument, werksessie IKW 2023 en werkboeken IIP. IIP is nog in ontwikkeling en staat niet vast tot akkoord is bereikt.

**Globale kostenraming

Onderscheid in financiering:
PAGW, Compensatie Dijk en andere ecologische initiatieven.

Opgaven

- Ingeperkte natuurlijke dynamiek
- Zoet-zout verbindingen
- Waterkwaliteit
- Rust en broedgebieden vogels

Kansen

- Verzachten randen
- Perspectief NF Bûtendyks
- Klutenplassen
- Natuurvriendelijke oevers

Initiatieven	Kostenraming**
Natuurbermen – Koehool-Lauwersmeer	PM
Biodiversiteitsmaatregelen	PM

Initiatieven PAGW	Kostenraming
	Vanuit PAGW
Totaal	39,5 miljoen

Initiatieven Compensatie Dijk	Kostenraming
Ter compensatie van ruimtegebruik	Vanuit HWBP

Visie vanuit gebiedsdocument: We kijken naar het landschap-ecologisch systeem van de Waddenkust en zetten in op herstel van (verbindingen tussen) leefgebieden, herstel natuurlijke processen, behoud en verbetering van biodiversiteit en een gebalanceerd ecosysteem.

An aerial photograph showing a coastal landscape. A long, straight dike runs from the foreground towards the horizon, separating a large body of water (the sea) from a green, marshy area. A road runs parallel to the dike on the land side. The water is a deep blue, and the sky is clear. The land is covered in green grass and some patches of bare earth. A small cluster of buildings is visible on the horizon near the dike.

“Dijk versterkt, randen verzacht en gebied verrijkt.”

Brede Programmering Friese Waddenkust

Brede kansen Friese Waddenkust

- Gebiedsontwikkeling Dongeradielen
- Inzet op uitvoer Lokale Ontwikkelingsstrategie (LOS) vanuit LEADER
- Regiodeals Noardeast, Noardwest, Súdwest
- Zurich – Koehool voorverkenning
- Koppelkansen Lauwersmeer, BOVI etc.
- Aanvraag EU Horizon SMARTER

**Paar voorbeelden van
programmalijnen volgen in de
volgende slides**

Voorbeelden Initiatieven	Kostenraming
Koppelkansen Dongeradielen waaronder:	
Verticale dijkdrainage pilot - vervolgmaatregelen	
Dijk van een Wijf	900.000
Informatievoorziening langs de Waddenkust • Saneren + wat komt erbij?	
Groen-Blauwe dooradering breed waaronder • Natuurbermen • Waterberging	
Aanpak verbetering regiomarketing Noardwest Fryslân	1.000.000
Green destinations	30.000
Onderzoeken zoetwater waaronder: • Analyse gevoeligheid watertekort • Analyse gevoeligheid verzilting	
Uitvoeringsmaatregelen poldersystemen	
Pilots waaronder • Water vasthouden op perceelsniveau • Verbeteren bodemkwaliteit • Ondergrondse wateropslag • Zilte teelten	
Communicatie strategie: bewustwording zoetwater en verzilting	
Fietspad Oude Spoardyk Wijnsdum-Sexbierum	25.000 voor onderzoek
Sloepenrondje Franeker-Tzum-Lollum	406.000

Programmering Friese Waddenkust

Zoetwaterbeschikbaarheid en verzilting Waddenregio

Voor het IKW zijn initiatieven te verdelen naar 3 niveau's:

1. Hoofdwatersysteem (boezem)
2. Regionaal en lokaal systeem (polders)
3. Perceel niveau (drainage en opslag ondergrond)

Daarin zijn initiatieven naar 3 typen onder te verdelen:

- A. onderzoek (monitoring/modellering)
- B. bewustwordingstrajecten
- C. concrete uitvoeringsmaatregelen en pilots

*Overzicht Kansen
Zoetwater-
beschikbaarheid en
verzilting
Waddenregio graag
samen met IKW
doornemen.

Ontwerpschema Dongeradielen

10 september 2024
CONCEPT

Uitgangspunten

- Visie FK 2050+ (2023)
- Omgevingsvisie Gemeente Noardeast Fryslân (2024)
- Coalitieakkoord DB Wetterskip 2023-2027
- Bestuursakkoord GS Provincie 2023-2027
- Landschapsbiografie Noardeast Fryslân (2021)
- Grutsk op 'e Romte (2014)

Wateropgaven

Bodemdaling door gaswinning (wordt in elke variant opgelost):

A1. Bergingsverlies (174.000 m3)

A2. Andere effecten:

- Toename ontwateringsverlies
- Versterking verzilting in percelen
- Functioneren kunstwerken en keringen

Koppelpunten Water:

B1. Bergingstekort door klimaatverandering (95.000 m3)

B2. Overige kansen:

- Vertragen verzilting
- Water vasthouden t.b.v. droogte
- Verbeteren waterkwaliteit
- Waterveiligheid

Beoordelingscriteria

1. Duurzaam behoud landbouwgrond en natuurgebieden
  - a. Kwantiteit
  - b. Kwaliteit
2. Toekomstbestendigheid watersysteem
  - a. Robuustheid: omgaan met extremen (droog en nat)
  - b. Effect op verzilting
  - c. Kansen voor waterkwaliteit
  - d. Waterveiligheid
3. Landschappelijke inpassing
4. Uitvoerbaarheid
  - a. Grond en instrumenten
  - b. Kosten (aanleg + beheer/onderhoud) en Dekking
5. Mogelijkheden voor
  - a. Recreatie
  - b. Natuur
  - c. Leefbaarheid
  - d. Energie

Leidende ontwerpprincipes wateropgaven

- Water en bodem zijn sturend: oplossingen volgen uit de logica van het landschap, in plaats van alleen technische maatregelen te gebruiken.
- Vanuit de zorg voor voedselproductie en natuurbehoud zetten we in op duurzaam behoud van landbouwgrond en natuurgebieden. Het waterbeleid is daarin ondersteunend;
- Oplossingen dragen bij aan een toekomstbestendig watersysteem dat beter om kan gaan met extreme omstandigheden;
- Landschappelijke kernkwaliteiten worden behouden en waar mogelijk versterkt.

Ideeën schetsen wateropgaven

- Schetsen globale ideeën voor opgave A1
- Indicatie van ideeën voor opgaven A2
- Schetsen globale ideeën voor opgave A1 + B1
- Indicatie van ideeën voor opgaven A2+B2

*Ideeën bespreken met stakeholders.
Stakeholders brengen eigen ideeën in.*

Toevoegen kansen recreatie, natuur, leefbaarheid en energie

- Inventarisatie kansen (beleid en streek)
- Beoordelen op wenselijkheid en haalbaarheid
- 'koppelen' aan schetsen wateropgaven

Participatie: kansen 'ophalen' bij stakeholders

Integrale schetsen beoordelen

1. Scoren en waarderen

2. Advies voorkeursvariant, bijvoorbeeld:

- Enkel bodemdaling: opgave A1 + A2, of
- Variant met kansen water: opgave A1+B1 en A2+B2, of
- Variant met ook andere koppelpunten

Toolbox wateroverlast

- Beter benutten huidige bergingsruimte door meer water vast te houden op hoge gronden;
- Water omleiden om gebieden met knelpunten te ontzien (bijv. met bypass)
- Extra bergingsruimte creëren door watergangen te verbreden op overheidsground of landbouwgrond;
- Concentreren van knelpunten in de laagste (grasland) gebieden door daar meer overloop toe te staan;
- Water bergen in retentiegebied(en)
- Schade afkopen in overloop/retentiegebieden;
- Vergroten capaciteit gemaal Dongerdielen past niet binnen het beleid van wetterskip, provincie en gemeente, dat er op gericht is meer water vast te houden.

Toolbox overige wateropgaven

A2. Bodemdalingsopgave

- Ontwateringsverlies: bijdrageregeling herstel ontwateringsdiepte (bij drainage) of afkoop verminderde ontwatering (als er geen drainage is)
- Versterking verzilting in percelen: bijdrageregeling anti-verziltingsdrainage / peilgestuurde drainage
- Kunstwerken en keringen: herstelmaatregelen of afkoop

B2. Koppelpunten

- Vertragen verzilting oppervlaktewater: peilverhoging, effectiever doorspoelen
- Water vasthouden t.b.v. droogte: peilverhoging, extra bergingsruimte in oppervlaktewater
- Verbeteren waterkwaliteit: evt. onderhoudsniveau naar basis of hoger
- Waterveiligheid: ophogen keringen mogelijk in scope gebiedsproces (bijv. werk-met-werk maken met andere maatregelen)
- Praktische knelpunten in watersysteem oplossen

Besluitvorming (conform Afspraken)

1. Gebiedscommissie
2. Achterban gebiedscommissie
3. CBAF
4. GS

Vervolg planvorming

Uitwerken
voorkeursvariant naar
Ontwerp Gebiedsplan

Mer-beoordeling / rapportage

Parallel proces: aanvraag IKW/ Waddenfonds

---

1. **Concretiseren projectactiviteiten:** uitwerken vanuit programmaliijnen
2. **Uitzoeken cofinanciering vanuit IIP:** Uitzoeken wat uit de projectgelden IIP cofinanciering mag zijn.
3. **Regelen cofinanciering extern:** Breed co-financieringsbudget vanuit provincie en andere partijen.
4. **Balanceren planning diverse gebiedsprocessen:**
  - Uitlijnen IIP maart 2025 en aanvraag najaar.
  - Combinatie met besluit regiodeal gelden
  - Uitlijnen planning Dongeradielen

Parallel proces: aanvraag IKW/ Waddenfonds

---

5. Toewerken naar een schriftelijke aanvraag:

- Doelen en ambitie FPW
- Programmatische aanpak FPW
- Kennisdeling en communicatie
- Aansluiten op IKW ambities, majeure opgaven en rode draad
- Aansluiten op IKW-checklist
- Aansluiten op hoofddoelen en thema's Waddenfonds
- Projectactiviteiten
- Samenhang der dingen aangeven
- Begroting en financiering
- Planning (met als belangrijk kantelpunt 2026)
- Risicoanalyse, businesscase

IKW-voorwaarden

- ✓ Grootschalig
- ✓ Passend binnen IKW-opgaven
- ✓ Innovatief
- ✓ Waddenbreed of uitrolbaar
- ✓ Looptijd van 4 jaar of meer
- ✓ Subsidiabel vanaf € 500.000

IKW-opgaven

- ✓ Vitale kust en Afsluitdijk
- ✓ Versterken en vermarkten Werelderfgoed

Waddenfonds thema's

- ✓ Natuur
- ✓ Water, bodem, licht en geluid
- ✓ Werelderfgoed, cultuurhistorie en landschapontwikkeling

IKW-transitielijnen

- ✓ Grondstoffentransitie (bevorderen circulaire economie waarin zuinig en slim wordt omgegaan met beperkt beschikbare grondstoffen)
- ✓ Landbouw- en voedseltransitie (gezonde bodem, versterken natuur, herstel biodiversiteit)
- ✓ Transitie naar inclusieve samenleving (brede maatschappelijke betrokkenheid en opbrengsten)

- ✓ Duurzame recreatie en duurzaam toerisme
- ✓ Duurzame landbouw

IKW-rode draden

- ✓ Inclusieve samenleving met de aandachtspunten leefbaarheid, duurzame economie en bereikbaarheid.
- ✓ Dynamische klimaatadaptieve kustzone en natuurontwikkeling.
- ✓ Slib en sediment als circulaire grondstof voor een robuuste kustzone.
- ✓ Zoet-zout verbinden in combinatie met zoetwaterbeschikbaarheid en landbouw.

Planning: aanvraag IKW/ Waddenfonds

2024:

- Verdere uitwerking Waddenfonds aanvraag integrale kustontwikkeling FPW
  - Uitwerking programmaliijn zoetwater: met wetterskip, sector landbouw
  - Uitwerking programmaliijn Brede Welvaart: met gemeenten en gebiedspartners
  - Uitwerking programmaliijn Natuur: met NmmM, PAGW, Wetterskip, gemeenten.
- December: Concept-akkoord IIP 1DYK

2025:

Q1	Akkoord op IIP geeft duidelijkheid welke onderdelen 1DYK meegaan in de IKW aanvraag. Opgaven buiten 1DYK zijn in kaart gebracht.
Q1 - ?	Richting samenwerkingsovereenkomsten initiatieven binnen IIP
Q1 – Q3	Vervolg uitwerking programmaliijnen FPW
Q3	Voorstel (her-)besteding Regiodealgelden
Doorlopend	Afstemming met Programma Harlingen.
Doorlopend	Samenhang met Routekaart Integrale Kustontwikkeling, Regiodeals en LOS
Doorlopend	Afstemming met IKW – opbouw aanvraag
Planning IKW?	Wanneer bijeenkomsten, Stuurgroep Waddenprovincies etc?

Aandachtspunten

- Planning: Snelheid dijk en einde IKW-WF / planning
- N2000-wetgeving irt vergunning groene dijk;
- Wetterskip en RWS hebben realisatiemiddelen beschikbaar / provincie en gemeente niet/beperkt;
- Capaciteit provincie 2025 e.v.
- Waar moet een aanvraag aan voldoen?
- Wat is het detailniveau?
- Hoe toetst het IKW de aanvraag? Mate van integraliteit
- Meekijken IKW/IIP -> balans tussen akkoord en zekerheid
- Wat is de deadline voor indiening?

Conclusie

Wat gaan we
doen?

- 2025 Richting aanvraag
- Uitwerken
programmaliijnen +
projectactiviteiten
- Maart 2025: Akkoord IIP

Wat is onze
aanpak?

- Werkgroep IKW - FPW
- 1DYK samenwerking
- Samenhang door
gebiedsprocessen en
routekaart integrale
kustontwikkeling

Met welke
financiering?

- Cofinanciering IIP
- Cofinanciering
Dongeradielen
- Cofinanciering
regionale
overheden

Te ontvangen:

- a) deze presentatie
- b) Overzicht vragen
zoetwaterlijn FPW
breed

OPLEgger

Plaats: Leeuwarden
Datum: 15 januari 2024
Bestemd voor: Stuurgroep 1DYK (vergadering 14 februari 2024)
Van: Ambtelijke Begeleiding Groep 1DYK
Onderwerp: Verzoek tot goedkeuring IIP-procesvoorstel
Bijlage bij: Procesplan Integraal Inrichtingsplan (IIP) Koehool-Lauwersmeer

Preamble

1DYK partners hebben de ambitie uitgesproken om te komen tot het verbinden van meerdere opgaven langs de Waddenzeekust. De verkenningsfase van de HWBP-dijkversterkingsopgave Koehool – Lauwersmeer leidde tot een vastgesteld VoorkeursAlternatief van de dijk in november 2021. Door het Algemeen Bestuur van Wetterskip Fryslân en de Commissie MER is aangegeven dat dit voorkeursalternatief ‘meer integraal’ moet worden vormgegeven. Dit betekent onder meer dat de resultaten van de verkenningsfase Programmatische Aanpak Grote Wateren (PAGW) en andere ambities van de 1DYK partners (onder het motto “Dijk versterkt, randen verzacht, gebied verrijkt”) een afgewogen plek in de planuitwerkingsfase van de dijk moet krijgen. December 2022 leverden de partners onder regie van provincie gezamenlijk het ‘Gebiedsdocument Koehool-Lauwersmeer op’, waarbij opgaven en kansrijke initiatieven integraal samenkomen.

Nu de planuitwerkingsfase aanbreekt is het logisch dat Wetterskip Fryslân de regievoerende rol van Provincie Fryslân overneemt. De 1DYK Stuurgroep (SG) heeft daarom op 6 november jongstleden Wetterskip Fryslân gevraagd om een procesvoorstel (Procesplan) te maken dat invulling geeft aan het komen tot een samenhangend (integraal) Ruimtelijk Plan. Het Procesplan (bijlage) dient als basis voor het starten van de integrale planuitwerkingsfase.

Met een zogenoemd Integraal InrichtingsPlan (verder: IIP) willen Wetterskip Fryslân, Rijkswaterstaat, provincie Fryslân, de gemeente Noardeast-Fryslân, gemeente Waadhoeke, It Fryske Gea (vanuit het belang van natuur en- terreinbeherende organisaties) en LTO-Noord (vanuit het belang van landbouworganisaties) dit samenhangende ruimtelijke plan over de totale lengte van (tenminste) 47 kilometer (Koehool-Lauwersmeer) verder uitwerken.

Het is de gezamenlijke ambitie om eind 2026 met een IIP de basis te leggen voor het nemen van één of meerdere Projectbesluit(en) en de planuitwerkingsfase af te ronden. Concreet valt dat uiteen in (1) een beschrijving van de ruimtelijke opgave(n) waarin de gemeenschappelijke waarden en de gemeenschappelijke uitgangspunten vastliggen, wat partners bindt en dient als gezamenlijke uitgangspunt. Dit is een doorwerking en verdere concretisering van het Gebiedsdocument Koehool-Lauwersmeer van dec 2022. Het leidt tot een (2) duidelijke overeenkomst waarin harde keuzes worden gemaakt, opties integraal met elkaar verbonden zijn en het helder is hoe alle belangen zijn meegewogen en (3) geeft middels een Uitvoeringsplan duidelijkheid over acties, taken, verantwoordelijkheden en financiering.

Verzoek tot instemming

De 1DYK ambtelijke begeleidingsgroep verzoekt de 1DYK Stuurgroep:

1. in te zetten op de gezamenlijke doelstelling om tot een integraal ruimtelijk plan (IIP) te komen dat recht doet aan alle belangen aan tafel.
2. in te stemmen met het voorliggende Procesvoorstel IIP en groen licht te geven voor het opstarten van het IIP-proces (na 14 februari 2024). Dit betekent onder meer: het aanwijzen van een tijdelijk Programmteam, het nader uitwerken van de governancestructuur, het 'vullen' van de projectorganisatie, inzichtelijk maken van benodigde middelen (w.o. financiën) en nadere detaillering van het tijdspad.

Een overwinningsspeech voor alle belanghebbenden

Partijen kiezen voor de planuitwerkingsfase bewust voor samenwerking vanuit de zogenoemde Mutual Gains Approach (MGA). Doel daarbij is om een akkoord te bereiken dat meerwaarde biedt voor alle belanghebbenden. Concreet betekent dit dat partijen in het IIP-proces:

- uit eigenbelang kiezen voor de samenwerking;
- het vraagstuk centraal stellen, niet de stakeholders;
- samen criteria ontwikkelen voor besluitvorming;
- onderhandelen over belangen, niet over standpunten;
- eerst waarde creëren die recht doet aan de belangen en pas daarna die waarde verdelen;
- streven naar een overwinningsspeech voor alle partijen.

Vervolgproces

Door het Wetterskip Fryslân de opdracht te geven om, in samenspraak met de andere partners, een Programmteam op te richten ten behoeve van uitvoer en coördinatie geeft de Stuurgroep groen licht voor het IIP-proces zoals dat nu voorligt. Uiteindelijk op te leveren (concept) akkoorden maken geen onderdeel uit van het huidige gevraagde besluit aangezien zij een resultante zijn van het IIP-proces en te zijner tijd open staan voor instemming en eventuele achterbanconsultatie. In het IIP-proces is ruimte gemaakt voor tussentijdse updates, eventuele afstemming en accordering van de SG. Een gedetailleerd tijdspad hiervan is nog niet te schetsen.

Na bestuurlijk akkoord van het IIP-procesvoorstel zal een opstartfase aanbreken waarin meerdere zaken nader uitgewerkt worden. Gedacht wordt aan:

- nader invulling geven aan de governancestructuur (namen en rugnummers);
- het selecteren en aanstellen van een onafhankelijke ontwerpleider als onderdeel van de 'dagelijkse leiding' van het Programmteam;
- toetsing van inzet (mensen, middelen en tijd) bij alle betrokkenen;
- een financieel plan van aanpak met eerlijke verdeling van lasten;
- communicatie en woordvoering.

Bij een akkoord van de SG op 14 februari 2024 wordt in het tweede kwartaal van 2024 een eerstvolgend tussenresultaat aan de SG gepresenteerd.

Het op te richten Programmteam vraagt nadrukkelijk mandaat om, binnen de kaders van het goed te keuren Procesplan IIP, bewegingsvrijheid te hebben om effectief en efficiënt te werk te gaan.

Met voortzetting van de constructieve samenwerking tussen 1DYK partners kan het IIP-proces invulling geven aan de gezamenlijke ambitie om de dijkversterking te combineren met mogelijkheden tot verbetering van landschap, natuur en het gebied.

nr	Locatie	Beschrijving ontwikkelingsrichting
706	DG3 TPM: Swiet Wetter Wierum Ternaard	Wat houdt deze ontwikkeling precies in?
	Dykspuiten	Vergroten waarde voor natuur bestaande dykspuiten van PM tot aan de westkant van Wierum.
	Bij de Garnalefabriek worden voor een initiatief parkeerplaatsen op aan te kopen particuliere grond gevraagd, heeft het een effect op de ecologische plus als het hele hoekje aangekocht wordt en ingericht wordt als mini klutenplas? Broedeiland voor Visdief bijvoorbeeld.	Museum Noardeast-Fryslân wil de Garnalenfabriek als toegangspoort naar haar museale objecten hebben. Daarbij dienen er ook voldoende parkeerplaatsen (zowel voor auto als fiets). Verder is de behoefte om bij de museale objecten een dijkstrap aan te leggen. In de teen van de dijk (landzijde) is de wens om een veilige voetverbinding te maken.
	Wierum, kwelder	De kwelder van Wierum wordt beschermd. De kwelder bevat ook een zomerpolder van 5ha die mogelijk kan worden omgevormd naar natuur.
	Westzijde Wierum	West van Wierum een vispassage met groen blauwe dooradering in het opvaartstelsel en brak water uit de polder uitpompen (zoetzoetovergangswater). Zoetwaterbeschikbaarheid is in dit gebied

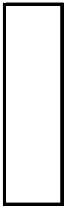
		het belangrijke thema waaraan thema's als brede welvaart en natuur aan gekoppeld zijn (Swiet wetter Wierum Ternaard)
	t Skoar (Ternaard)	Kwelder it Skoar beter inrichten voor de natuur.
	Holwert	Wat gaan we doen met Holwert? Wat past bij deze plek?
	Noard Fryslân Bûtendyks (NFB)	NFB, uitkoop deel van de particulieren voor omvormen van natuur, (droomfonds voor inzetten?). De gemeente heeft behoud van zomerpolders en de huidige functies in het beleid staan. Ook de cultuurhistorische waarden zijn beschermd.
	NFB, mogelijkheid op basis van de juiste plek met verjongen van de hoge verrommelde kwelder, andere inrichting/opslibbing van de zomerpolder (zie opzet in de bijlage)	Koppelen aan verjonging van kwelders. NFB benoemen.
	Bestaande pilot voor zilte teelten/agrarische natuur in de zomerpolders op particuliere grond. Om deze gronden meer waarde te geven voor natuur maar zonder deze af te waarderen naar natuur.	
	Verbeteringen/aanpassingen zoet-zoutovergang De Heining	
	Overall, meer kwelder en groen dijk langs hele kust, (ook CO2 invang)	
	Overall: blauw groene dooradering lang opvaarten en wegen (incl slibgebruik)	
	Overall: samenwerken met andere opgaven en processen in het gebied, vooral het proces rond bodemdaling de Dongeradielen.	Als proces afspraak toevoegen.
	Overall: bij het Lauwersmeer een grote zoetzout overgang maken.	Komt in de 3e tranche PAGW. Toevoegen aan Hoek van de Bant
	Overall: met boeren werken aan natuur binnendijks, en ook het bermenplan vanuit de gemeente daarin opnemen.	
	Hallum-Holwert langs zeedijk	Hallum-Holwert langs zeedijk verbreding sloot met natuurlijke oever. Onderzoek door WF moet uitwijzen of dit de zoetwaterbeschikbaarheid ten goede komt.

	Friese kleischil NF	Programma/project ontwikkeling van robuuste (poot)aardappelrassen. Opzetten keten van akkerbouwers/ondernemers/tuinders in gemeente NEF die veredeling robuuste en resistente en duurzame aardappelrassen realiseren.
	Noard Fryslân Bûtendyks NFB	Ruilverkaveling/gebiedsproces NFB. Boeren centraliseren in polder NFB bij Marrum. Boeren meer praktisch en natuurinclusief land beheren om verruiging tegen te gaan, weidevogelstand vergroten, biodiversiteit te verbeteren en er gras/hooi kan worden gewonnen.
	Friese kleischil NF	Subsidie aan boeren voor realiseren bovengrondse zoetwateropslag door creëren robuust watersysteem (verbreden sloten en natuurlijke oevers). Doel is 95% zelfvoorzienendheid kleischil in zoetwater. Dit betekent dat we (een deel van) het neerslagoverschot op moeten vangen boven/ondergronds. Hiermee is er voldoende water beschikbaar in droge perioden voor beregening. komt er voor de pootaardappelboeren ook weer de mogelijkheid om te irrigeren (bij ondergrondse zoetwater beschikbaarheid). Met een afnemende beschikbaarheid van landbouwgrond is een productieverhoging (+30% met beregening) zeer wenselijk.
	Friese kleischil NF	~~Subsidie aan boeren voor aanleg ondergrondse zoetwateropslag. Doel is 95% zelfvoorzienendheid kleischil in zoetwater. Dit betekent dat we (een deel van) het neerslagoverschot op moeten vangen boven/ondergronds. Hiermee is er voldoende water beschikbaar in droge perioden voor beregening. komt er voor de pootaardappelboeren ook weer de mogelijkheid om te irrigeren (bij ondergrondse zoetwater beschikbaarheid). Met een afnemende beschikbaarheid van landbouwgrond is een productieverhoging (+30% met beregening) zeer wenselijk.~~

	Friese kleischil NF	Subsidie aanleg peilgestuurde drainage. Water vasthouden als het kan en afvoeren als het moet
	Friese kleischil NF	Subsidie aanleg antiverziltingsmaatregelen (drainage en andere zaken). <i>Is deze te koppelen aan die hierboven genoemd (rij 33)?</i>
	Ternaard-Peazens-Moddergat Checken	Aanleg kwelscherm/water afsluitende laag d.m.v. duurzame ondergrondse trillingvrije waterglasdam aan te brengen in kwelwater doorlatende zandlagen. Het verminderen dan wel voorkomen van instroom van zout(kwel)water in doorlatende lagen.
	Friese kleischil <i>Geldt dit voor de hele kleischil in Fryslân? Als dat zo is, dan gaan we dat niet financieren vanuit 1DYK en de daar aangekoppelde gelden. Die moeten dan vanuit Rijk/Prov/Landbouw komen</i>	Subsidie aanleg antiverziltingsmaatregelen (drainage en andere zaken).
533	DG3 TPM: Peazens-Moddergat parkeergelegenheid bij Garnalenfabriekje	Realiseer extra parkeergelegenheid bij Garnalenfabriekje in Moddergat, bij Achterwei bij Peazens en bij het Skoar.

Aan welke beleidsdoelen draagt de	Wat speelt er? Wat is de opgave?	Betalende partij
klimaatadaptatie, landbouw, natuurontwikkeling, leefbaarheid en recreatie & toerisme (R&T) komen samen in het Klimaatwetterplan waar zoet water de rode draad is	Hotspot waar veel thema's samen komen, de eerste inventarisatie met landeigenaren is al gedaan en biedt kansen voor verdere planuitwerking indien er een projectgroep/eigenaarschap komt. Koppeling met initiatieven Camera Batavia, Vishevel/vispassage (570), herstel opvaarten/groenblauwe dooradering (58, 59), Kromme Horne/behoud kwelder (608e), aanleg dijkspuiten (5) Vispassage: 1. Er is zoetwaterstroom nodig om het op gang te brengen. Deze is mogelijk niet altijd aanwezig (bijv. in juli niet). Levert voor vissen in principe geen probleem op. 2. Vispassage brengt zoutwater naar binnen. Vraag is of dat afweegt tegen de ecologische voordelen. Opvaarten: Goede ideeën die Wetterskip graag aan hun beleid toetst en waar mogelijk vergund. Draagt niet wezenlijk bij aan tegengaan verzilting. Meer voor brede welvaart en ecologie. In zoekgebied SWW zijn opvaarten niet overal breed/diep genoeg – opdracht WSF. Opvaarten uitbreiden moet met flauw talud.	
natuurontwikkeling, zoetwater?		PAGW?
Ecologische plus: klutenplan en/of broedeiland voor visdieven.	parkeerplaatsen op terrein Garnalenfabriek	gemeente
	parkeerplaatsen westelijk van 't Granaatfabryk	museum/POV?
	fietsenstalling Garnalenfabriek	museum/POV?
	vereenvoudigen toeristische bewegwijzering	gemeente
	aanleg voetpad op teen van de dijk	gemeente
	aanpassen bestrating De Oere ter hoogte van museale objecten	gemeente
	aanleg dijkstrappen	gemeente
natuurontwikkeling, behoud kwelder.	Hoe is het bestaande gebruik van deze kwelder in te passen. Kan de kwelder worden ingericht als foerageergebied voor visdieven die uit Dokkum?	PAGW? Rijkswaterstaat?
Natuurontwikkeling, recreatie en toerisme, tegengaan verzilting, verbetering landbouw, verbetering biodiversiteit.	aanleg vispassage	PAGW
	uitpompinstallatie brak water	WF
	blauw groene dooradering	WF? Provincie?
	zoetwaterbeschikbaarheid	WF? Provincie?

	vaarbereikbaarheid Peasens/Wierumeropfeart	moet betaald worden als resultaat van beide bovenstaande thema's
Natuurontwikkeling	Hier is ook een zomerpolder aanwezig. Hoe bestaand gebruik in te passen?	
Sociaal economische ontwikkeling	Er moet een alternatief programma komen voor Holwert, nu Holwerd aan Zee niet meer doorgaat.	Gemeente, hoge prio, rol F + R
Zoetwaterbeschikbaarheid, tegengaan verzilting, waterberging/retentie, biodiversiteit, groenblauwe dooradering en verzachten overgang randen zeedijk.	Zoetwatervoorziening vanuit IJsselmeer is in de toekomst onzeker. Overvloedige neerslag vasthouden/bufferen waar het valt. Neerslagoverschot benutten. Groenblauwe dooradering en klimaatadaptatie. Biodiversiteit en natuurinclusieve landbouw.	IIP/IKW/HaZ-gelden

Klimaatadaptatie, omgaan met verzilting, vernatting, verdroging en bodemdaling. Gezonde bodem, biodiversiteit en verminderen gebruik water/kunstmeststoffen/chemie, toekomstbestendige landbouw, voedselzekerheid, economie en werkgelegenheid.	Door klimaatverandering, bodemdaling, verzilting, regelgeving om gebruik kunstmeststoffen en chemie te verminderen en opkomende plagen als de aardappelziekte phytophthora is er een grote behoefte aan robuustere en meer resistente aardappelrassen om de aardappelteelt in de toekomst te garanderen.	IIP/IKW/HaZ-gelden/Dongeradielen De NAM betaald alleen de kosten voor het herstel van het watersysteem. Alle kosten/investering worden bij andere partijen belegd dan bij
Stekelverordening, natuurinclusieve landbouw, klimaatadaptatie, biodiversiteit, weidevogelbeheer, CO2-vastlegging in bodem, bodemgezondheid en groenblauwe dooradering.	Gebied waar veel thema's samen komen, de eerste inventarisatie met landeigenaren is al gedaan en biedt kansen voor verdere planuitwerking indien er een projectgroep/eigenaarschap komt.	IIP/IKW
Zoetwaterbeschikbaarheid, waterberging/retentie, klimaatadaptatie, toekomstbestendige landbouw, verminderen water/kunstmeststoffen/chemie gebruik landbouw, tegengaan verzilting, voedselzekerheid, biodiversiteit, gezonde bodem, herstel bodemdaling, Klimaatwetterplan waar zoet water de rode draad is? Van wie is dat? NEF?	Zoetwatervoorziening vanuit IJsselmeer is in de toekomst onzeker. Overvloedige neerslag vasthouden/bufferen waar het valt. Neerslagoverschot benutten. Groenblauwe dooradering en klimaatadaptatie. Biodiversiteit en natuurinclusieve landbouw.	IIP/IKW/HaZ-gelden/Dongeradielen De NAM betaald alleen de kosten voor het herstel van het watersysteem. Alle kosten/investering worden bij andere partijen belegd dan bij de landbouw. Dat lijkt mij niet de bedoeling.
~~Zoetwaterbeschikbaarheid, waterberging/retentie, klimaatadaptatie, toekomstbestendige landbouw, verminderen water/kunstmeststoffen/chemie gebruik landbouw, tegengaan verzilting, voedselproductie, gezonde bodem, herstel bodemdaling, Klimaatwetterplan waar zoet water de rode draad is. Van wie is dat? NEF?~~	~~Zoetwatervoorziening vanuit IJsselmeer is in de toekomst onzeker. Overvloedige neerslag vasthouden/bufferen waar het valt. Neerslagoverschot benutten. Productieverhoging aardappelen/groenten. Verminderen kunstmeststoffen en chemie gebruik.~~	~~IIP/IKW/HaZ-gelden/Dongeradielen~~

klimaatadaptatie, vergroten zoetwaterlens landbouwgrond, waterberging/retentie, tegengaan verdroging, tegengaan verzilting, verbeteren biodiversiteit, toekomstbestendigelandbouw, voedselzekerheid en gezonde bodem. Om de leefbaarheid, werkgelegenheid en economie in onze gemeente over 50-100 te garanderen moeten we nu maatregelen nemen.	Waterberging in tijden van overvloedige neerslag. Beschikbaarheid zoetwater in droge perioden. Verzilting door zoute kwel en intrusie van oppervlaktewater, grondwater en landbouwgronden vanuit NFB en zeedijk. Bedreiging voor voedselvoorziening en economie.	IIP/1DYK/IKW/HaZ-gelden. Dit speelt over een veel breder gebied dan de kuststrook. Daarom moet dit eigenlijk uit de pot FPLG worden betaald. Daar maakte het ook deel vanuit. Het Rijk heeft daar nu een streep doorgezet en zet de provincies en landbouw
klimaatadaptatie, waterberging/retentie, tegengaan verdroging, tegengaan verzilting, verbeteren biodiversiteit, toekomstbestendigelandbouw, voedselzekerheid en gezonde bodem. Om de leefbaarheid, werkgelegenheid en economie in onze gemeente over 50-100 te garanderen moeten we nu maatregelen nemen.	Verzilting door zoute kwel en intrusie van oppervlaktewater, grondwater en landbouwgronden vanuit NFB en zeedijk. Bedreiging voor voedselvoorziening en economie.	IIP/1DYK/IKW/HaZ-gelden
Klimaatadaptatie/zeespiegelstijging, zoetwaterbeschikbaarheid, tegengaan verzilting, herstel/tegengaan bodemdaling door gaswinning en dijkverhoging, toekomstbestendige landbouw, voedselzekerheid en gezonde bodem. Om de leefbaarheid, werkgelegenheid en economie in onze gemeente over 50-100 te garanderen moeten we nu maatregelen nemen.	Verzilting door zoute kwel en intrusie van oppervlaktewater, grondwater en landbouwgronden vanuit NFB en zeedijk. Bedreiging voor voedselvoorziening en economie.	IIP/1DYK/IKW/HaZ-gelden/Dongeradielen/gaswinningTernaardfonds
klimaatadaptatie, waterberging/retentie, tegengaan verdroging, tegengaan verzilting, verbeteren biodiversiteit, toekomstbestendigelandbouw, productie en gezonde bodem. Om de leefbaarheid en economie in onze gemeente over 50-100 te garanderen moeten we nu maatregelen nemen.	Verzilting door zoute kwel en intrusie van oppervlakte water, grondwater en landbouwgronden vanuit NFB en zeedijk. Bedreiging voor voedselvoorziening en economie.	IIP/1DYK/IKW/HaZ-gelden
Brede welvaart, leefbaarheid, recreatie	Gesprek is nodig met gemeenten, provincie en dorpsbelang PM, Museum om de opgave duidelijk te krijgen. Dan kijken naar mogelijkheden in ontwerpogave dijk.	

[illegible]

Wat zijn kaders / voorwaarden / aandachtspunten?	Wat is de rol van de gemeente?	Welke stakeholders
Lijn 1= Meekoppelkans (MKK) of koppelproject, mee in dijkversterking; Lijn 2= Zelfstandig -of raakvlakproject met mogelijkheid te koppelen aan de dijk. Lijn 3= Zelfstandig -of raakvlakproject niet te koppelen aan de dijkversterking, wel van belang in gebiedsproces wat ook kan bijdragen voor draagvlak voor de dijkversterking en gekoppelde maatregelen.	Initiëren	WF, PF
1) Gemeentelijk beleid, 2) beschikbare middelen, 3) goed contact met het dorp	Gemeente is verantwoordelijk voor de aanleg van het parkeerterrein voor auto's, aanleg van het wandelpad op de teen van de dijk, zorgt voor de financiering van de dijkstrappen	1) dorpsbelang, 2) museum Noardeast-Fryslân, 3) Wetterskip Fryslân
Natura 2000	Geen	Rijkswaterstaat

Lijn 1= Meekoppelkans (MKK) of koppelproject, mee in dijkversterking;	Initiëren, faciliteren, stimuleren en reguleren	grondeigenaren, LTO/AJF/NAV/NMV/ Waadrâne/WF

Lijn 3= Zelfstandig -of raakvlakproject niet te koppelen aan de dijkversterking, wel van belang in gebiedsproces wat ook kan bijdragen voor draagvlak voor de dijkversterking en gekoppelde maatregelen.	Stimuleren en aanjagen	Pootaardappeltelers/ondernemers/tuinders, SPNA, Biowad, LTO/AJF/NAV
Lijn 1= Meekoppelkans (MKK) of koppelproject, mee in dijkversterking; Lijn 2= Zelfstandig -of raakvlakproject met mogelijkheid te koppelen aan de dijk.	Initieren/aanjagen	Boeren NFB, LTO/AJF/NAV/NMV/ Waadrâne, Fryske Gea
Lijn 3= Zelfstandig -of raakvlakproject niet te koppelen aan de dijkversterking, wel van belang in gebiedsproces wat ook kan bijdragen voor draagvlak voor de dijkversterking en gekoppelde maatregelen.	Faciliteren en stimuleren	Boeren, LTO/AJF/NAV/NMV/ Waadrâne/WF
~~Lijn 3= Zelfstandig -of raakvlakproject niet te koppelen aan de dijkversterking, wel van belang in gebiedsproces wat ook kan bijdragen voor draagvlak voor de dijkversterking en gekoppelde maatregelen.~~	~~Faciliteren, stimuleren en reguleren~~	~~Boeren, LTO/AJF/NAV/WF/PE~~

Lijn 2= Zelfstandig -of raakvlakproject met mogelijkheid te koppelen aan de dijk.	Faciliteren, stimuleren en reguleren	Boeren, LTO/AJF/NAV/WF/PF
Lijn 2= Zelfstandig -of raakvlakproject met mogelijkheid te koppelen aan de dijk.	Faciliteren, stimuleren en reguleren	Boeren, LTO/AJF/NAV/WF/PF
Lijn 1= Meekoppelkans (MKK) of koppelproject, mee in dijkversterking;	Faciliteren, stimuleren en reguleren	WF/PF/commerciële partijen/Salta
Lijn 2= Zelfstandig -of raakvlakproject met mogelijkheid te koppelen aan de dijk.	Faciliteren, stimuleren en reguleren	Boeren, LTO/AJF/NAV/WF/PF
Lijn 1= Meekoppelkans (MKK) of koppelproject, mee in dijkversterking; Lijn 2= Zelfstandig -of raakvlakproject met mogelijkheid te koppelen aan de dijk. Lijn 3= Zelfstandig -of raakvlakproject niet te koppelen aan de dijkversterking, wel van belang in gebiedsproces wat ook kan bijdragen voor draagvlak voor de dijkversterking en gekoppelde maatregelen.		

Lijn 1= Meekoppelkans (MKK) of koppelproject, mee in dijkversterking; Lijn 2= Zelfstandig -of raakvlakproject met mogelijkheid te koppelen aan de dijk. Lijn 3= Zelfstandig -of raakvlakproject niet te koppelen aan de dijkversterking, wel van belang in gebiedsproces wat ook kan bijdragen voor draagvlak voor de dijkversterking en gekoppelde maatregelen.		

Initiëren: gemeente ontwikkelt zelf, voert het project zelf uit	belangenorganisaties (LTO, IFG ed)
Regisseren: de gemeente neemt zelf maatregelen;	ketenpartners (bv PF, WF, RW ed)
Reguleren: de gemeente stelt kaders in bijvoorbeeld het omgevingsplan of dwingt maatregelen af in bijvoorbeeld een verordening;	wie van de mienskip (DB, wijken, bewoners ed)
Stimuleren: via voorlichting werkt de gemeente aan bewustwording, of via subsidies, ed;	commerciële partijen

Faciliteren: de gemeente ondersteunt initiatieven, bijvoorbeeld met kennis en subsidies;	maatschappelijke instellingen

Wanneer moet het gerealiseerd	Kosten (I)	Kosten (S)	Financiering
			PAGW?
Als de dijk tussen Wierum en			gemeente
			museum/POV?
			museum/POV?
			gemeente
			gemeente
			gemeente
			gemeente

			IKW
2025-2030	5 mln.	1 mln. voor beheer en onderhoud 20 jaar.	IIP/IKW/HaZ-gelden

2025-2030	10 mln.	2 mln. gedurende projectperiode van 5 jaar voor onderzoek/ont- wikkeling.	IIP/IKW/HaZ- gelden/Dongeradielen
2025-2030	2,5 mln.	15 mln. beheervergoed- ing over 20 jaar.	IIP/IKW
2025-2030	10 mln.	15 mln. beheervergoed- ing over 20 jaar.	IIP/IKW/HaZ- gelden/Dongeradielen
~~2025-2030~~	~~10 mln.~~	~~nvt.~~	~~IIP/IKW/HaZ- gelden/Dongeradielen~~

2025-2030	8 mln.	nvt.	IIP/1DYK/IKW/HaZ-gelden
2025-2030	10 mln.	nvt.	IIP/1DYK/IKW/HaZ-gelden
2025-2030	25 mln.	2,5 mln. monitoring en onderzoek 5 jaar	IIP/1DYK/IKW/HaZ-gelden/Dongeradielen/ga swinningTernaardfonds
2025-2030	10 mln.	nvt.	IIP/1DYK/IKW/HaZ-gelden

1. Korte termijn (nu-2030)
2. middel (2030-2040)
3. lang (na 2040)

[illegible]

[illegible]

Wat is de rol van de gemeente? Zie * onder tabel	Welke stakeholders heb je hierbij nodig? Zie ** onder tabel	Wanneer moet het gerealiseerd zijn?***	Kosten (I)

*Toelichting:	**Denk aan:	Kiezen uit:
Initiëren: gemeente ontwikkelt zelf, voert het project zelf uit	belangenorganisaties (LTO, IFG ed)	1. Korte termijn (nu-2030)
Regisseren: de gemeente neemt zelf maatregelen;	ketenpartners (bv PF, WF, RW ed)	2. middel (2030-2040)
Reguleren: de gemeente stelt kaders in bijvoorbeeld het omgevingsplan of dwingt maatregelen af in bijvoorbeeld een verordening;	wie van de mienskip (DB, wijken, bewoners ed)	3. lang (na 2040)
Stimuleren: via voorlichting werkt de gemeente aan bewustwording, of via subsidies, ed;	commerciële partijen	
Faciliteren: de gemeente ondersteunt initiatieven, bijvoorbeeld met kennis en subsidies;	maatschappelijke instellingen	
Samenwerken: de gemeente gaat actief in gesprek en maakt afspraken met andere partijen.	zorgpartijen	

[illegible]

nr	Wat is een ontwikkeling in jouw vakgebied die nog een plek (fysieke locatie) moet krijgen?	Aan welke beleidsdoelen draagt de ontwikkelingsrichting bij?
	Groen-blauwe dooradering?	
	Versterken biodiversiteit	
	Koppeling gezondheid en voedselkwaliteit	

[illegible]

Wat is de rol van de gemeente? Zie * onder tabel	Welke stakeholders heb je hierbij nodig? Zie ** onder tabel	Wanneer moet het gerealiseerd zijn?***	Kosten (I)

*Toelichting:	**Denk aan:	Kiezen uit:
Initiëren: gemeente ontwikkelt zelf, voert het project zelf uit	belangenorganisaties (LTO, IFG ed)	1. Korte termijn (nu-2030)
Regisseren: de gemeente neemt zelf maatregelen;	ketenpartners (bv PF, WF, RW ed)	2. middel (2030-2040)
Reguleren: de gemeente stelt kaders in bijvoorbeeld het omgevingsplan of dwingt maatregelen af in bijvoorbeeld een verordening;	wie van de mienskip (DB, wijken, bewoners ed)	3. lang (na 2040)
Stimuleren: via voorlichting werkt de gemeente aan bewustwording, of via subsidies, ed;	commerciële partijen	
Faciliteren: de gemeente ondersteunt initiatieven, bijvoorbeeld met kennis en subsidies;	maatschappelijke instellingen	
Samenwerken: de gemeente gaat actief in gesprek en maakt afspraken met andere partijen.	zorgpartijen	

[illegible]

Gespreksverslag met It Fryske Gea – 25 september 2024

-
-
-
-

Op paad lâns it Waad

Gaan bezig met fase 2. Het is goed om IFG hier ook bij te betrekken.

Peazummerlannen

Ontwikkelingen museum en ruimtelijke inrichting (parkeren oa)

IFG is ook in gesprek met het museum.

Als er meer mensen komen dan wel goed faciliteren.

Parkeren: 1DYK antwoord op geven

Parkeren nabij Peazummerlannen, mogelijk iets meer

Beheer en inrichting kwelder Wierum

Mogelijkheden kwelder It Skoar

Kwelder wil ook Rijkswaterstaat wel in beheer. IFG wil het ook wel in beheer.

RW wil dijkversterking afwachten.

Wetterskip Fryslân, inrichting en beheer.

Alternatieve nestlocatie voor visdieven.

Realisatie vispassage en blauwgroene dooradering (SWWT)

Meerdere doelen:

Vispassage.

Wat heeft de vis nodig? Heeft meerwaarde.

Concreet onderzoeken welke maatregelen er nodig zijn.

Wat heeft vis nodig? En wat hebben vogels nodig?

Kijk naar het watersysteem?

Voorbeeld: wat bedoelen we met een klutenplas en hoe ziet dat eruit?

Hoe verder van de zeedijk? Hoe minder zinvol voor de waddenvogels

Holwert eo

Lokaal klei winnen voor dijkversterking.

Kijken of er een win-win situatie is

Hoog plek, niet meteen logische plek => maar er is geen alternatieve locatie

Kunnen we een beter alternatieve plek vinden, laaggelegen, die kan functioneren als hoogwaterbescherming vluchtplaats.

Waterkerend landschap, experimenteren.

De landbouw zegt, als jullie grote zoet – zout overgang dan bij Lauwersmeer.

Sexbierum, is een laag stuk.

Ontwikkelingen dorpen Hegebeintum/Blije/Ferwert met routes buitendijks

Burmaniapaad

IFG aanhaken, [REDACTED], [REDACTED] in cc

NFB inrichting / beheer / uitkoop / R&T

IFG is niet zo voor het graven, buitendijks.

Uitruilen van grond binnendijks – buitendijks?

Kweldercentrum / WO2 - Hallum

Opfearten en natuurbermen (slib/biodiversiteit/waterberging)

....

Dongeradielen: bv uitruilen van grond / laaggelegen grond (IFG heeft hoge stukken) => grond die minder geschikt is voor landbouw inzetten voor natuurdoelen (kluten).

Programma Rijke Waddenzee

In de Anjumer Kolken, zuid. Dit zijn hoge gronden.

IFG heeft daar gronden dat er goed bij ligt.

Groeiende populatie weigevogels.

Kolken noord, vergoeding, boeren met hoge peilen.

Langere termijn afspraken, passend bij gebiedsproces.

IFG is aangehaakt bij het gebiedsproces.

8 punten ingebracht door IFG voor het gebiedsdocument.

█ mailt ze naar ons.

█ geeft aan dat er steeds minder van de 8 punten overblijven en dat er daarmee te weinig voor het IFG wordt behaald aan natuurdoelen.

Memo

Aan : Pieter Braaksma

Van : [REDACTED], [REDACTED], [REDACTED], [REDACTED], [REDACTED] en [REDACTED]

CC : College van B&W

Datum : 11 november 2024

Betreft : Inzet onderhandeling Integraal Inrichtingsplan (IIP) gemeente Noardeast-Fryslân

Bijlage : -

Zaaknr. : -

---

1 Aanleiding

Naar aanleiding van de dijkversterking werken Wetterskip Fryslân, de provincie Fryslân, Rijkswaterstaat, gemeenten Noardeast-Fryslân en Waadhoeke, It Fryske Gea (namens natuur en terrein behorende organisaties) en LTO-Noord (namens landbouworganisaties) samen in 1DYK.

De doelstelling van 1DYK waarin we samenwerken aan de Waddenkust:

- De dijk versterkt
- De randen verzacht
- Het gebied verrijkt

Het Gebiedsdocument (bijlage A) is opgesteld om deze doelstelling concreter vorm te geven. Er wordt uitgegaan van 3 pijlers:

1. Het vergroten van de brede welvaart, economische ontwikkeling, toerisme en leefbaarheid
2. Toekomstbestendige landbouw en zoetwaterbeschikbaarheid
3. Ecologische plus

Het Gebiedsdocument vormt het kader waaraan de ingebrachte opgaven en kansen worden getoetst. Het uiteindelijke doel is om te komen tot een lijst met uitvoerbare, betaalbare en onderhoudbare projecten.

2 Proces: van Gebiedsdocument naar Gebiedsplan (Integraal Inrichtingsplan)

In 2020 heeft Wetterskip Fryslân voor de dijkversterking in een aantal werksessies wensen en opgaven opgehaald bij inwoners, landbouw en maatschappelijke instanties, maar ook bij andere overheden. Daarbij zijn geen kaders meegegeven.

In totaal is er een lijst van 200 ingebrachte initiatieven/wensen. Het kan dus zo zijn dat er wensen/opgaven zijn opgehaald die tegenstrijdig zijn, die onwenselijke ontwikkelingen met zich meebrengen of niet gedragen worden.

Vervolgens hebben de 7 samenwerkende partijen een kader opgesteld in het **Gebiedsdocument Koehool-Lauwersmeer**. Hier worden de initiatieven/wensen aan getoetst.

Kanttekening proces

Het proces om te komen tot een Integraal Inrichtingsplan verloopt nu in een sneltreinvaart. In april 2024 is gestart met het Programmteam bestaande uit de 7 deelnemende partijen. Harde planning is dat er in maart 2025 een concept akkoord ligt over het Integraal Inrichtingsplan.

Reden: het Wetterskip Fryslân moet door met de uitvoering van de dijkversterking omdat deze gefinancierd moet worden door het Rijk (Hoogwaterbeschermingsprogramma) beschikbaar gestelde budget. Dit budget is gekoppeld aan een uitvoeringstermijn.

Door deze haast is in het proces de participatie (betrokkenheid Mienskip, eigenaren, gebruikers) minimaal.

Communicatie en het betrekken van de achterban wordt deels neergelegd bij de afzonderlijke 1DYK partijen. Voorbeeld: de LTO vertegenwoordigt in brede zin de landbouw. Zij zijn verantwoordelijk om hun achterban (lees: NAV, AJF, vereniging van eigenaren enz. andere agrarische verenigingen) bij elkaar te roepen en af te stemmen. We zien nu dat dit in het proces al problemen oplevert.

Ambtelijk hebben wij aangegeven dat participatie voor de gemeente belangrijk is. En dat wij problemen voorzien in het latere proces als hier onvoldoende aandacht aan wordt besteed. Niet voor niets stonden de trekkers van de gebruikers Ferwert Bûtendyks enige jaren geleden op de stoep van het gemeentehuis bij de besluitvorming over de Waddenagenda. Nu dreigt zich eenzelfde scenario te ontwikkelen.

Presentaties met daarin kaartmateriaal kunnen tot onrust leiden bij inwoners/grondeigenaren. Het is van belang om goed uit te leggen wat voor status dit soort documenten hebben. En wanneer de mienskip inbreng kan leveren en hoe dit proces is georganiseerd.

Randvoorwaarden:

- Heldere communicatie vanuit alle gezamenlijke partijen, waarbij de verschillende partijen elkaar vasthouden en elkaar niet tegenspreken. Kortom de communicatie vindt plaats vanuit de gezamenlijke 1DYK partners;
- De communicatie wordt uitgevoerd door het programmabureau en in afstemming met de werkgroep Communicatie. Het projectbureau legt daartoe verantwoording af aan de stuurgroep.
- De communicatie behelst:
  - o Centraal aanspreek en informatiepunt;
  - o Zorgdragen voor het participatieproces;
  - o Het opstellen en verzenden van een nieuwsbrief;
  - o Het actueel houden van de website.
- Het programmabureau is verantwoordelijk voor de gezamenlijke uitvoering van de acties die voortvloeien op voorstel van het programmateam.

3 Uitgangspunten

- Het college heeft in oktober 2023 ingestemd met het Gebiedsdocument (zie CV Deelname in gebiedsproces 1DYK).
- Op 14 februari 2024 heeft de Stuurgroep ingestemd met het procesplan voor het Integraal Inrichtingsplan (IIP).
- De gemeenteraad heeft op 17 oktober 2024 besloten om de deelname van de gemeente aan het project Holwerd aan Zee te beëindigen. Het gereserveerde bedrag van € 4,9 miljoen wordt beschikbaar gehouden in een Ontwikkelfonds voor gebiedsgerichte ontwikkeling in de kuststrook van onze gemeente. Het college heeft de opdracht gekregen om uiterlijk in het derde kwartaal van 2025 met een voorstel te komen voor gebiedsgerichte ontwikkeling. Van de 4,9 miljoen is een bedrag van € 250.000,- beschikbaar gesteld voor de uitwerking van het voorstel.

4 Waar zet Noardeast-Fryslân op in

Noardeast-Fryslân zet met name in op het thema brede welvaart. Ontwikkelingen op de thema's zoetwaterbeschikbaarheid en natuurontwikkelingen die wij kunnen ondersteunen staan in onderstaande tabel.

Locatie	Ambitie/project	Brede welvaart	Zoetwater	Ecologie	ID
Op Paad Lâns It Waad	Waddenbeleefpad op en langs de zeedijk				507
	Veilige dijksovergang Grandyk nabij Holwert				551

	Bestaande fiets- en wandelroutes mogen geen hinder ondervangen van natuurontwikkeling of andere schaduwwerking.				
Peazens-Moddergat	Uitbreiding parkeergelegenheid Garnalenfabriek				533
	Wandelpad Garnalenfabriek naar It Fiskershúske, watertappunt, fietsenstalling, afspoelplaats wadlopers				536
	Historische opgang reddingsboot				535
	Infoborden en verrekijkers op en langs de dijk				522
Wierum	Dijksplein in Wierum				544
	Instandhouding oude dijkstrap in Wierum				540
	Kromme Horne (instandhouding palenrij)				525
	Stelling Heidelberg (beleving WOII)				-
Holwert	Vervangende initiatieven vanuit dorp Holwert nu Holwerd aan Zee niet doorgaat.				-
Ternaard - Wierum	Herstel opvaarten Ealsumerfeart – Ald Peazens – Wierumerfeart – Ternaarderfeart. Als onderdeel van Swiet Wetter Wierum Ternaard				58, 706
	Ontwikkelen en (her)inrichten slim watersysteem				334
	Bufferzone verzilting om zoet en zoutwater scheiden door middel van een bufferzone langs de dijk.				33
	Aanleg vismigratieplekken incl. paaiplekken, realisatie groenblauwe dooradering.				59, 570
Dongeradielen	Herstel watersysteem				-
	Aanleg natuurbermen				-
Driehoek Blije – Ferwert - Hegebeintum	Aanleg Toeristische Overstappunten in combinatie met bestaande fiets-, vaar- en wandelroutes				-
Enkele plekken langs de kust	Aanleg buitendijkse broedeilanden				354
	Kruidenrijke vegetatie op de dijk				572
Nabij Hallum	Optimalisatie vismigratie De Heining, afronden vaarroute				-
Blije / Nieuwebildtziyl	Aanleg zwemlocatie tussen Nieuwe Bildtziyl en Blije				611
Lauwersmeer	Inzet op grote zoet/zout overgang				

5 Wat is onderhandelbaar

Hier ligt geen directe taak voor de gemeente. Maar wij zijn wel van mening dat wij deze initiatieven kunnen ondersteunen. De gemeente heeft op onderwerpen wel nadrukkelijk een vergunningverlenende of procedurele taak.

Locatie	Ambitie/project	Brede welvaart	Zoetwater	Ecologie	ID
Enkele plekken langs de dijk	Klei beschikbaar maken/stellen uit te verbreden watergangen t.b.v. dijkversterking				507
	Kleirijperij, mits buitendijkst				511
	Verticale drainage ter voorkoming van zoute kwel				703
	Antiverziltingsdrainage				
	Peilgestuurde drainage				

	Waterberging op plekken die landbouwtechnisch niet het beste zijn.				
	Realisatie NNN-opgaven				704
	Herstellen gebiedseigen beplanting				517
	Kralensnoer van bestaande dijkspuiten meer benutten voor natuur				
	Mogelijkheden voor buitendijkse broedeilanden en hoogwatervluchtplaatsen.				
	Mogelijkheden voor kleiwinning door kwelderverjonging NFB				
Noard Fryslân Bûtendyks	Zilteteelt op het voorland				310
Waddenzee	Baggeren vaargeul t.b.v. kleiwinning				545
Ternaard - Wierum	Alle initiatieven van Ternaard zijn komen te vervallen. Op zoek naar alternatieven.				-
	Natuurontwikkeling meenemen in de kwelderontwikkeling bij Wierum en Ternaard				17
	Bij uitbreiding van kwelders bij Ternaard en Wierum het instellen van een beperkt recreatief gebruik van buitendijks gebied.				

6 Wat willen we niet?

Er zijn een aantal initiatieven in het Gebiedsplan opgenomen waar de gemeente geen voorstander van is. Het gaat daarbij om initiatieven/projecten die met name de landbouw langs de kust negatief kan beïnvloeden.

Samen met Wetterskip Fryslân zijn voor een aantal initiatieven factsheets opgesteld. In deze factsheets is onderzocht of de eigenaar van de gronden of de pachter daarmee kon instemmen of dat er middelen voor beschikbaar is gesteld of te verwachten is. Voor een aantal initiatieven/wensen is uit de factsheets gebleken dat deze niet haalbaar/uitvoerbaar/wenselijk zijn. Ook hier wil de gemeente geen verdere actie op zetten.

Locatie	Ambitie/project	Brede welvaart	Zoetwater	Ecologie	ID
Holwert	Project Holwerd aan Zee (deelname overheden beëindigd)				26
	Trailerhelling				530
Noard Fryslân Bûtendyks	Ophogen zomerdijk. Gemeente wil de zomerdijk behouden zoals die is				312
	Kwelderverbetering (gemeente is tegen doorsteken zomerpolder)				31
	Verkweldering zomerpolders Noard Fryslân Bûtendyks en uitkopen particuliere grondeigenaren.				
Wierum	Uitbreiding parkeerplaatsen in het dorp				526
	Herstel oude dijkstrap (huidige dijkstrap blijft bestaan)				540
Ternaard	Pad langs eendenkooi (eigenaar en pachter vinden dat onwenselijk)				605
	Toevoegen parkeervoorziening 't Skoar				610
	Camera Batavia (Prov heeft hier geen geld meer voor beschikbaar)				707

	Lightlines (initiatiefnemer heeft het project gestopt)				608d
Enkele plekken langs de kust	Bereik zoetwater t.b.v wadvogels, vismigratie (Omgevingsvisie)				506
	Natuurlijke plas van dijksputten				5
	Klutenplas. Gemeente is wel voorstander van een klutenplas in het Lauwersmeergebied.				
	Schaduw- en externewerking door creëren binnendijkse natuur voor landbouw, recreatie, wonen, bedrijvigheid en parkeren				
	Geen versnelde verzilting van de landbouwgronden als gevolg van diepe sloten of plassen				
	Geen grootschalige ontwikkelingen of ontwikkelingen die niet passen bij het gebied, landschap of cultuurhistorie				
	Geen onderbrekingen van bestaande fiets- en wandelroutes die onderdeel zijn bestaande knooppuntensystemen en lange afstandsroutes (LAF en LAW)				

7 Samenvatting

Bijlagen:

- A. Gebiedsdocument
- B. Collegebesluit XX 2023
- C. ...

Ruimtelijk kwaliteitskader

Verkenning Waddenzeedijk Koehool-Lauwersmeer

Wetterskip Fryslân

10 september 2021

Project Verkenning Waddenzeedijk
Koehool-Lauwersmeer
Opdrachtgever Wetterskip Fryslân

Document Ruimtelijk kwaliteitskader
Status Definitief
Datum 10 september 2021
Referentie LW344-37/21-013.414

Adres

Witteveen+Bos
Leeuwenbrug 8
Postbus 233
7411 TJ Deventer
0570 69 79 11
www.witteveenbos.com

Projectcode LW344-37

Projectleider

Projectdirecteur

Auteur(s)

Gecontroleerd door

Goedgekeurd door

Paraaf

Werkgroep

Ruimtelijke kwaliteit

Provincie Fryslân
Gemeente Noardeast-Fryslân
Gemeente Noardeast-Fryslân
Gemeente Noardeast-Fryslân
It Fryske Gea
Gemeente Waadhoeke
Gemeente Waadhoeke
Staatsbosbeheer
LTO
Rijkswaterstaat
cultuurhistoricus
Wetterskip Fryslân
Witteveen+Bos
Witteveen+Bos

Afbeeldingen zonder bronvermelding zijn eigendom van de auteur of van Witteveen+Bos.

Het kwaliteitsmanagementsysteem van Witteveen+Bos is gecertificeerd op basis van ISO 9001.

© Witteveen+Bos

Niets uit dit document mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt in enige vorm zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Witteveen+Bos Raadgevende ingenieurs B.V. noch mag het zonder dergelijke toestemming worden gebruikt voor enig ander werk dan waarvoor het is vervaardigd, behoudens schriftelijk anders overeengekomen. Witteveen+Bos aanvaardt geen aansprakelijkheid voor enigerlei schade die voortvloeit uit of verband houdt met het wijzigen van de inhoud van het door Witteveen+Bos geleverde document.

INHOUDSOPGAVE

DEEL 1 INLEIDING 7

1. AANLEIDING EN VERSTERKINGSOPGAVE	9
1.1 Aanleiding	9
1.2 Doel	10
1.3 Aanpak	10
1.4 Beleidskaders	12
1.5 Visies, analyses en gebiedsdocumenten	13
1.6 Versterkingsopgave	14
1.7 Leeswijzer	14

DEEL 2 HUIDIGE RUIMTELIJKE KWALITEIT 17

2. HET DIJKLANDSCHAP	19
2.1 Ontstaansgeschiedenis	19
2.2 Landschappelijke karakteristieken	24
2.3 Cultuurhistorie	28
2.4 Natuur en watersysteem	30
2.5 Recreatie en beleving	32
3. DE ZEEDIJK	39
3.1 Het dijktracé	39
3.2 Het dijkprofiel	43
4. KWALITEITEN, KNELPUNTEN EN KANSEN	45
4.1 Kwaliteiten	46
4.2 Knelpunten	55
4.3 Kansen	61

DEEL 3 HANDREIKING TOEKOMSTIGE KWALITEIT 69

5. LEIDENDE WAARDEN	71
5.1 Leidende waarde 1	72
5.2 Leidende waarde 2	78
5.3 Leidende waarde 3	82
5.4 Leidende waarde 4	84
5.5 Leidende waarde 5	88

DEEL 4 RUIMTELIJKE KWALITEIT IN VARIANTEN EN HET VKA 93

6. RUIMTELIJKE KWALITEIT IN DE VARIANTEN	95
6.1 Sectie 1: Koehool - Zwarte Haan	101
6.2 Sectie 2: Zwarte Haan - Nieuwebildtzijl	103
6.3 Sectie 3: Nieuwebildtzijl - Blije	105
6.4 Sectie 4: Holwerd	107
6.5 Sectie 5: Ternaard	109
6.6 Sectie 6: Wierum (niet bebouwd)	111
6.7 Sectie 6: Wierum (bebouwd)	113
6.8 Sectie 7: Paesens-Moddergat (bebouwd)	117
6.9 Sectie 7: Paesens-Moddergat (niet bebouwd)	120
7. REFLECTIE EN AANBEVELINGEN	123
7.1 Reflectie op het VKA	123
7.2 Ontwerpopgaven voor de planuitwerking	125
7.3 Proces ruimtelijke kwaliteit in de planuitwerking	128

0 1 2 3 4 5 kilometer

Kaartbeeld: plangebied met context

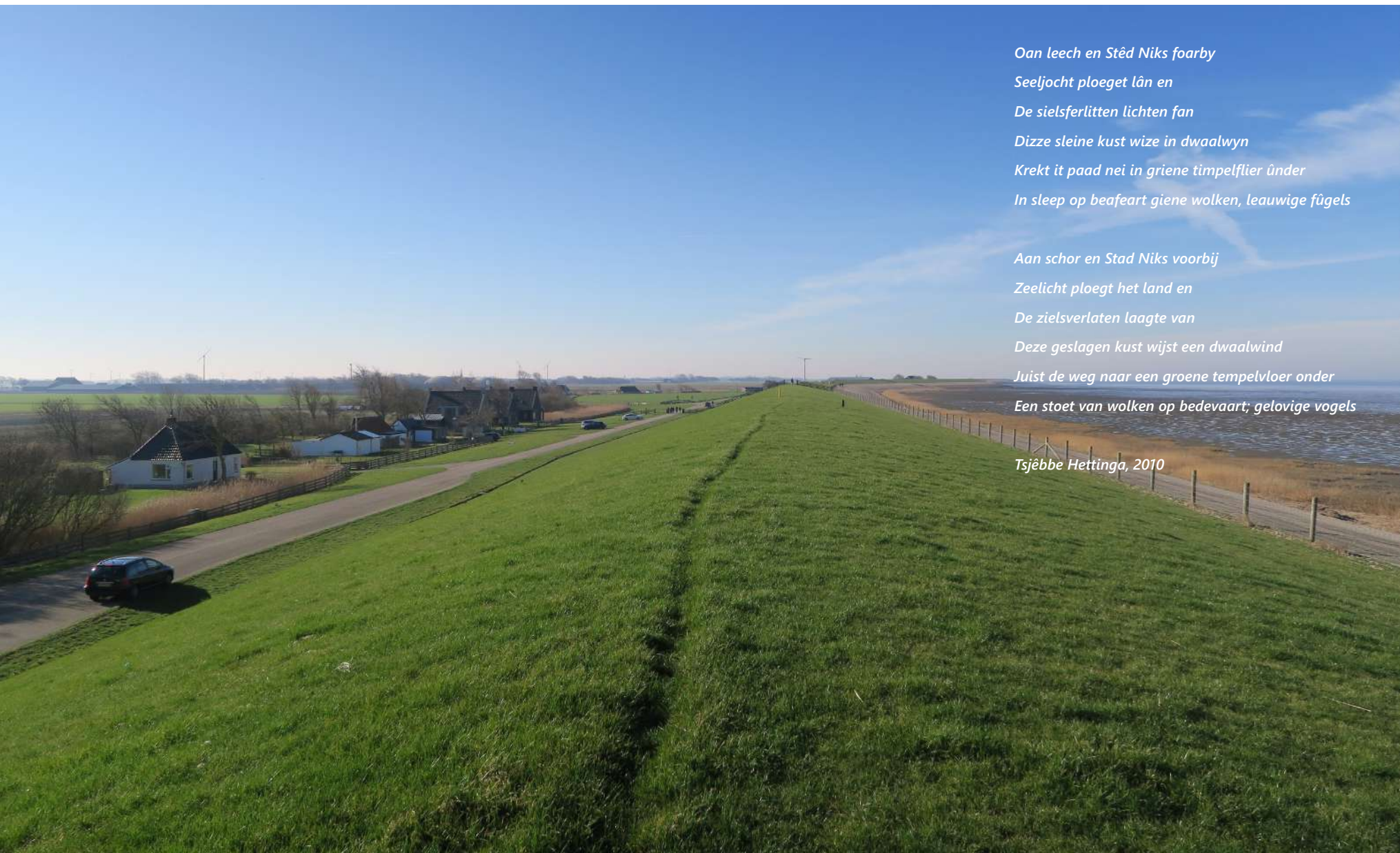

DEEL 1

INLEIDING

*Oan leech en Stêd Niks foarby
Seeljocht ploeget lân en
De sielsferlitten lichten fan
Dizze sleine kust wize in dwaalwyn
Krekt it paad nei in griene timpelflier ûnder
In sleep op beafeart giene wolken, leauwige fûgels*

*Aan schor en Stad Niks voorbij
Zeelicht ploegt het land en
De zielsverlaten laagte van
Deze geslagen kust wijst een dwaalwind
Juist de weg naar een groene tempelvloer onder
Een stoet van wolken op bedevaart; gelovige vogels*

Tsjèbbe Hettinga, 2010

Afbeelding 1.1 Foto op de zeedijk bij Koehool

AANLEIDING EN VERSTERKINGSOPGAVE

1.1 Aanleiding

De Waddenzeedijk beschermt Fryslân en daarmee Noord Nederland tegen hoog water vanuit de Waddenzee. Deze Waddenzeedijk voldoet echter niet meer aan de huidige landelijke veiligheidsnorm en zal worden versterkt. De beheerder van de waterkering, Wetterskip Fryslân, heeft daarom via het nationale Hoogwaterbeschermingsprogramma (HWBP) de opdracht gekregen om de dijk te versterken. De opgave is het realiseren van een gedragen ontwerp voor de dijkversterking om de dijk weer voor langere tijd aan de wettelijke norm voor waterveiligheid te laten voldoen. Hiermee zijn de bewoners en waarden achter de dijk weer voldoende beschermd voor overstromingen vanuit de Waddenzee.

De versterking van de Waddenzeedijk is voor het Wetterskip een grote opgave. Het gaat om een groot gebied met meerdere functies: niet alleen om een lange dijk, maar vaak ook een brede strook rondom de dijk (het buitendijkse voorland en het binnendijkse achterland). De kwelders of voorlanden zijn van grote waarde voor de ecologie én de waterveiligheid. In het achterland worden in de komende jaren diverse gebiedsontwikkelingen en initiatieven opgestart. Als voorbeeld: Holwerd aan Zee, oeververbinding Ameland, gaswinning Ternaard, Versnellingsagenda Noordoost Fryslân, programma Harlingen en diverse Sense op Place initiatieven. Buitendijks ligt er de opgave van het Rijk om de randen van het Waddengebied te verzachten via het programma aanpak grote wateren (PAGW).

De versterking van de Waddenzeedijk is daarnaast een landschappelijke opgave. De dijk ligt verankerd in een prachtig en eeuwenoud cultuurlandschap waarin de geschiedenis letterlijk afleesbaar is. De bijzondere kwaliteit van een landschap wordt ook wel ruimtelijke kwaliteit genoemd en bestaat uit drie 'waarden':

1. De gebruikswaarde: doet de dijk waarvoor hij bedoeld is en is er een goede samenhang met andere functies op en aan de dijk?
  2. De belevingswaarde: hoe ervaren gebruikers en recreanten het (dijk) landschap?
  3. De toekomstwaarde: is de dijk robuust en beheerbaar, gaan we zorgvuldig om met ecologie en erfgoed, faciliteert de dijk ook andere toekomstige initiatieven?
- (VROM-raad, 2011, Verkenning 'Ruimtelijke kwaliteit')

Het beschouwen van ruimtelijke kwaliteit is noodzakelijk om tot een goede afweging voor de versterking van de dijk te komen. De reguliere opdracht voor ruimtelijke kwaliteit vanuit het HWBP is een nieuwe dijk te maken die zodanig wordt ingepast dat ze van minimaal gelijkwaardige ruimtelijke kwaliteit is. Dit betekent dat bestaande kwaliteiten behouden, gemitigeerd of gecompenseerd moeten worden. Daarvoor is het noodzakelijk om scherp te identificeren en vast te leggen wat die bestaande kwaliteiten zijn. En vervolgens aan te geven hoe deze kwaliteiten gecombineerd kunnen worden met de dijkverbeteringsmaatregelen. Dit wordt vastgelegd in een Ruimtelijk kwaliteitskader.

Naast de reguliere opdracht vanuit het HWBP heeft Wetterskip Fryslân ook een Ambitiweb ingevuld. Middels het Ambitiweb worden ambities voor thema's bepaald die relevant zijn voor het project. Een van de thema's is ruimtelijke kwaliteit. Voor dit thema heeft Wetterskip Fryslân de ambitie vastgesteld op niveau 2 (van de 3 niveau's). Dit houdt in algemene zin in; het stellen van concrete verbeterdoelstellingen en het bereiken van significante winst op het thema.

"Negatieve effecten voor de kwaliteit van het ruimtegebruik (zoals risico's voor de sociale veiligheid, aantasten van de landschappelijke waarden of minder variatie in functies) worden zoveel als redelijkerwijs mogelijk is, beperkt (of gecompenseerd) en er wordt een robuuste, toekomstvaste ontwikkeling gerealiseerd. De belevingswaarde van de dijk is belangrijk."

(Verslag Ambitiwebsessie, 15-11-2018)

Afbeelding 1.2 Ambitiweb met diverse thema's

Specifiek voor ruimtelijke kwaliteit is de volgende ambitie geformuleerd: In de Waddenkuststrook komen nationale opgaven (zoals klimaatadaptatie, duurzame energie, mijnbouw en natuur), opgaven van de provincie (bv. ruimtelijke ordening), gemeenten (bv. leefbaarheid en regionale economie) en waterschap (waterveiligheid en watersystemen) samen met diverse ambities en verwachtingen van maatschappelijke organisaties (zoals It Fryske Gea en Staatsbosbeheer) en particuliere bedrijven en personen.

Voor de versterking van de Waddenzeedijk kiest Wetterskip Fryslân voor een bredere en meer gebiedsgerichte aanpak dan het HWBP voorschrijft. Deze aanpak - bestuurlijk vastgelegd in het 'Gebiedsprogramma Waddenzeekering' - is er op gericht om de bovenstaande verscheidenheid aan opgaven en belangen in onderlinge samenhang af te stemmen, en gericht uit te voeren.

1.2. Doel

Voorliggend document geeft voor ruimtelijke kwaliteit invulling aan deze samenhangende opgave. Op deze wijze wil het Wetterskip met een open oog voor de verschillende belangen die op en rond de dijk spelen, invulling geven aan een integrale aanpak van de dijkversterking in lijn met het gebiedsprogramma. De ruimtelijke kwaliteit dient zoveel mogelijk in samenhang met andere opgaven te worden benaderd bij de keuze van het dijkversterkingsalternatief, door een zorgvuldige inpassing en door nadrukkelijk de synergie te zoeken met andere functies en opgaven die het gebied kent.

Het doel is om de dijkversterking uit te voeren mét ruimtelijke kwaliteit, daarbij is er aandacht voor de gebruikswaarde, belevingswaarde en toekomstwaarde van de dijk en aanliggend landschap. Dit document is niet alleen een kader, maar ook een leidraad en handreiking om het gesprek aan te gaan over hoe we deze ruimtelijke kwaliteit kunnen realiseren. Het document richt zich voornamelijk op de huidige waarden. Het is daarnaast ook de uitdaging om niet alleen huidige waarden te behouden maar ook nieuwe waarden en kwaliteit te realiseren bij de versterkte dijk. Daar is ontwerp-input voor nodig en het secuur borgen van ruimtelijke kwaliteit van verkenningsfase tot aan de realisatiefase en het beheer.

1.3. Aanpak

Om dit doel te bereiken is het gesprek over wat ruimtelijke kwaliteit inhoudt en betekent van ontzettend groot belang. Daarom is gekozen voor een aanpak waarbij omgevingspartijen zich mede-eigenaar gaan voelen en mede invulling geven aan ruimtelijke kwaliteit en landschappelijke inpassing. Voor het project Koehool-Lauwersmeer is daarom een werkgroep ruimtelijke kwaliteit opgezet. De werkgroep bestaat uit een vertegenwoordiging van Provincie Fryslân, Gemeente Waadhoeke, Gemeente Noardeast-Fryslân, It Fryske Gea, Staatsbosbeheer, LTO, Rijkswaterstaat en [REDACTED] (cultuurhistoricus). Het doel van de werkgroep is om tijdens bijeenkomsten samen het gesprek aan te gaan over de gebiedskwaliteiten en hoe met de kwaliteiten dient te worden omgegaan bij de dijkversterkingsmaatregelen.

De werkgroep wordt ondersteund door landschapsarchitecten van Witteveen+Bos. Zij leggen de bevindingen vast in voorliggend Ruimtelijk Kwaliteitskader (RKK). Het RKK geeft een analyse en waardering van het landschap en doet uitspraken over de wijze waarop in het planproces van de dijkversterking hiermee kan worden omgegaan.

Het RKK heeft een meerledige functie:

- allereerst vormt het een bundeling van de belangrijkste gebiedskwaliteiten en kansen en vervult het een rol bij het uitwisselen van kennis met de omgeving;
- in het planproces vormt het een toetskader voor de ruimtelijke kwaliteit van de kansrijke alternatieven (KA) om het voorkeursalternatief (VKA) te bepalen;
- daarnaast levert het RKK input voor de Milieu Effectrapportage (MER), en omgekeerd kunnen deelonderzoeken van de MER het RKK verrijken. Een goede afstemming tussen beide plandocumenten is belangrijk;
- ook biedt het RKK handvatten voor de uitwerking van het voorkeursalternatief tot een inrichtingsplan;
- tot slot is het RKK een handreiking voor het vervolgproces van de dijkversterking in lanuitwerking, realisatie en oplevering.

Het planproces voor de dijkversterking volgt de drie fasen van het Hoogwaterbeschermingsprogramma: Verkenningsfase, Planuitwerkingsfase

en Realisatiefase. Het RKK maakt deel uit van de Verkenningfase, die moet resulteren in een bestuurlijk en maatschappelijk gedragen Voorkeursalternatief. In deze fase worden twee zeef-processen doorlopen; één voor de selectie van de kansrijke oplossingen en één voor het voorkeursalternatief. Het RKK ondersteunt deze zeefprocessen door inzicht te geven in de kernkwaliteiten van de dijk (inclusief de omgeving) en ruimtelijke principes op te stellen die richting geven aan de veelheid van keuzes voor de dijkversterking.

Het RKK is opgezet als een groeidocument dat breed begint en in de loop van de Verkenningfase steeds specifieker wordt. Voorliggend document betreft deel 1-3. Deze geeft een duiding van de gebiedskwaliteiten, knelpunten en kansen. Ook zijn vijf leidende waarden geformuleerd om de ruimtelijke kwaliteit voor de toekomst te behouden en waar mogelijk te versterken. Bij het uitwerken van de kansrijke alternatieven worden de leidende waarden nader uitgewerkt met ontwerpprincipes om zo concreter invulling te geven aan ruimtelijke kwaliteit in het VKA en richting de planuitwerking (deel 4).

Plangebied

Het dijktraject Koehool-Lauwersmeer ligt aan de noordkust van Fryslân en beschermt het achterland tegen overstromingen vanuit de Waddenzee (zie ook kaartbeeld pag. 4 en 5). Het traject valt geheel onder Wetterskip Fryslân, de provincie Fryslân en binnen de gemeenten Waadhoeke en Noardeast-Fryslân. Het dijktraject begint in buurtschap Koehool (km 10,1) en eindigt bij het begin van het Lauwersmeer (km 57,4). Het dijktraject heeft een totale lengte van ongeveer 47,9 km. In het traject bevinden zich twee kunstwerken: gemaal Miedema (km 19,55) en gemaal De Heining (km 28,60). Gemaal Miedema hoort bij de scope van het project. Gemaal de Heining is recent vernieuwd en geen onderdeel van de veiligheidsopgave.

Afbeelding 1.3 Foto van 2e werksessie met de werkgroep in het Kweldercentrum van It Fryske Gea.

Afbeelding 1.4 Foto van 2e werksessie met de werkgroep buiten op de zeedijk.

1.4 Beleidskaders

Het ruimtelijk kwaliteitskader sluit aan op de volgende beleidskaders:

Grutsk op 'e Romte! (Provinciale structuurvisie)

Grutsk op 'e Romte! is een thematische structuurvisie (over landschappelijke en cultuurhistorische structuren van provinciaal belang) en is voor dit thema een kader dat gebruikt wordt bij ruimtelijke afwegingen. In de structuurvisie worden landschappelijke en cultuurhistorische structuren van provinciaal belang in samenhang geanalyseerd en gewaardeerd. Het doel hiervan is behoud en verdere ontwikkeling van de ruimtelijke kwaliteit door middel van informeren, inspireren en adviseren. Op deze wijze verwacht de provincie Fryslân de doorwerking van de provinciale belangen in ruimtelijke plannen van gemeenten, rijk en provincie binnen Fryslân te borgen. De landschappelijke en cultuurhistorische structuren uit Grutsk op 'e Romte! zijn in hoofdstuk 2.2 en 2.3 meegenomen.

Grutsk op 'e Romte is een zelfbindend document, dus alleen bindend voor de provincie zelf. Het document is als procesvereiste in de verordening Romte opgenomen. Dat betekent dat vereist wordt dat bij het opstellen van een ruimtelijk plan een analyse wordt gemaakt van de aanwezige waarden in het plangebied, in het bijzonder van de landschappelijke en cultuurhistorische structuren. En dat afgewogen en gemotiveerd wordt op welke wijze in het plan rekening is gehouden met de provinciale belangen uit Grutsk op 'e Romte.

Bestemmingsplannen

Het gebied bestaat uit meerdere gemeenten en daarmee zijn er meerdere bestemmingsplannen. De bestemmingsplannen beschrijven de huidige en nieuwe bestemming van verschillende gebieden, omgevingsaspecten en de juridische toelichting. Langs de dijk bevinden zich binnendijks vooral percelen met een agrarische bestemming en zo nu en dan een woonbestemming. Het buitendijkse gebied is Natura2000 en hier geldt de beheersverordening Waddenzee.

In de bestemmingsplannen zijn ook diverse cultuurhistorische objecten en beschermde dorpsgezichten vastgelegd. Voor nadere toelichting wordt verwezen naar hoofdstuk 2.3 (pag. 28).

Beheersverordening Waddenzee

Een beheersverordening is vergelijkbaar met een bestemmingsplan. De beheersverordening ziet op het vastleggen van de bestaande situatie en er is vrijwel geen ruimte voor ontwikkelingen opgenomen. De beheersverordening heeft het karakter van een consoliderende regeling van reeds bestaande rechten. Dat betekent dat alles wat op basis van de geldende planologische regelingen in het verordeninggebied is toegestaan ten aanzien van de gebruiks-, de bouw- en de inrichtingsmogelijkheden, in de beheersverordening is overgenomen. De Beheersverordening Waddenzee is een basisverordening voor een aantal gemeentes en bevat grote delen van de Waddenzee. Het document gaat in op beleidsdocumenten die van invloed zijn op de beheersverordening en beschrijft het beleid per thema.

UNESCO Werelderfgoed Waddengebied

Het Waddengebied is het grootste getijdengebied ter wereld en een uniek leefgebied voor meer dan 10.000 planten- en diersoorten. Sinds 2009 is het Waddengebied daarom UNESCO Werelderfgoed. Dit is erg bijzonder, omdat er over de hele wereld maar 176 natuurgebieden zijn met deze status. De status zorgt niet voor extra bescherming, maar zorgt wel voor meer erkenning van het gebied op wereld niveau. Het is daarom van belang om zorgvuldig om te gaan met de kwaliteit van dit gebied.

Provinciaal Natuurbeheerplan 2020

Het Natuurbeheerplan van de Provincie Fryslân 2020 is een uitvoeringskader en beschrijft de beleidsdoelen en de subsidiemogelijkheden voor de ontwikkeling en het beheer van natuurgebieden, agrarische natuur en landschapselementen in de provincie. Per (deel)gebied wordt beschreven welke natuur- en landschapsdoelen nagestreefd worden. Voor paragraaf 2.4 Natuur en watersysteem is o.a. het Natuurbeheerplan gebruikt als input.

Nota Belvédère

De Nota Belvédère is een Nederlandse beleidsnota over de relatie tussen cultuurhistorie en ruimtelijke inrichting. De nota is in de zomer van 1999 uitgebracht en ondertekend door vier ministeries. De doelstelling van de nota is de cultuurhistorische waarde meer prioriteit te geven bij de inrichting van Nederland. De overheid erkent daarmee dat cultuurhistorie een inspiratiebron

kan zijn voor (landschaps) architectuur en ruimtelijk ontwerp, waardoor tevens de positie van het cultuurhistorisch erfgoed wordt versterkt.

De nota benoemt een aantal gebieden en steden die zijn aangemerkt met cultuurhistorisch belangrijke potenties; potenties die benut kunnen worden ten behoeve van divers en kwalitatief (ruimtelijk) beleid. De Westelijke Waddenzee en het Fries terpengebied zijn ook benoemd als Belvedere gebieden. De Westelijke Waddenzee is vooral aangewezen vanwege de maritiem-archeologische waarden. Van deze twee verschillende gebieden worden waardevolle kenmerken en karakteristieken benoemd zoals 'de opeenvolging van bedijkingen en boezems met elementen als slaperdijken, waddenzeedijken, sluizen en coupures, die een beeld geven van de waterstaatsgeschiedenis'. Dit Ruimtelijk kwaliteitskader maakt gebruik van de benoemde kenmerken en karakteristieken.

1.5 Visies, analyses en gebiedsdocumenten

Waddenland aan zee (Atelier Fryslân)

Atelier Fryslân heeft 4 jaar lang van 2008 tot 2012 ongevraagd en gevraagd geadviseerd over de ruimtelijke kwaliteit in Fryslân. Het Atelier was daarnaast bezig met inspireren en stimuleren om het begrip ruimtelijke kwaliteit daadwerkelijk vorm te geven. Doel van het advies 'Waddenland aan Zee' is om te komen tot een integrale visie vanuit het oogpunt van ruimtelijke kwaliteit voor de Nederlandse waddenkust als geheel: van Den Helder tot Nieuw Statenzijl. De integrale visie wordt gevoed door ontwerpend onderzoek en inbreng uit het gebied zelf. De aanvrager van dit advies is het Regie College voor het Waddengebied (RCW). In het RCW werken rijk, provincies, gemeenten en waterschappen samen aan de uitwerking van de strategische hoofdlijnen van het Waddenzeebeleid.

Landschapsbiografie van het Waddengebied

De Landschapsbiografie van het Waddengebied tracht op een samenhangende en aansprekende manier het verhaal van het landschap te vertellen. Kennis uit verschillende vakgebieden wordt samengebracht in één document. Het verhaal is vormgegeven als een karakterschets, waardoor verschillende partijen aan

de hand van de landschapsbiografie snel een beeld kunnen vormen van het Waddengebied.

Landschapsbiografie Noardeast-Fryslân

De landschapsbiografie Noardeast-Fryslân vertelt het verhaal van het landschap in meer detail. Met een uitgebreide historische analyse wordt de opbouw van het landschap omschreven. Verschillende thema's worden uitgelicht zodat er een beeld is van het volledige landschap. Ontwikkelingen in het landschap en karakteristieken van verschillende landschapstypes worden hierdoor duidelijk. De landschapsbiografie zal in 2020 openbaar gedeeld worden. Het Ruimtelijk kwaliteitskader is verrijkt met de analyses van de landschapsbiografie.

Waddendijk als belvédère

Waddendijk als belvédère is een samenwerking van stichting NMF en bureau NO.ORDPEIL en willen het verhaal van de wadden en haar omgeving beleefbaarder maken. De ambitie is om met fysieke elementen zoals nieuwe uitkijkpunten, maar ook met digitale middelen zoals een website met verhalen en foto's, de natuur- en cultuurwaarden samen te brengen. Kwaliteiten en verhalen worden in beeld gebracht, waardoor het gebied meer betekenis kan krijgen.

Visiedocument Landbouw en Ruimtelijke kwaliteit Waddenzeedijk Koehool-Lauwersmeer

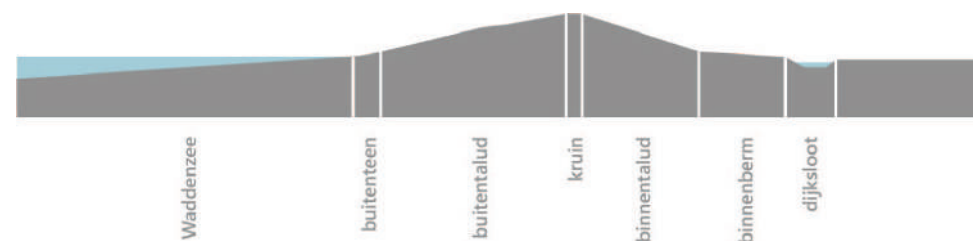
Het visiedocument Landbouw en Ruimtelijke kwaliteit Waddenzeedijk Koehool-Lauwersmeer omschrijft de visie vanuit de landbouwsector op de ruimtelijke kwaliteit van de dijkversterking in relatie tot het Noordelijke Kleigebied. Hierbij wordt aangesloten bij de definitie van de Raad voor het Landelijk gebied en de bekrachtiging door de VROM-raad; waarbij gebruikswaarde wordt vermeerderd, belevingswaarde verhoogd en toekomstwaarde vergroot. Deze drie begrippen en andere uitgangspunten worden kort toegelicht in het visiedocument waarbij het belang van waterveiligheid en de bewoners wordt benadrukt.

1.6 De versterkingsopgave

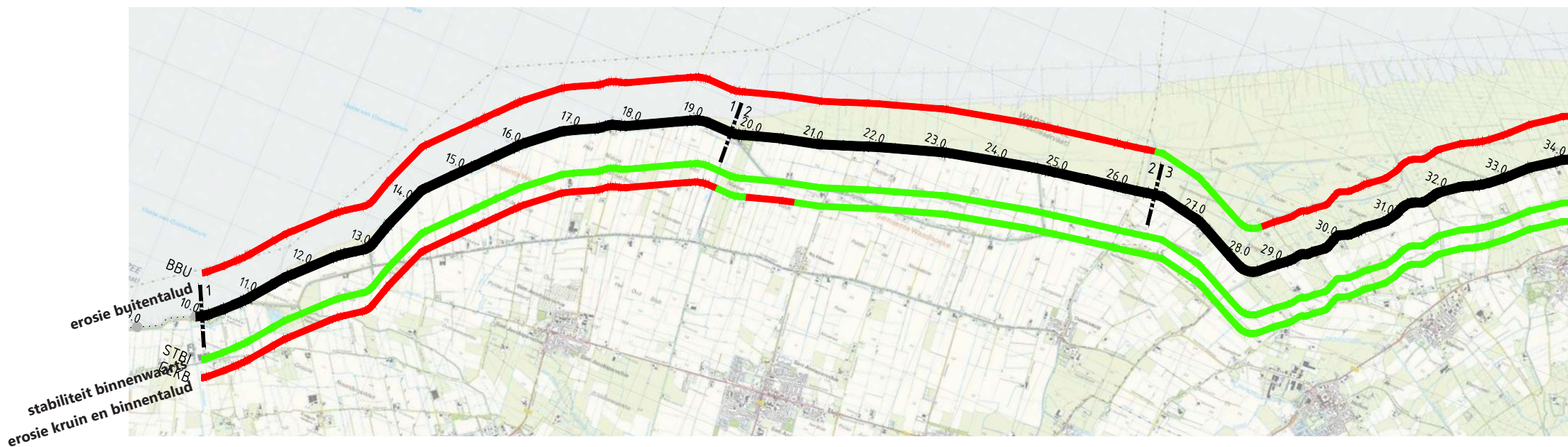
De dijk is op veel delen niet sterk genoeg meer en kan daarom bij extreme situaties om verschillende oorzaken bezwijken. Deze oorzaken worden faalmechanismen genoemd (zie ook rechter pagina). Vanuit de wettelijke voorschriften zijn veiligheidsanalyses uitgevoerd om te berekenen wat de sterkte van de dijk moet zijn. De zeedijk van Koehool tot het Lauwersmeer is afgekeurd op verschillende faalmechanismen. Onderstaand kaartbeeld geeft de versterkingsopgave weer voor 3 faalmechanismen (versie maart 2021). Andere faalmechanismen zoals piping zijn niet aan de orde. De groene lijnen betekenen dat het stuk dijk is goed gekeurd voor betreffend faalmechanisme. Een rode lijn betekent dat het stuk dijk is afgekeurd.

1.7 Leeswijzer

Het document is opgedeeld in 4 delen; deel 1 is een inleidend deel, deel 2 beschrijft de huidige ruimtelijk kwaliteit, daarna volgt in deel 3 een visie op hoofdpunten (de leidende waarden) en in deel 4 wordt de ruimtelijke kwaliteit behandeld in de varianten, alternatieven en het VKA. Ook geeft dit laatste deel een doorkijk naar de volgende fase, de planuitwerking.

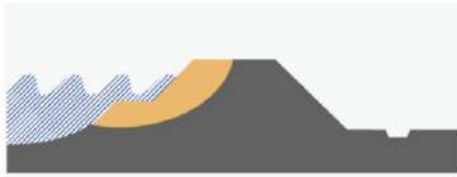

Afbeelding 1.5 Terminologie dijkprofiel

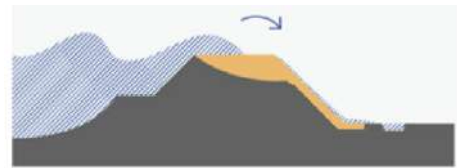
Afbeelding 1.6 De versterkingsopgave op kaartbeeld. Een groene lijn betekent goedgekeurd (faalmechanisme niet aan de orde), een rode lijn betekent afgekeurd (dijk kan bezwijken door faalmechanisme)

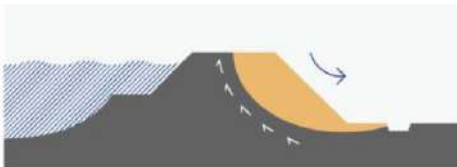
Erosie buitentalud

Stroming en golven kunnen het buitentalud en/of voorland aantasten. De bekleding van het buitentalud is niet sterk genoeg. Dit geldt voor alle typen bekleding langs de dijk: gras, asfalt, steenzetting. Aanpassingen in het voorland, aan de vorm van de dijk en de (ruwheid van de) bekleding kunnen dit oplossen.

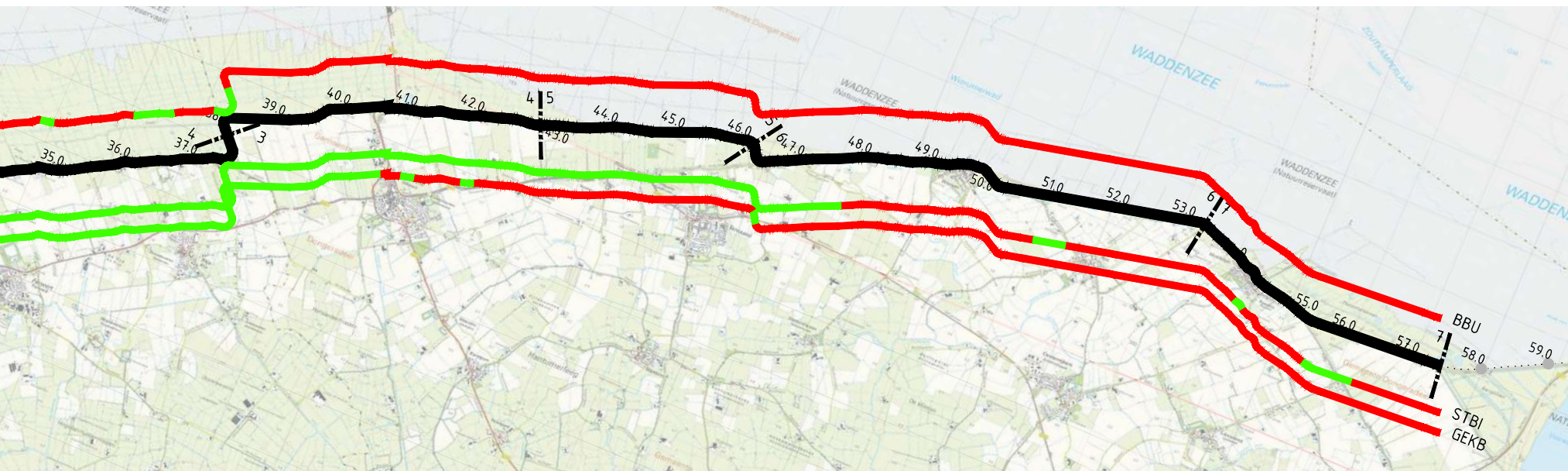
Erosie kruin en binnentalud

Als bij hoogwater water over de dijk stroomt, kan het binnentalud eroderen. De dijk is niet hoog genoeg of de bekleding van het binnentalud is niet sterk genoeg. Naast het aanpassen van de vorm van de dijk en de bekleding, zijn ook andere maatregelen voor de dijk mogelijk.

Stabiliteit binnenwaarts

Bij hoge waterstanden stijgt de waterdruk in de dijk waardoor het binnentalud kan afschuiven. De dijk is niet stabiel genoeg. Hiervoor wordt gebruikelijk een steunberm aangebracht of bij ruimtegebrek een constructie (bijvoorbeeld een damwand). Ook andere maatregelen voor of achter de dijk zijn mogelijk.

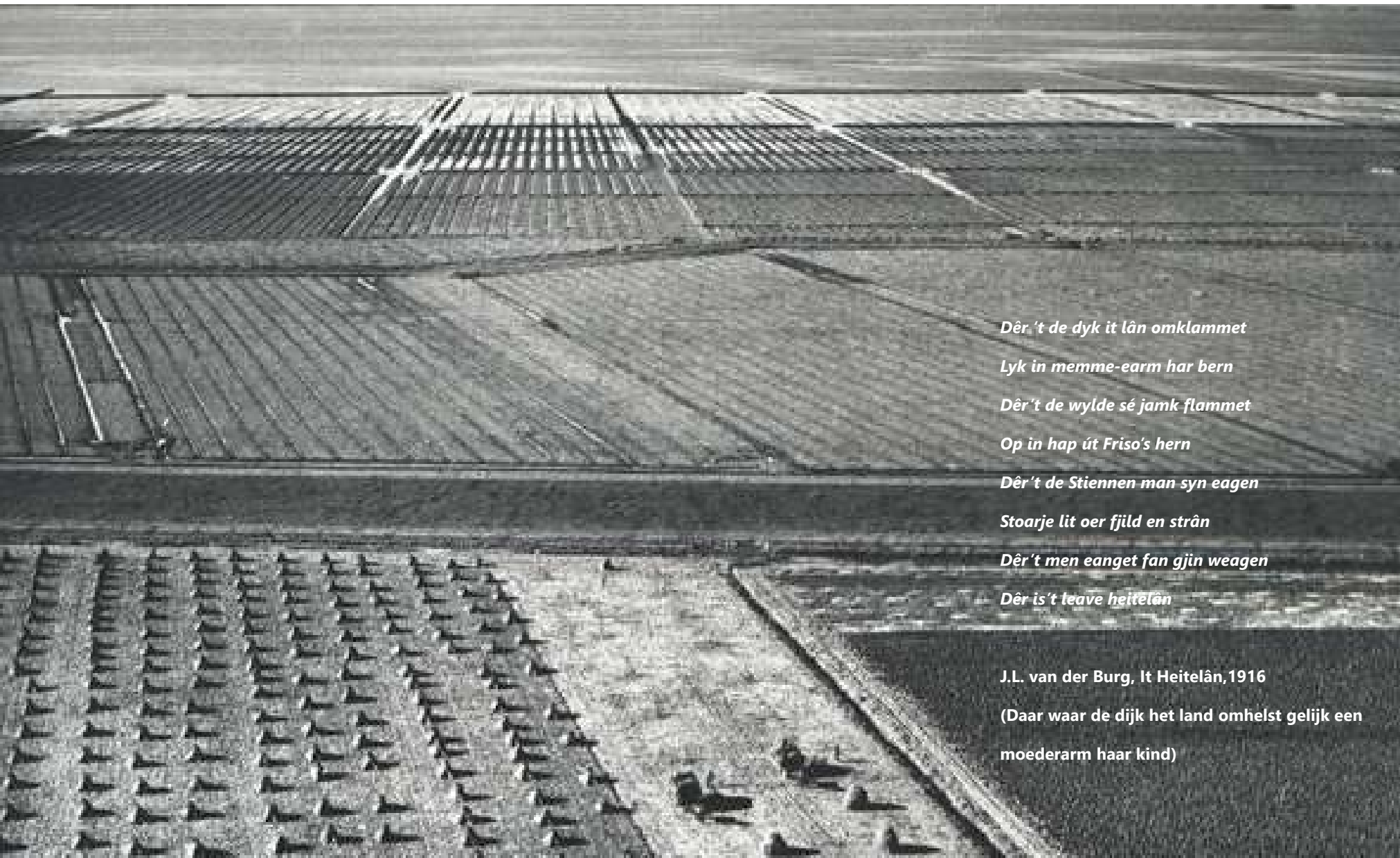

DEEL 2

HUIDIGE RUIMTELIJKE KWALITEIT

Dêr 't de dyk it lân omklammet

Lyk in memme-earm har bern

Dêr 't de wylde sé jamk flammet

Op in hap út Friso's hern

Dêr 't de Stiennen man syn eagen

Stoarje lit oer fjild en strân

Dêr 't men eanget fan gjin weagen

Dêr is 't leave heitelân

J.L. van der Burg, It Heitelân, 1916

(Daar waar de dijk het land omhelst gelijk een
moederarm haar kind)

Afbeelding 2.1 Oude luchtfoto van de landaanwinning. (bron: onbekend)

2

HET DIJKLANDSCHAP

2.1 Ontstaansgeschiedenis

Om te begrijpen hoe de huidige Waddenzeedijk in het landschap ligt is het belangrijk om eerst stil te staan bij de ontstaansgeschiedenis van de dijk en het landschap. De Friezen hebben een lange strijd tegen het water achter de rug en hebben daarbij ook veel land teruggewonnen van de zee. Nadat bewoners zich eeuwenlang met terpen tegen het water hadden beschermd, begon rond het jaar 1000 de dijkenbouw op gang te komen. Omstreeks 1750 heeft Fryslân bij benadering zijn huidige vorm gekregen.

De volgende twee pagina's (18 en 19) duiden middels een tijdreeks de ontwikkeling van de Waddenzeekust van Fryslân. In de tijdreeks is te zien hoe de primaire zeedijk steeds verder zeewaarts opschuift door de landaanwinningen. De rust in het water werd gecreëerd door de aanleg van rijen rijshouten dammen en door een systeem van lage (zomer)kades. Hierdoor kon het slib in het water bezinken. Wanneer het stukje wad hoog genoeg was aangeslibd tot kwelder werd er een nieuwe dijk aangelegd.

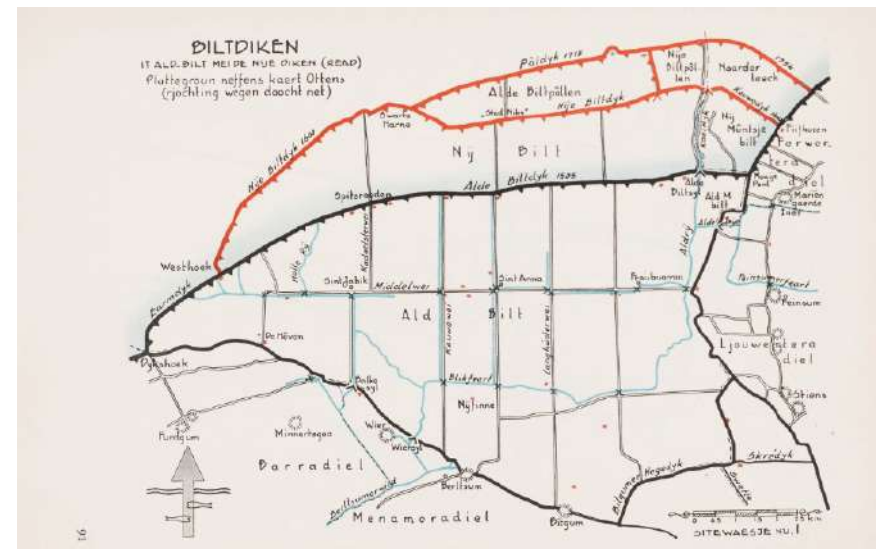
De landaanwinningen en daarmee de aanleg van nieuwe dijken vond niet gelijkmatig over de gehele lengte van het dijktraject plaats. Hierdoor bestaat de primaire zeedijk uit dijktrajecten van verschillende leeftijden (zie ook kaartbeeld pagina 38 en 39). Door de dijkversterking in de jaren '70 is het dijkprofiel over het gehele traject uniform geworden. Toch is in het tracéverloop nog enigszins de geschiedenis van de dijk te herkennen.

Afbeelding 2.2 De aanleg van rijshouten dammen (uit de film Van waddenzand tot vruchtbaar land)

Afbeelding 2.3 Klompen van slikwerkers in Fries museum

Afbeelding 2.4 Kaartbeeld van de planmatige inpoldering van de Middelzee. Het aangewonnen land kreeg de naam het Bildt. De naam "het Bildt" komt van opgebild, wat opgeslibd betekent. (Bron: Rienks & Walther, Binnendijken en slieperdijken yn Fryslân (Leeuwarden/Ljouwert 1954))

Tot 1000

Voordat Fryslân bedijkt werd stond het land onder directe invloed van de Waddenzee. Want hoewel het kweldergebied ver was opgeslibd, overstromden de hoogste kwelders nog meerdere malen per jaar. Om toch een vaste woonplek te creëren zonder overstromingsdreiging vanuit de zee werden terpen opgeworpen op de hoger gelegen keileem- en zandruggen. Aan de Waddenkust verrezen terpenslierten zoals Hijum-Hallum-Marrum-Ferwerd-Blija-Holwerd-Ternaard. Tijdens de vroege Middeleeuwen is het terpenland het dichtst bevolkte gedeelte van Nederland.

Omstreeks 1000

De terpen waren toch niet helemaal de oplossing, bij elke hoge vloed overstromden de landerijen en de akkers. Dorpen begonnen met het gezamenlijk aanleggen van dijken om hun woonplaats en landerijen beter tegen de zee te beschermen. Dit waren vaak kleine ringdijken die een eilandje omsloten. De eilandjes werden talrijker. Uiteindelijk raakten de ringdijken elkaar en omstreeks het jaar 1000 was het toenmalige Fryslân geheel bedijkt. De invloed van de zee liep terug. Deze ingreep door de mens had grote gevolgen op het landschap. Achter de dijken worden steeds meer landerijen verkaveld. De boerderijen schuiven naar de randen van de terpen of worden zelfs buiten de terp in het open landschap gebouwd. Dit is de start van het huidige verspreidingspatroon van boerderijen en nederzettingen.

1000-1400

Fryslân was geheel bedijkt, maar de Middelsee en de Lauwerszee drongen nog wel diep in het land door. De Middelsee, die Fryslân als het ware in tweeën deelt, begint te verlanden en werd door bedijkingen tot over de helft teruggedrongen. De inpoldering, of eigenlijk afdamming, kon daarom met betrekkelijk weinig inspanning plaatsvinden. Men begon op meer plekken land te winnen van de zee. De landaanwinningen waren ten behoeve van landbouwgrond. Er was daarnaast een grote vraag naar nieuwe cultuurgrond nadat meren waren ontstaan door turfwinning. Grote stukken land werden aangewonnen en ingedijkt van de Waddenzee. De Lauwerszee werd door inpoldering van kweldergebieden en bedijkingen langs de omtrek iets verkleind.

Omstreeks 1500

Begin 16e eeuw begon men met de inpoldering van het Bildt. De voltooiing van De Oude Bildtpolder betekende een grote landwinst. Het is “opgebild” land; “opbillen” is een oud woord voor opslibben. In 1505 was de gehele Middelsee ingepolderd. Hier bleef het niet bij. Meer land wordt aan de zee onttrokken door het versnellen van de kwelder groei. Dit werd gedaan door de aanleg van kwelderwerken: rijen houten palen met daartussen wilgentakken om het water rustig te maken en de sedimentatie te stimuleren.

1600

Door het graven van greppels werd het opslibben van het voorland bevorderd. Hierdoor konden rond 1600 nieuwe indijkingen worden uitgevoerd, waarvan de nieuwe Bildtpolder de voornaamste is. Naast de nieuwe Bildtpolder werden ook andere polders bedijkt: West- en Oost-Holwerder polders (1580), Ternaarder polder (1590) en Anjumer en Lioessenser polder (1592). Door de Nieuwe Bildtdijk verschuift de primaire dijk weer zeewaarts op en werd de Oude Bildtdijk een slaperdijk. Het Bildt is daarmee het meest uitgestrekte zeepoldergebied van Fryslân.

Omstreeks 1700 - nu

In het Bildt werd de dijk voor de derde maal noordwaarts geschoven. Het westelijke deel van de Poldijk dateert van 1715 toen de Westelijke Bildtpollen werden bedijkt. In 1754 werden de ten oosten van de Opdijk gelegen Oostelijke Bildtpollen samen met de Noorderleegpolder bedijkt. Dit was de laatste verschuiving van de Waddenzeedijk en zo heeft dit deel van Fryslân bij benadering zijn huidige vorm gekregen. Een groot deel van De Nieuwe Bildtdijk werd zo op zijn beurt een slaperdijk. Ten noorden (buitendijks) van de Seedyk kwamen er nog een paar lage zomerpolders bij, die dus bij hoge wintervloeden onder kunnen lopen.

*Een zekere eentonigheid is te zien in dit landschap,
dat overal rustige en strakke lijnen vertoont,
met slechts geringe verheffingen in den bodem der terpdorpen
en 't schaarsche geboomte in de luwte van dorp, gehucht en
boerderij...*

J.P. Wiersma, 1938

Afbeelding 2.5 Luchtfoto boven Hantum en Ternaard. (bron: Landschapsbiografie van het Waddengebied, Jolmer Tilstra)

2.2 Landschappelijke karakteristieken

Dijklandschap en landgebruik

Het dijklandschap van de Friese zeedijk kenmerkt zich door een enorme grootschaligheid en openheid. Leegte, rust en nachtelijke duisternis zijn woorden die dit gebied kenmerken. Het is ook een landschap van twee werelden. De dijk vormt de scheiding tussen de dynamische natuur van de Waddenzee en het agrarische zeekleilandschap en klei-terpenlandschap.

Buitendijks heeft de dynamiek van het wad vrij spel en verandert het landschap continue met de getijden. Voorland, zandplaten en de geulen zijn voortdurend in beweging. Op ieder moment van de dag is de waterstand anders en daarmee het ook het landschap. De buitendijkse zomerpolders vormen hier een uitzondering. Hier is de dynamiek van het getij (m.n. in de zomer) beperkt door de aanwezigheid van lage zomerkades. Voor de dijk ligt ook op grote delen hoog opgeslibd voorland met begroeide kwelders. De breedte van het voorland varieert sterk van enkele tientallen meters tot enkele kilometers aangegroeid voorland.

Binnendijks ligt het oude klei-terpenlandschap en zeekleipolders van verschillende leeftijden. De zeekleipolders zijn een cultuurlandschap dat aangewonnen is ten behoeve van voedselproductie. Door de vruchtbare kleigrond is de landbouw economisch van groot belang. Vooral de aardappelpootsector is hier groot. Door de grote akkerbouw percelen is het landschap weids en open, met een rationele verkaveling. Het landschap binnendijks kenmerkt zich door regelmaat en rust. Het is een open landschap met subtiel reliëf. De verheffingen zijn oude dijken (nu vaak hoger liggende wegen), erven of dorpen al dan niet op terpen en aangezet met opgaande beplanting. Ook hebben sommige percelen een karakteristieke bolling (kruinige percelen). De kwelderwal heeft een onregelmatig blokverkaveling en de verkaveling van de zeekleipolders is rationeler. Het is al met al een cultuurlandschap met rustige lijnen, waarbij de huidige zeedijk in het noorden constant de groene horizon is.

De primaire kering, welke meerdere malen door landaanwinning noordwaarts is verschoven, ligt tamelijk 'vrij' in het landschap. Waar in het Nederlandse riviergebied de dijken verweven zijn met bewoning en landgebruik langs de dijk,

ligt de zeedijk hier eenzaam als voorste linie tegen het wad. Er is geen fietspad op de dijk, veel wegen lopen dood op de zeedijk en bewoning aan de dijk is, vooral langs de jongste dijken, schaars. Bij de dijkversterking in de jaren '70 hebben de meeste oude vissershuisjes onderaan de dijk moeten wijken, deze stonden voornamelijk tussen Koehool en Harlingen. Dat deze niet terug zijn gebouwd is tekenend voor de veranderende relatie van de Friezen met de zee.

De leeftijd van de aanliggende polders en aanwinningen binnendijks varieert. Het Bildt en andere landaanwinningen zijn zeekleipolders, deze polders hebben een rationele verkaveling en geen terpen. Het oude land is een klei-terpenlandschap en is meer organisch van vorm met huizen en dorpen op terpen. Dit landschap van kwelderwallen en kweldervlakten is door de zee zelf gevormd.

Samenvattend is er sprake van drie landschappelijke deelgebieden:

- zeekleipolders (het Bildt en andere landaanwinningen)
- klei-terpenlandschap
- buitendijks land (zomerpolders en kwelders)

De karakteristieken per deelgebied zijn op kaartbeeld samengevat en verbeeld op de volgende 2 pagina's. Hierbij is gebruik gemaakt van de Provinciale structuurvisie Grutsk op e Romte! en is tevens een detailslag gemaakt.

2.2 LANDSCHAPPELIJK KARAKTERISTIEKEN

HET BILDT EN ANDERE ZEEKLEIPOLDERS

Karakteristiek is de rationele grootschalige blokverkaveling in het Bildt door de planmatige inpoldering. De zeepolders kennen een grote openheid. De enige opgaande beplanting bevindt zich rond erven en (lint)dorpen.

De Oude- en Nieuwe Bildtdijk hebben een karakteristieke bebouwingsstructuur: een ordening van grote boerderijen aan de landzijde en dijkwoningen en overige bebouwing aan de zeezijde.

Jonge zeepolders zijn te herkennen aan het ontbreken van oude boerderijen. Vaak zijn er slechts enkele (meer recente) boerderijen in de polder.

De oudere zeepolders hebben meer bebouwing dan de jonge zeepolders en worden gekenmerkt door opstreckende verkaveling

De lange lijnen in het weidse landschap zijn karakteristiek.

De fasering van de inpoldering is herkenbaar aan de ligging van de verschillende dijken.

Zwarte Haan vormt een zeldzame plek van beslotenheid aan de zeedijk.

BUITENDIJKS

De zomerpolders binnen de zomerkades met extensieve seizoens begrazing vormen een geleidelijke overgang tussen de zeepolders en de natuurlijke kwelders. De dobbes vallen op door hun maakbare vorm in een natuurlijk landschap.

Buiten de zomerpolder bevinden zich de begroeide natuurlijke kwelders die het gehele jaar onder direct invloed van de zee staan, vaak nog met kwelderwerken.

Waar geen voorland is komt de Waddenzee en het dagelijks getij tot aan de dijk. Hier verandert het landschap continu.

KLEI-TERPENLANDSCHAP

Karakteristiek zijn de kwelderwallen met hierop verdichtingen zoals terpen, terpdorpen met kerken, boerderijerven en stateterreinen. Het zijn groene puntverdichtingen in een verder open landschap, ook wel groene eilanden in een groene zee genoemd. De rand van de kwelderwal is door de ritmische verdichting goed herkenbaar vanaf de zeepolders. Tussen het lint van terpdorpen zitten open ruimten zodat de dorpen als afzonderlijke eenheden leesbaar zijn.

Het klei-terpenlandschap kent verschillende bebouwingsstructuren: radiale terpdorpen, lineaire bebouwingslinten en geconcentreerde blokvormige dorpen. Vaak volgen de structuren dijken, wegen en waterlopen.

De oudste zeedijken liggen aan de rand van de kwelderwal. Deze dijken zijn nu vaak nog herkenbaar als hoog liggende wegen.

De herkenbaarheid van de invloed van de zee op het landschap heeft op de inrichting van het gebied: te zien in natuurlijk reliëf (bochtige kreken, slenken en prielen) en kunstmatig reliëf (dijken en terpen).

De kerktorens zijn belangrijke oriëntatiepunten in het dorpsilhouet. De zichtlijnen verbinden de dorpen met het landschap.

Dorpen (Wierum en Peasens-Moddergat) die direct achter de dijk liggen en een sterke (zicht)relatie hebben het wad. De dorpen zijn zeldzame plekken van beslotenheid aan de zeedijk.

Boerderijerven liggen vrij in een open landschap. De erfbeplanting is de enige opgaande beplanting.

LANDSCHAPPELIJK KARAKTERISTIEKEN EN KWALITEITEN

HET BILDT

Afbeelding 2.6 Zicht op het Bildt vanaf de zeedijk ter hoogte van het Kweldercentrum van It Fryske Gea. De zeekleipolders hebben een vruchtbare bodem, waardoor het dominante landgebruik akkerbouw is.

Afbeelding 2.7 Erf van akkerbouwbedrijf in Sint Annaparochie. Het Bildt is een van de hotspots voor de teelt van pootaardappelen in Nederland. (bron: onbekend)

Afbeelding 2.8 De Nieuwe Bildtdijk, met de vaart en grote boerderijen ten zuiden van de dijk en de arbeiderswoningen aan de noordkant. (bron: videoblog Leeuwarder dagboek)

ANDERE ZEEKLEIPOLDERS

Afbeelding 2.9 Links de oude dijk op de grens van het klei-terpenlandschap en rechts een nieuwe zeekleipolder bij Visbuurt.

Afbeelding 2.10 Buurtschap Koehool met daarachter een smalle zeekleipolder die voor de kwelderwal ligt.

Afbeelding 2.11 Oude zeekleipolder t.h.v. Blije, liggend tussen de zeedijk en terpenlint Marrum-Holwerd.

BUITENDIJKS

Afbeelding 2.12 Smalle strook begroeide kwelder nabij Koehool

Afbeelding 2.13 Het Noarderleech; breed voorland met zomerkaden.

Afbeelding 2.14 Buitendijksgebied de Peazumerlannen

KLEI-TERPENLANDSCHAP

Afbeelding 2.15 Luchtfoto van klei-terpenlandschap richting Wierum. (Leeuwarder Courant, Arodi Buitenwerf)

Afbeelding 2.16 Klei-terpenlandschap richting Blije

Afbeelding 2.17 Het open klei-terpenlandschap met erven aangezet door beplanting.

2.3 CULTUURHISTORIE

- beschermd dorps- en stadsgezicht
- terpen
- dijken
- dijk Koehool-Lauwersmeer
- slenken
- tracé oude smalspoor
- rijksmonument
- dobbe
- dykspuiten

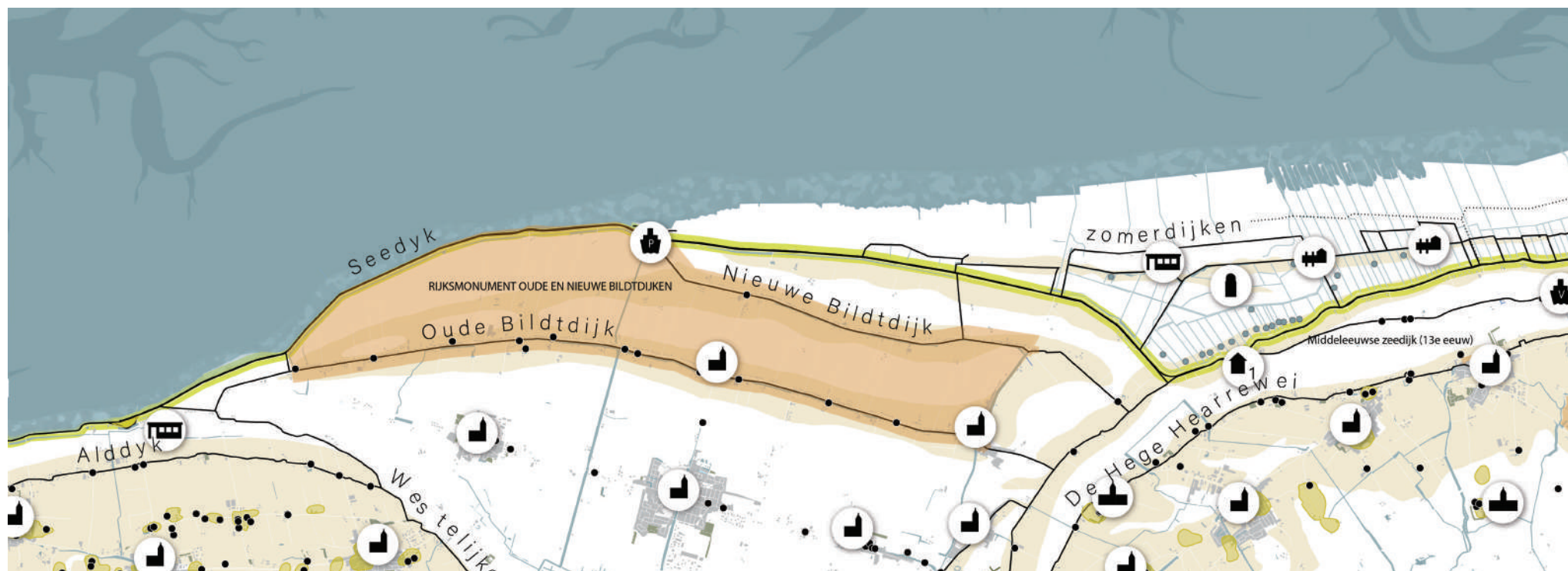
overge locaties aan de dijk:

1	visserswoning (ca. 1880)	sluis	sluis
2	voormalig veerhuis	oude watertoren	oude watertoren
bunker	bunker (stelling van Koehool)		
eendenkooi	eendenkooi Ternaard		
kerk	kerk		
klooster	klooster		
voormalige opstap veerboot	voormalige opstap veerboot		
voormalige opstap postboot	voormalige opstap postboot		

Het dijklandschap is rijk aan cultuurhistorisch waardevolle objecten en structuren. Voorbeelden van objecten zijn de bunker bij Koehool, oude visserwoningen, kerken, een eendenkooi, een oude toren, diverse oude sluisen en het oude smalspoor.

Ook de dijken zijn erkend als cultuurhistorische waardevolle structuren, zoals onder andere ook benoemd in bestemmingsplannen. In het bestemmingsplan van Bûtengebiet Dongeradeel zijn deze bijvoorbeeld benoemd als 'Cultuurhistorisch waardevolle lijn'.

Een gedeelte van het te versterken dijktraject valt binnen het Rijksbeschermd gezicht Oude- en Nieuwe Bildtdijk. Dit is aangemerkt als gebied en gezicht met bijzondere cultuurhistorische waarde. Doel van de aanwijzing is de

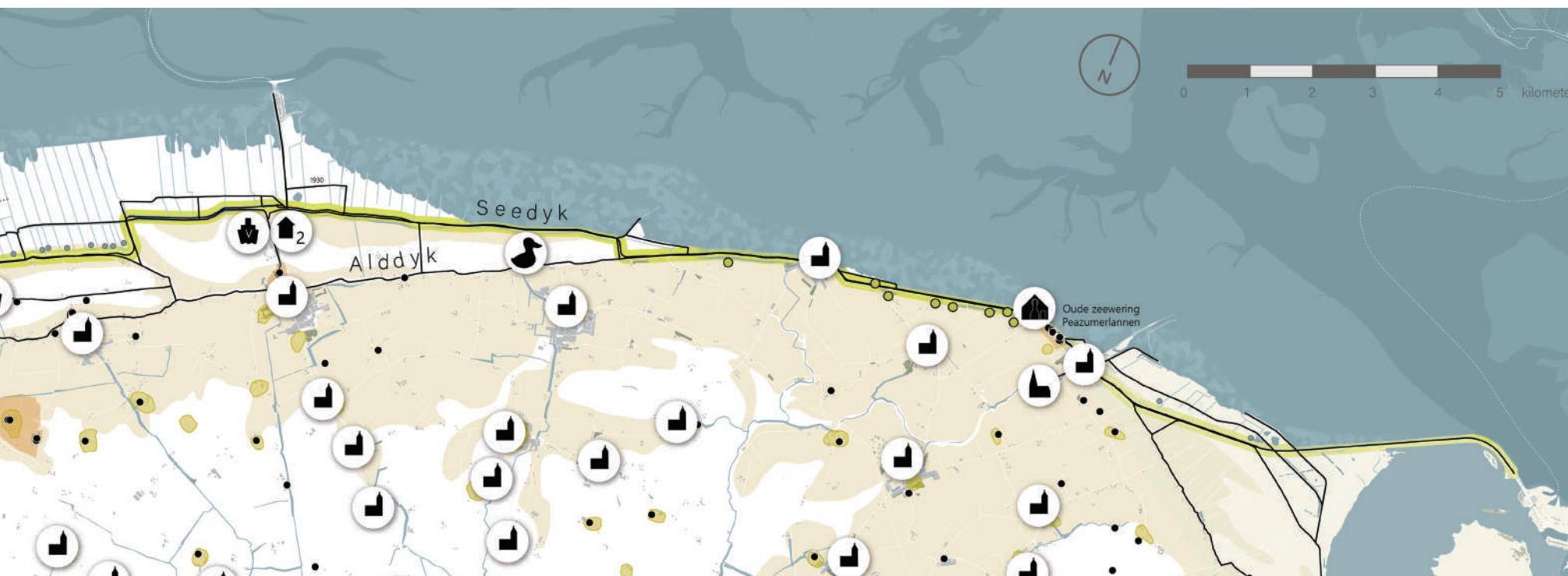

karacteristieke, met de historische ontwikkeling samenhangende structuur en ruimtelijke kwaliteit van het gebied te onderkennen als zwaarwegend belang bij de toekomstige ontwikkelingen binnen het gebied. De aanwijzing beoogt op die wijze een basis te bieden voor een ruimtelijke ontwikkeling die inspeelt op de aanwezige kwaliteiten, daarvan gebruikmaakt en daarop voortbouwt. De Oude en Nieuwe Bildtdijk zijn niet alleen vastgelegd als waardevolle lijnen maar het profiel, het verloop, de bestrating, aanliggende landgebruik en beplanting zijn ook vastgelegd.

Voor een gedetailleerde inventarisatie van Cultuurhistorische objecten en structuren wordt verwezen naar de rapportage van RAAP.

Afbeelding 2.18 Slikwerkers bouwen een nieuwe rijdsdam in de bezinkvelden. Tussen de palen worden takkenbossen gelegd. (Bron: Leeuwarder Courant, 09-05-1959)

2.4 NATUUR EN WATERSYSTEEM

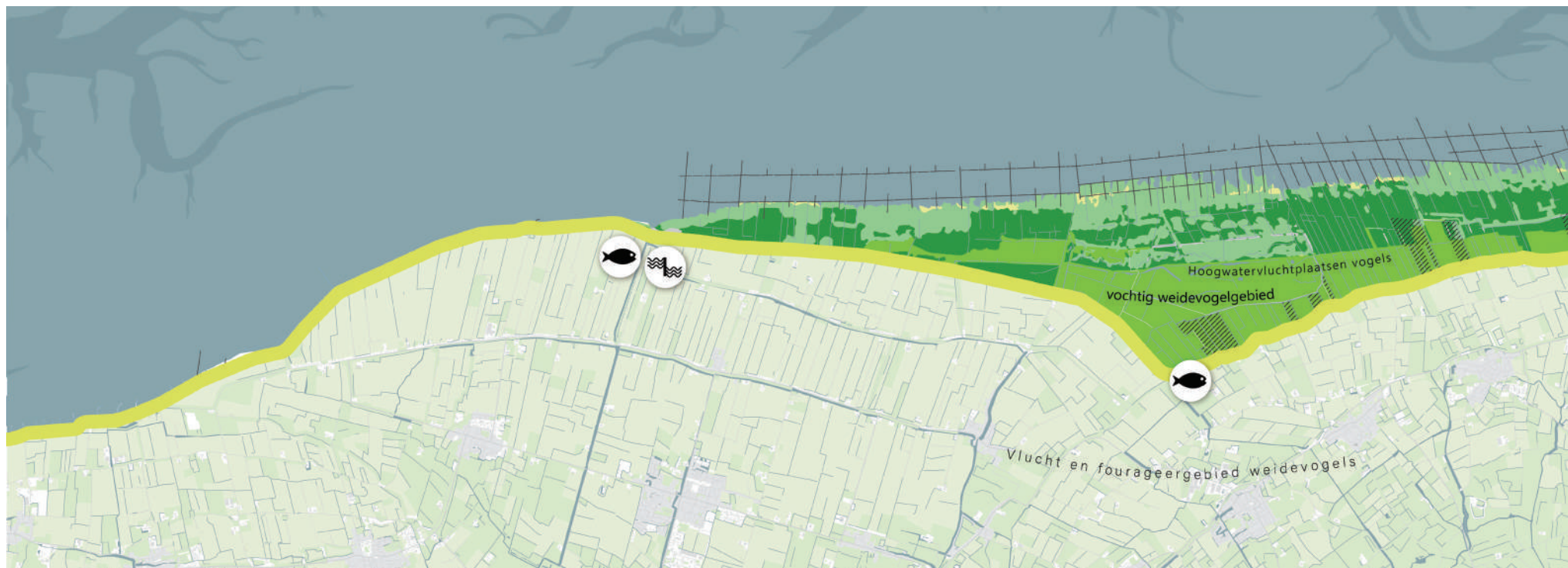
natuur binnen N2000-gebied

- schorren en zilte graslanden
- zilte pionierbegroeiingen (zeekraal)
- slijkgraslanden
- natuur, geen onderdeel van N2000 beheerplan
- om te vormen natuur
- kwelderwerken

overig

- akkerbouw
- weide
- vispassage
- gemaal

Het landschap, de historie en het natuurlijk systeem van de Waddenzee zijn beschermd als UNESCO werelderfgoed. Het gehele dijktraject grenst aan het beschermde natuurgebied Waddenzee (Natura-2000). De Waddenzeedijk zelf is geen onderdeel van het Natura 2000-gebied. Het intergetijdgebied van de Waddenzee, bestaande uit droogvallende platen, geulen en overige permanente wateren, wordt gekenmerkt door de habitattypen permanent overstromde zandbanken en slik- en zandplaten. Deze habitattypen liggen langs de dijk waar geen kwelders aanwezig zijn. De kweldergebieden vallen grotendeels onder de habitattypen zilte pionierbegroeiingen (zeekraal), slijkgrasvelden en schorren en zilte graslanden (buitendijks) (bureaustudie natuur 2017). Op een deel van het voorland nabij de dijk ligt geen habitatype. Deze delen vallen wel binnen het provinciaal natuurbeheerplan 2020 en zijn hierin aangeduid als vochtig weidevogelgrasland.

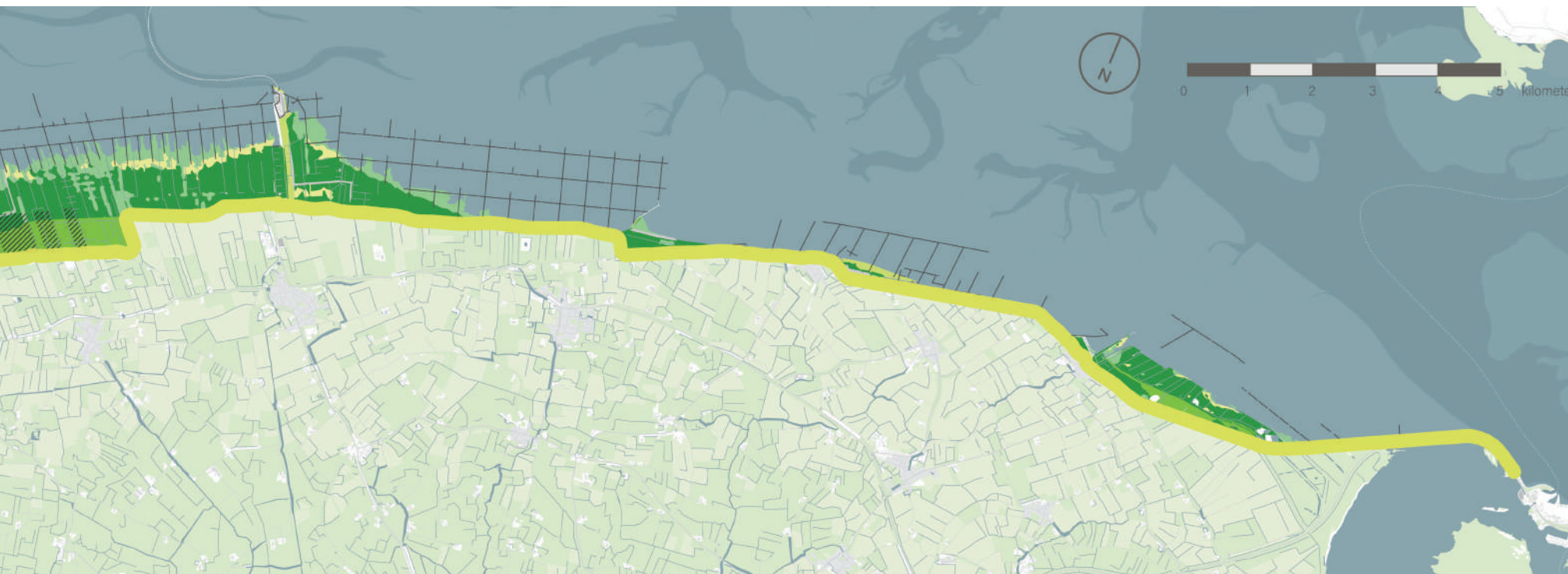

Het dynamische kwelderlandschap is van grote waarde voor het ecosysteem van de Waddenzee. De buitendijks gelegen graslanden zijn niet alleen van waarde voor weidevogels maar dienen ook als hoogwatervluchtplaats voor veel vogels van zee. De dijk is een harde grens van dit gebied. Aan de zuidkant van de dijk zijn er geen gebieden uit het Natuur Netwerk Nederland (NNN) of uit het provinciaal beheerplan die direct aan de dijk grenzen. Voor het ecologische systeem is het gunstig om meer uitwisseling te hebben tussen het water van de Waddenzee en achterliggende polder. Enkele plannen hiervoor in ontwikkeling of reeds uitgevoerd. Op het dijktraject liggen twee vispassages. Eén bij het H.G. Miedemagemaal bij het buurtschap Zwarte Haan en één bij het gemaal De Heining ten westen van Marrum.

Afbeelding 2.19 Toegang tot buitendijks gebied nabij de pier naar Ameland.

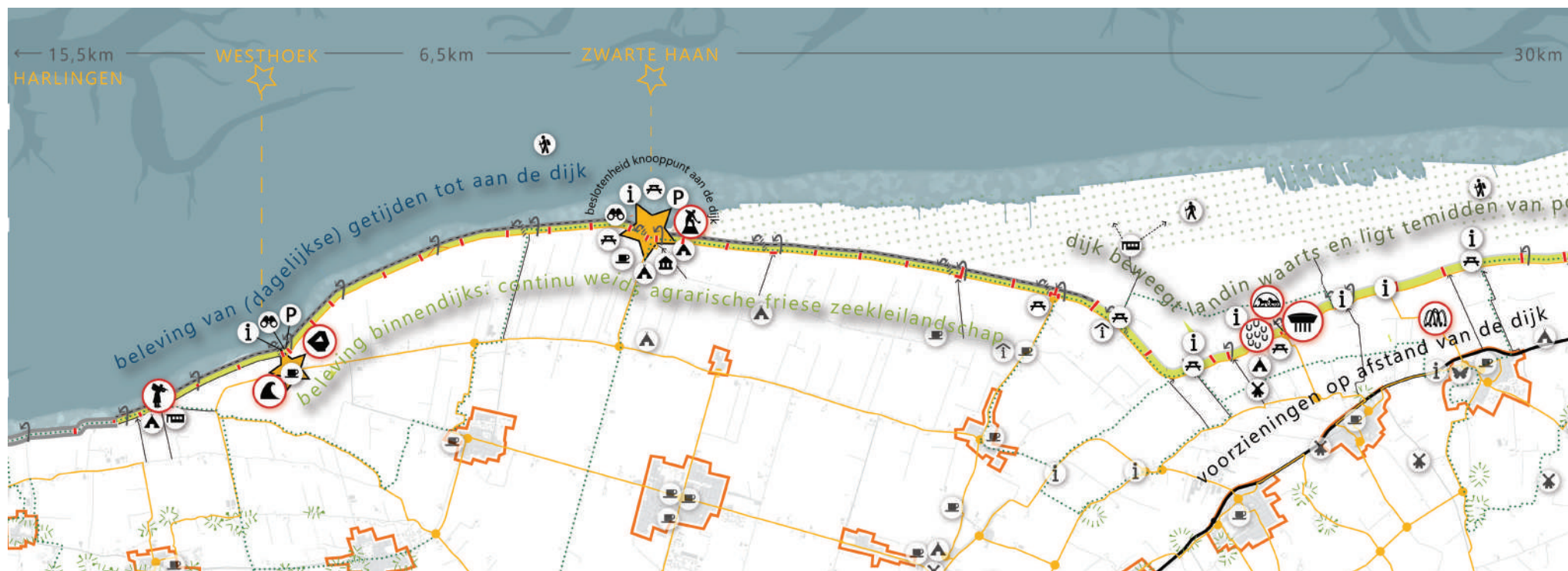
2.5 RECREATIE EN BELEVING

	dorp in achterland		info-bord
	terp		bezoekerscentrum
	fietsknooppunten netwerk		bunker
	wandelroute		kerk
<i>generieke objecten</i>			molen
	dijkovergang: trap		wadlopen
	dijkovergang: helling		struingebied (buiten broedseizoen)
	hekje op dijk	<i>specifieke objecten</i>	
	zitgelegenheid		ensemble aan de dijk met voorzieningen
	uitzichtpunt		museum 't Fiskershúske
	horeca gelegenheid		garnalenfabryk
	parkeerplaats		kunstwerk
	overnachtingsmogelijkheid		gepland kunstwerk

Een dijk heeft de potentie een fraaie scenic route te zijn. Het is een continue lijnvormig element in het landschap en door zijn hoogte kan men zowel het binnen- als buitendijkse landschap beleven.

De huidige Friese zeedijk is nog niet erg gastvrij voor recreanten. Er is geen duidelijke routing langs de dijk en naar de dijk. Fietzers en wandelaars moeten door vele hekjes en over rasters die haaks op de dijk staan. Als fietser kan men alleen op de (vooral binnendijks) beheerwegen fietsen. De wandelaar is beter af, die kan over de groene kruin wandelen maar dient wel over hekjes te stappen.

Op het traject komt de recreant slechts 4 meer besloten plekken tegen, op de kaart aangeduid als ensembles. Dit zijn knooppunten aan de dijk welke ook als rustpunten dienen: Westhoek, Zwarte Haan en de twee dorpen Wierum en Paesens-Moddergat. Hier tussen zijn de afstanden voor de recreant tamelijk groot. Andere recreatievoorzieningen zijn met name geconcentreerd op afstand van de dijk in de lint van terpdorpen of de dorpen in het Bildt.

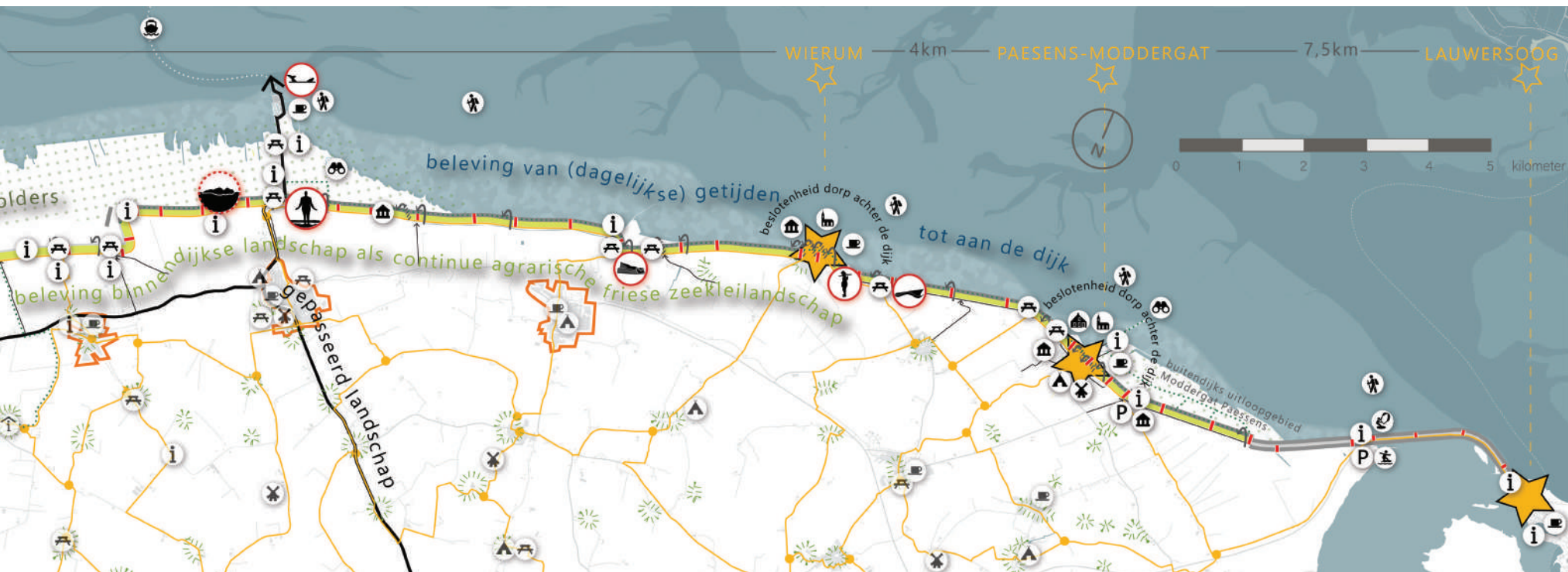

De verbindingen tussen achterland en dijk zijn niet altijd onduidelijk. Het betreffen vaak smalle anonieme wegen. Hierdoor ligt de dijk eenzaam en onbeschut in het open landschap. Vanuit het achterland is de dijk vaak een doodlopend einde i.p.v. de start van een recreatieve route.

Het landschap heeft hier vele unieke kwaliteiten en heeft daarom potentie vanuit recreatie en beleving. Het is een fenomenaal weids landschap met grote luchten en verre zichten. De mogelijkheid om hier te struinen in ruig buitendijks gebied is door velen nog niet ontdekt. En 's avonds is de donkerheid voor Nederlandse begrippen uniek. Helaas passeren de meeste recreanten dit landschap op weg naar de eilanden.

Afbeelding 2.20 De dijk heeft de potentie om een aantrekkelijk recreatieve route te worden. Obstakels zullen hiervoor moeten worden verwijderd en (betere) faciliteiten zullen worden aangelegd.

INTERMEZZO: WAT KOM JE TEGEN VAN KOEHOOI TOT LAUWERSMEER?

Buurtschap Koehool achter de zeedijk.

Bij Westhoek is een dijktrap en kijkt men uit over een smalle begroeide kwelder.

De Vijfdeelendijk raakt hier de primaire zeedijk.

Fietsers die gebruik willen maken van de binnendijkse beheerweg moeten door hekjes te gaan.

Smalle strook begroeide kwelders nabij Westhoek

Bij Zwarte Haan is een uitkijkpunt boven de uitlaat van het gemaal

Zwarte haan is de plek waar het westelijke deel van de Poldijk aansluit op de zeedijk.

De dijk gaat over in een brede groene dijk. De dijk lijkt zich landinwaarts te bewegen, buitendijks wordt hier ook beweide.

Het Kweldercentrum van It Fryske Gea ligt onderaan de dijk bij Hallum. Binnen kunnen bezoekers meer te weten komen over het buitendijkse gebied.

Nieuwe gemaal de Heining ligt even verderop van het Kweldercentrum. Het is een nieuw gemaal met vispassage.

De brede groene dijk met in het achterland een oude dijk met daaraan bebouwing.

Richting de pier van Holwerd is de dijk weer met asfalt bekleed. Een hekje biedt een informele zitplek maar is tevens een obstakel om verder te lopen.

Om van en naar de boot naar Ameland te gaan rijdt men over de dijk heen. De weg passeert de dijk schuin waardoor vanuit de auto een ander perspectief wordt geboden. Het knooppunt is echter wel een flink doorsnijding van de dijk.

De dijk loopt strak langs het dorp Wierum. Het is na vele kilometers een beschutte en (enigsinds) levendige plek aan de dijk

De dijk maakt bij Ternaard een flinke knik. Hier rechts op de foto is nog een smal voorland welke extensief wordt begraasd.

De dijk kent in het dorp enkele bijzonderheden zoals gemetselde trappen, een gedenksteen, informatieborden en bankjes.

Het landschap rond de dijk is open en weids. De enige verheffing is een enkel erf met beplanting met op de achtergrond de zeedijk als groene horizon.

De dijk vervolgt zijn weg verder in het open landschap. Het binnendijkse landschap is hier het oude land (klei-terpenlandschap). De dijk lag hier al voor 1200. Op de foto links is nog een klein stuk voorland te zien. Deze ligt ten oosten van Wierum.

Het dorpje Paesens-Moddergat is wat levendiger dan Wierum. Er is een klein museum van oude vissershuisjes en wat meer horeca.

De dijk ten oosten van Paesens-Moddergat ligt in een zeer open landschap. De dijk is overal te zien als groene horizon.

Op een smalle binnenberm is een gedenkmonument voor de 83 vissers die omkwamen in een storm in 1883.

Buitendijks veranderd het landschap door het getij continu.

Buitendijks van het dorp ligt het gebied de Peazumerlannen. Het is een natuurgebied maar tevens ook een uitloopegebied van het dorp.

De zeedijk gaat over in het dijktraject langs het Lauwersmeer.

Afbeelding 3.1 Foto vanaf de zeedijk met rechts buitendijks gebied 't Schoor, bekend als de Spaanse Paal.

3

DE ZEEDIJK

3.1 Het dijktracé

Het dijktraject is ruim 40 kilometer lang. Op de kaart lijkt het een tamelijk recht tracé te volgen maar als je beter kijkt dan valt op dat sommige stukken behoorlijk bochtig en slingerend zijn.. Ter hoogte van jonge zeekleipolders is het tracé recht. Dit is verklaarbaar door de (relatief) recente aanlegperiode rond 1700. Het bochtige tracé ter hoogte van het terpenlint Hallum-Blije is een traject van relatief vroege datum, aangelegd tussen 1200 en 1600. Het tracé vanaf het Bildt naar het oosten is door dijkversterking in de jaren '90 rechter gemaakt.

Daarnaast zijn er trajecten, bijvoorbeeld ten westen en oosten van Wierum, waar de ouderdom van de dijk teruggaat naar 1200, maar het tracé tamelijk recht is. Waarschijnlijk is hier bij de laatste dijkversterkingen de dijk rechtgetrokken. Ter hoogte van het buitendijkse gebied Fryslan bútedyks buigt de dijk landinwaarts en is sprake van een (extensief) agrarisch gebruikt voorland.

Bij het dorp Paesens-Moddergat is in het dijktracé nog een flinke slinger te zien van een oude dijkdoorbraak. Het wiel is sinds 1850 gedempt, alleen de bocht in het dijktracé herinnert nog aan het wiel. De naam Moddergat verwijst naar het wiel. Op een aantal andere locaties zijn de dijkdoorbraken niet meer herkenbaar.

Op verschillende plekken sluiten oude historische dijken aan op de zeedijk. Dit zijn bijzondere plekken waarbij de ontstaansgeschiedenis van landaanwinning en de opschuivende kustlijn goed te zien is in het landschap.

Afbeelding 3.2 Een oude dijk bij Westhoek takt aan op de huidige zeedijk. Dit is het meest westelijke deel van de Nieuwe Bildtdijk die hier aansluit op de Oude Bildtdijk.

Afbeelding 3.3 De groene dijk langs het Noarderleech heeft hier een bochtig verloop (bron: Leeuwarder Courant)

DE ZEEDIJK: HET TRACÉ VERLOOP

omstreeks 1600	aanleg periode		aansluiting oude dijk op huidige zeedijk
	hard bekleedde dijk		rechstanden in tracé
	groene dijk		niet meer herkenbare dijkdoorbraak
	oude dijk of zomerkade		herkenbare dijkdoorbraak
	karakteristieke bocht		

Afbeelding 3.4 Overgang van groene naar harde dijk ter hoogte van Blije.

Afbeelding 3.5 Slinger in dijktracé bij Paesens-Moddergat door een oude dijkdoorbraak.

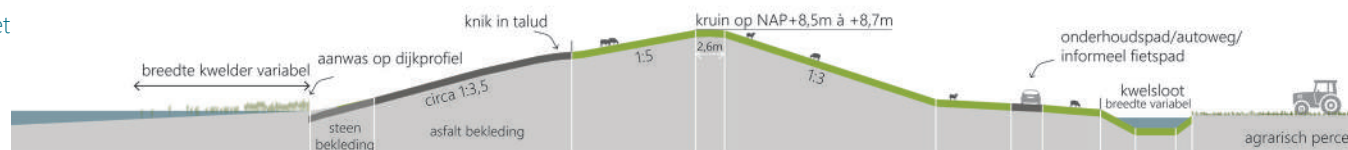

DE ZEEDIJK: HET PROFIEL

DE COMPACTE HARDE DIJK

Dit principeprofiel komt het meest voor binnen het gehele traject. Kenmerkend is de asfaltbekleding op het buitentalud met onderaan een klein stuk steenbekleding. Door de duidelijke kop (1:5 talud buiten en 1:3 talud binnen) is de dijk goed herkenbaar als dijk.

DE BREDE GROENE DIJK

De brede groene dijk bestaat één dijktraject, daar waar het voorland breed is en zomerdijken de golfklappen eerst opvangen. Doordat de dijk minder harde golfklappen te verduren krijgt kan het buitentalud van grasbekleding zijn. Door het flauwe buitentalud heeft de dijk, vanuit buitendijks gezien, meer weg van een heuvel.

SPECIAL: DORP ACHTER DE DIJK

Langs het dijktraject liggen twee dorpen direct achter de dijk; Wierum en dubbeldorp Paesens-Moddergat. Hier wijkt het profiel van 'de compacte harde dijk' iets af. Binnendijks is ter hoogte van de kerk in Wierum lokaal maatwerk toegepast in de vorm van een keermuurtje. Bij beiden dorpen is op enkele plekken ook een kleine binnenberm waardoor het binnentalud getrapt is. Op deze binnenberm staan bij beide dorpen enkele objecten zoals gedenksteden, standbeelden en bankjes.

Afbeelding 3.6 Overzichtkaart voorkomen type dijkprofielen

Afbeelding 3.7 De compacte harde dijk ter hoogte van Westhoek.

Afbeelding 3.8 De brede groene dijk ter hoogte van Blije. Buitendijks ligt een sloot tussen de dijk en de zomerpolders.

Afbeelding 3.9 Het dorpje Wierum achter de dijk. Zie linker pagina voor profiel.

Afbeelding 3.10 Het dorpje Moddergat achter de dijk. Op de kleine binnenberm staat een gedenksteen van de schipbreuk in 1883, waarbij 83 dorpelingen om het leven kwamen.

3.2 Het dijkprofiel

Het dwarsprofiel van de dijk is dat van een karakteristieke, Nederlandse zeedijk waarvan de hoofdkenmerken langs de gehele Waddenzeekust in Fryslân en Groningen ongeveer hetzelfde zijn. De zeedijk is een robuuste en sobere dijk. Het is robuuste deltadijk met een heldere hoofdvorm zonder opsmuk. De dijk is zo'n 6 à 7m hoger dan het omliggende maaiveld. De dijkvoet is breed - circa 60 meter - en het binnentalud kent een steiler profiel dan het buitentalud. De bekleding bestaat voor het overgrote deel uit gras, waarbij delen van het buitentalud versterkt zijn met een steenbekleding van asfalt. De kruin is relatief smal. De weg ligt aan de binnendijkse berm in een breed profiel van gras. Op de overgang naar de agrarische percelen is een sloot aanwezig. De dijk wordt op veel plekken begraasd door schapen. Hierdoor wisselt de locatie van het raster in het dijkprofiel.

Over de lengte van het dijktracé toont het dwarsprofiel een grote mate aan uniformiteit. Er zijn grofweg twee karakteristieke profielen te onderscheiden:

- De compacte beklede dijk: dit betreft het grootste gedeelte van het traject met weinig tot geen voorland en kwelders
- De groene dijk: dit betreft de plekken waar het voorland breder wordt en er buitendijkse polders liggen met meerder zomerdijken.

Ter hoogte van de twee dorpen Wierum en Paesens-Moddergat is er door de bebouwde omgeving meer variatie in het binnendijkse talud.

Afbeelding 4.1 Buitendijkse zomerpolder met (drink)dobbe.

KWALITEITEN, KNELPUNTEN EN KANSEN

Dit hoofdstuk geeft een beeld van de belangrijkste kwaliteiten, knelpunten en kansen, op basis van de inventariserende en analyserende hoofdstukken en de inbreng van de werkgroep ruimtelijke kwaliteit.

Kwaliteiten zijn de kenmerken van het landschap die hoog gewaardeerd worden. Voor een deel zijn deze kwaliteiten als zodanig vastgelegd in het ruimtelijk beleid. Deze kwaliteiten hebben dus een status. Maar er zijn ook lokale, niet vastgelegde kwaliteiten, die van belang zijn bij de planvorming. Het gaat er om de kwaliteiten zoveel mogelijk te behouden en waar mogelijk te versterken. Dit kan door de keuze van het dijkversterkingsalternatief en door een goede inpassing.

Knelpunten zijn aspecten ten aanzien van de dijk en de omgeving die minder gewaardeerd worden. Het zijn bijvoorbeeld plekken die in de loop van de tijd geleidelijk zijn 'verrommeld' of waar de inrichting niet meer past bij het huidige gebruik. De uitdaging is om deze aspecten zoveel mogelijk op te lossen en te verbeteren als zich hier een kans voordoet.

Kansen zijn mogelijkheden die zich voordoen op en rond de dijk om nieuwe kwaliteiten toe te voegen. Als er andere ontwikkelingen of opgave spelen, kunnen deze worden aangegrepen om meerwaarde te creëren.

kwaliteiten

- + Een robuuste zeedijk
- + De continuïteit van de dijk: de dijk is drager en verbinder van de kust
- + Contrastrijk landschap: een landschap van twee werelden
- + Het Waddengebied: uniek natuurgebied en dynamisch landschap
- + Historisch gelaagd dijklandschap
- + Plaatselijk karakteristiek verloop dijktracé
- + Rust, ruimte en duisternis
- + De dijk als belvédère en belevingspodium
- + Zeldzame beslotenheid aan de dijk bij ensembles

knelpunten

- Forse harde randen aan natuurlijk buitendijks landschap
- Verminderde historische relatie tussen dorpen en wad
- Fragmentatie door hekken
- Ongastvrije dijk
- Zorgen over veelheid aan objecten
- Invloed van klimaatverandering op het landschap

kansen

- ! Verbinden van opgaven
- ! Benutten van het Waddensysteem voor waterveiligheid
- ! Verzachten randen van het wad
- ! De dijk als basis voor ontwikkeling
- ! De dijk als scenic route
- ! Versterken van de verbindingen tussen achterland en Waddenzee
- ! Verbeteren leesbaarheid ontstaansgeschiedenis landschap

+ Een robuuste zeedijk

De Waddenzeedijk is een robuuste dijk met een sobere en functionele vormgeving. De dijk is herkenbaar als eenduidig en functioneel waterstaatkundig element. Door de flinke maat in hoogte en breedte oogt de zeedijk alsof ze tegen een stootje kan. De hoofdvorm is helder door eenduidige taluds. De Waddenzeedijk geeft van oudsher een gevoel van veiligheid. De robuuste dijk

beschermt het achterland, bestaande uit waardevol landbouwgrond, boerderijen en dorpen, tegen invloed van de zee. Vanuit het achterland ziet men de dijk als doorlopende groene horizon. Het groene binnentalud is passend bij het landelijke karakter, er zijn geen zichtbare dijkconstructies zoals damwanden in het binnentalud.

+ De continuïteit van de dijk: de dijk is drager en verbinder van de kust

De zeedijk heeft een continu karakter; de dijk laat zich lezen zich als één doorgaand eenduidig landschapselement. Dit komt doordat er weinig variatie in

het profiel is. De dijk rijgt zo verschillende gebieden van de kustzone aaneen. De dijk is drager en verbinder van de kust.

+ Contrastrijk landschap: een landschap van twee werelden

De dijk ligt als strakke grens tussen enerzijds de natuurlijke dynamische Waddengebied en anderzijds het agrarische Friese zeekleilandschap. Het is een landschap van twee werelden waarbij de dijk de grens vormt. Zowel binnen-

als buitendijs is het een landschap van grote schaal met lange lijnen en vergezichten.

+ De Wadden: uniek natuurgebied en dynamisch landschap

Het buitendijkse landschap, het Waddengebied, is een uniek natuurgebied (Natura2000 en UNESCO erfgoed). Naast een uniek natuurgebied is het een

bijzonder landschap, omdat het landschap op ieder moment van de dag er anders uitziet.

+ Historisch gelaagd dijklandschap

Het dijklandschap is rijk aan diverse cultuurhistorische objecten, elementen en structuren uit verschillende tijdperioden. De ontstaansgeschiedenis van het landschap is terug te zien in de landschappelijke kenmerken en karakteristieken.

Het oude land is organischer van opzet met huizen en dorpen op terpen. Het Bildt en de recentere landaanwinningen hebben een rationele verkaveling en kennen geen terpen. Door de landaanwinning liggen oude dijken nu in het achterland.

+ Plaatselijk karakteristiek verloop dijktracé

In het huidige dijktracé, met zijn slingers en rechtstanden, is de strijd tegen het water afleesbaar. Slingers in het dijktracé kennen vaak hun oorsprong uit

dijkdoorbraken. Ook kan aan hoe recht, danwel slingerend, het tracé verloopt de periode van aanleg (bij de meeste) dijkvakken worden afgelezen.

+ Rust, ruimte en duisternis

Rust, ruimte en duisternis zijn unieke kwaliteiten die vanaf de zeedijk en in het aanliggende landschap te ervaren zijn. Het is een landschap van grote luchten,

een 'lege' horizon en echte duisternis. Het landschap is weids met lange lijnen en verre zichten.

+ De dijk als belvédère en belevingspodium

Door de hoogte van de dijk, zo'n 7 à 9 meter ten opzichte van de omgeving, biedt deze een podium om het binnen- en buitendijkse landschap te ervaren.

Kunstwerk Wachten op hoog water van Jan Ketelaar op de dijk bij Holwerd, in opdracht van Sense of Place (bron: janketelaar.nl)

De dijk vormt reeds al een podium voor diverse kunstwerken zoals Wachten op hoogwater van Sense of place.

+ Zeldzame beslotenheid aan de dijk bij ensembles

Langs het traject bevinden zich vier ensembles die zorgen voor een zeldzame beslotenheid aan de dijk, in een verder open en onbeschat landschap: Westhoek, Zwarte Haan en de twee dorpen Wierum en Paesens-Moddergat. Dit zijn

knooppunten aan de dijk waar meerdere functies en structuren samenkomen en welke voor de recreant als rustpunten dienen, ter onderbreking van het wijdse landschap.

— Forse harde randen aan natuurlijk buitendijks landschap

De zeedijk vormt de rand van het natuurgebied de Wadden. Harde randen zoals de afsalftbekledingen op de dijk zijn ecologisch gezien niet waardevol. Het natuurgebied is meer gebaat bij zachte (groene) en geleidelijke overgangen tussen achterland en Waddenzee. Landschappelijk gezien, zijn asfaltbekledingen

niet altijd storend. Daar waar het dijktalud onderhevig is aan sterke golfklappen oogt een harde bekleding volkomen logisch. Echter is bij sommige dijkvakken, zoals hierboven bij Wierum, de omvang (hoogte) van het asfalt erg groot. De kerk van Wierum ligt zo meer achter een asfalt talud dan een herkenbare groene dijk.

— Invloed van klimaatverandering op landgebruik en landschap

Foto van de zeekleipolder bij Visbuurt.

Klimaatverandering heeft impact op het landgebruik. Droogte vormt een bedreiging voor de landbouw, maar ook zeespiegelstijging. Door de zeespiegelstijging neemt de verzilting van landbouwgrond binnendijks toe,

waardoor de bruikbaarheid van deze gronden verminderd. Klimaatverandering leidt daarnaast tot veranderende condities voor verschillende soorten flora en fauna, wat vraagt om aanpassingsvermogen van het natuurlijk systeem.

— Verminderde historische relatie tussen dorpen en wad

Visualisatie Holwerd aan zee, gemaakt door buro Harro.

Door de landaanwinningen en opschuivende kustlijn zijn dorpen op afstand komen te liggen van het wad. Hierdoor is de relatie tussen de Waddenzee en dorpen verminderd, zoals bij het terpenlint van Hallum tot Holwerd. De veelheid

aan initiatieven (waar Holwerd aan de Zee en Terp fan de toekomst de meest bekende van zijn) laten zien dat dit knelpunt ervaren wordt en er behoefte is aan een hernieuwde relatie tussen dorp en wad.

— Fragmentatie door hekken

Om begrazing van de grastaluds mogelijk te maken, is de dijk opgedeeld in verschillende vakken d.m.v. hekken haaks over en parallel aan de dijk. De hekken

doen afbreuk aan de continuïteit van dijk, er ontstaat een versnipperd beeld, de dijk wordt in segmenten opgedeeld.

Ongastvrije dijk

De vele hekken resulteren ook in een ongestuvrije dijk voor recreanten. Fietzers en wandelaars moeten door vele hekjes en over rasters. Voor de fietser is geen duidelijke routing langs de dijk en men kan enkel op de (vooral binnendijkse) beheerwegen fietsen. De wandelaar is beter af, die kan over de groene kruin

wandelen, maar dient wel over de hekjes te stappen. De verbindingen vanuit het achterland naar de zeedijk zijn niet altijd duidelijk. Het zijn soms smalle anonieme wegen. De vele hekken en borden zorgen ook voor verrommeling op ooghoogte.

— Zorgen over veelheid aan kunstobjecten

De dijk is door zijn hoge ligging een geliefd podium voor kunstobjecten. Inmiddels staan er al enkele grote en kleine objecten op en aan de dijk. Een overkoepelende visie ontbreekt over de plaatsing van objecten. Voorkomen moet worden dat de dijk een rommelig lint wordt van (kunst)objecten. Rust,

ruimte en duisternis zijn belangrijke waarden die niet in het gedrang moeten komen. De vele nieuwe initiatieven laten zien dat er behoefte is aan meer binding met de zee en de zeedijk, maar het resulteert ook in zorgen over de veelheid aan objecten.

Verbinden van opgaven

Met de dijkversterking en de komst van het Gebiedsprogramma Waddenzeekering ligt er een kans om diverse opgaven, projecten en initiatieven te koppelen aan elkaar. De dijkversterking kan als katalysator dienen voor andere opgaven die met de dijk samenhangen. De opgaven kunnen zo in samenhang

worden ontworpen, wat de ruimtelijke kwaliteit ten goede komt. De dijk en de directe omgeving dienen als samenhangende ontwerp-opgave te worden benaderd. Een 'Koehool-Lauwersmeer-atelier' kan bijvoorbeeld dienen als voorloper van het Waddenatelier (atelier in kader van het Gebiedsprogramma).

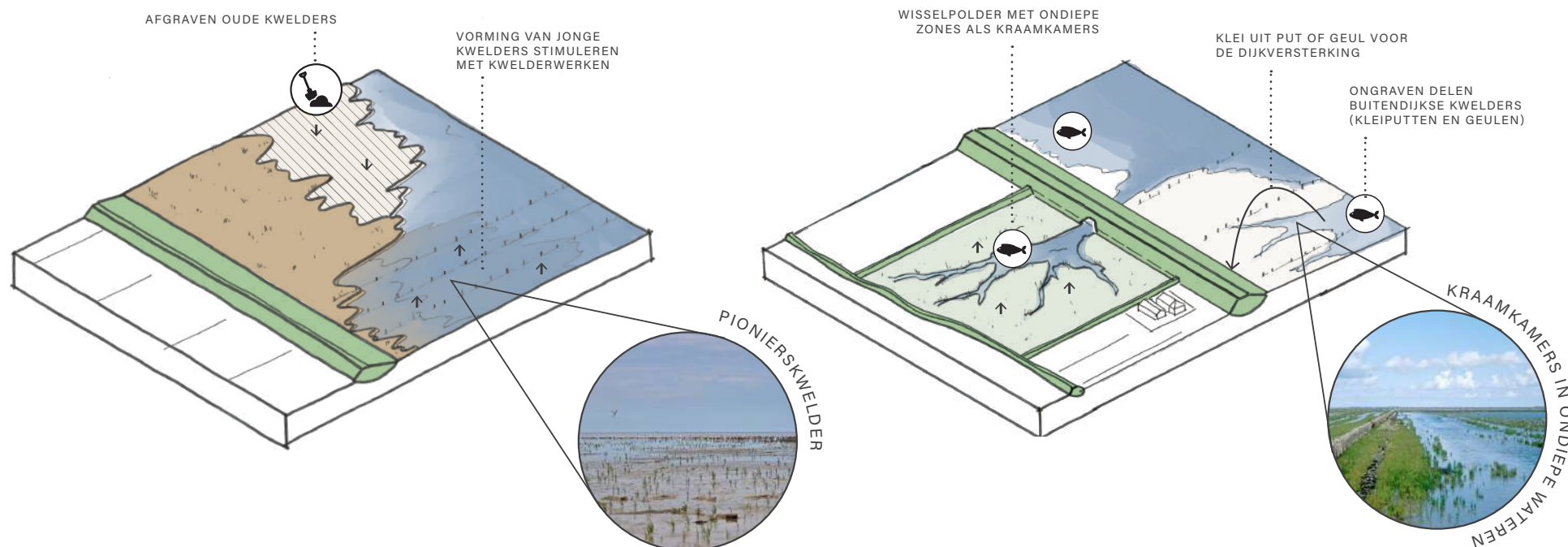
Benutten van het Waddensysteem voor waterveiligheid

De dynamische Waddenzee met het natuurlijk getij, opslibbing van wadplaten en kwelders biedt kansen om in te zetten voor de waterveiligheid van het achterland. In plaats van traditionele methoden zoals het versterken en verhogen van de dijk biedt het waddensysteem een kans om op een meer natuurlijke en

klimaatbestendige wijze om te gaan met waterveiligheid. De dynamiek van het buitendijkse landschap kan beter beleefbaar gemaakt worden, waarbij er wordt ingezet op nieuwe, dynamische systemen in het landschap. Kwelders kunnen ingezet worden voor het behalen van klimaatdoelen. Bestaande concepten als de Zandmotor of kwelderontwikkeling zijn hiervan goede voorbeelden.

Verzachten van de randen van het wad

In het document Verkenning Ecologische kansen Koehool-Lauwersmeer zijn 12 kansen benoemd. Bovenstaande visualisaties zijn van de kansen 'Vergroten areaal pionierskwelders' (links) en 'Paaigelegenheid en kraamkamers voor vissen creëren' (rechts).

De Waddenzee ligt in een keurslijf van dijken en dammen. Door landaanwinning en afsluitingen is veel van het oorspronkelijke intergetijdengebied aan de zee onttrokken. Kenmerkend leefgebied voor diverse flora en fauna ging daardoor verloren. Net als de geleidelijke overgangen van land naar water en van zoetwater naar zoutwater. De zeedijk ligt als scherpe grens aan het Waddengebied. De dijkversterking biedt de kans om de waterveiligheidsopgave en de ecologische opgaven voor de Waddenzee integraal aan te pakken. De

kern van de ecologische opgaven ligt in de eerste instantie bij 'het verzachten van de randen van het Wad'. Dit houdt in het terugbrengen van de natuurlijke dynamiek van het systeem, geleidelijke overgangen creëren van Wad naar land door de Waddenzee en het achterland op een slimme manier met elkaar verbinden en herstel van onderwaternatuur en het voedselweb (bijvoorbeeld kwelderontwikkeling, vispassages etc.). Een aandachtspunt zijn zorgen over de ruimteclaim op andere functies (landbouw en bestaande natuur) en mogelijke verzilting.

De dijk als basis voor ontwikkeling

De Nieuwe Bildtdijk is vormde een nieuwe ontwikkelas. De dijk faciliteert diverse functies en landgebruik, hierdoor is de dijk verweven met het landschap. (bron: videoblog Leeuwarder dagboek)

De zeedijk langs het Bildt. De dijk respecteert aanliggend grondgebruik maar faciliteert geen andere functies. De dijk is een opzichzelfstaand monofunctioneel landschapselement.

Vroeger ontstond bij de bouw van een nieuwe dijk ook een nieuwe ontwikkelingsas. De dijk werd een ontsluitingsroute en boerderijen en arbeiderswoningen werden aan de dijk gebouwd. De dijk faciliteerde zo, naast waterveiligheid, ook andere functies en landgebruiken. Hierdoor zijn de dijken verweven geraakt met het landschap. De huidige zeedijk is minder verweven met het landschap dan de oudere dijken in het achterland. De zeedijk

respecteert aanliggend grondgebruik maar faciliteert zelf geen andere functies, behalve begrazing door schapen. Het is een opzichzelfstaand monofunctioneel landschapselement. Met de dijkversterking dient de kans zich aan om de zeedijk beter te verbinden met aanliggend landschap en andere functies en landgebruik te faciliteren, bijvoorbeeld natuurontwikkeling en verschillende vormen van agrarisch (mede)gebruik.

!

De dijk als scenic route

Een dijk heeft de potentie een fraaie scenic route te zijn. Het is een continue lijnvormig element in het landschap en door zijn hoogte kan men zowel het binnen- als buitendijkse landschap beleven. De huidige Friese zeedijk is over grote trajecten niet gastvrij voor recreanten. De dijkversterking biedt de kans om van de dijk een scenic route te maken. Een fietsroute is ook een belangrijke

functie die vorm geeft aan de continuïteit van de dijk. Wandelverbindingen bieden de kans om de dijkroute te verbinden met de dorpen. De eerste stap is al gezet: Gemeente Harlingen, Waadhoeke en Noard-East Fryslân hebben een projectplan geschreven voor een fietsroute langs het wad: 'Op Paad lâns it Waad.

Versterken van verbindingen tussen achterland en Waddenzee

De rivier de Paesens kronkelt traag door het landschap richting de zeedijk bij Paesens-Moddergat. Het is een van de opvaarten in het achterland die tot de zeedijk loopt. (bron: [interessantetijden.nl](https://www.interessantetijden.nl))

Als knelpunt werd al eerder genoemd de 'verminderde historische relatie tussen dorpen en wad' (pag. 55). Er zijn inmiddels al veel initiatieven om de verbinding tussen het binnendijkse land en het wad te versterken. Voorbeelden zijn diverse kunstobjecten (bijvoorbeeld Places of Hope) en initiatieven (bijvoorbeeld Holwerd aan de Zee en Terp fan de takomst). Het versterken en herstellen van de opvaarten

is in dit kader ook een belangrijke kans. Denk hierbij aan oevers natuurvriendelijker inrichten en missende trajecten terugbrengen. De plek van een oude zeesluis (daar waar de opvaarten door de zeedijk gaat) kan ook duidelijk gemarkeerd worden.

Verbeteren leesbaarheid ontstaansgeschiedenis landschap

De ontstaansgeschiedenis van het landschap is buiten terug te zien. De dijkversterking biedt de kans om de leesbaarheid van de ontstaansgeschiedenis op sommige plekken te verbeteren. Dit kan worden gedaan door de herkenbaarheid van cultuurhistorische objecten zoals gedempte wielen, dykspuiten, prielen, grenssloten, pleatsen, terpen en structuren zoals oude dijken en verkaveling

te versterken en beter beleefbaar te maken. Een voorbeeld hiervan is de kans om de aansluiting van oude dijken op de nieuwe zeedijk duidelijker vorm te geven. Andere concrete kansen zijn een bloemrijk herstel van de Alddyk van Peasens tot Oostmahorn, het dijenlandschap van het Bildt beter beleefbaar maken en het duidelijk markeren van de Slachtedyk.

DEEL 3

HANDREIKING TOEKOMSTIGE KWALITEIT

KWALITEITEN, KNELPUNTEN EN KANSEN

- + Een robuuste zeedijk
- + De continuïteit van de dijk: de dijk is drager en verbinder van de kust
- + Contrastrijk landschap: een landschap van twee werelden

- + Het Waddengebied: uniek natuurgebied en dynamisch landschap
- Forse harde randen aan natuurlijk buitendijks landschap
- ! Verbinden van opgaven
- ! Verzachten randen van het wad
- ! Benutten van het waddensysteem voor waterveiligheid

- + Historisch gelaagd dijklandschap
- + Plaatselijk karakteristiek verloop dijktracé
- Verminderde historische relatie tussen dorpen en wad
- ! Verbeteren leesbaarheid ontstaansgeschiedenis landschap
- ! Versterken van verbindingen tussen achterland en Waddenzee

- + Rust, ruimte en duisternis
- + De dijk als belvédère en belevingspodium
- + Zeldzame beslotenheid aan de dijk bij ensembles
- Zorgen over veelheid aan kunstobjecten
- Fragmentatie door vele hekken
- Ongastvrije dijk
- ! De dijk als scenic route

- ! Verbinden van opgaven
- ! De dijk als basis voor ontwikkeling
- ! Invloed van klimaatverandering op landgebruik en landschap

LEIDENDE WAARDEN

1. De zeedijk is herkenbaar als continu waterstaatkundig element door eenduidige hoofdvorm.

2. Een gedifferentieerde kuststrook als onderdeel van het dynamische landschap van de Waddenzee.

3. Een dijklandschap met een verhaal: zorgvuldige omgang met (water)erfgoed.

4. Het beleefde dijklandschap: rust, ruimte, duisternis en eenvoud.

5. De dijk als basis voor ontwikkeling en de dijkversterking als katalysator voor gebiedsopgaven.

5

LEIDENDE WAARDEN

In dit hoofdstuk is een vertaalslag gemaakt van de kwaliteiten, knelpunten en kansen naar een aantal leidende waarden. De leidende waarden zijn een vijftal visiepunten waarin kernkwaliteiten worden geborgd en daarmee samenhangende knelpunten worden opgelost en kansen worden benut (zie ook vertaalschema op linkerpagina). De leidende waarden duiden welke ruimtelijke kwaliteit wordt nagestreefd. De leidende waarden beschrijven de kernkwaliteiten die behouden en versterkt dienen te worden. Deze zijn uitgewerkt in de ontwerprichtlijnen, die concrete handvatten bieden hoe hier in het ontwerp mee om dient worden te gaan.

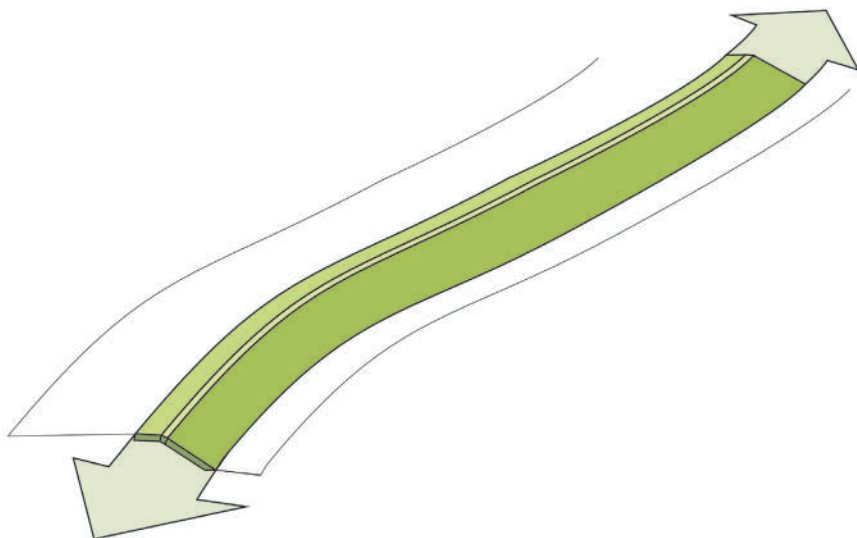
In de leidende waarden zit geen hiërarchie, ze zijn allemaal even belangrijk. Of en in welke mate de leidende waarden aan de orde zijn is locatiespecifiek. De leidende waarden zijn toetssteen voor de ruimtelijke kwaliteit.

De leidende waarden benoemen welke specifieke kwaliteiten op zijn minst geborgd moeten zijn in de voorkeursoplossing van de dijkversterking en die tevens kansen bieden voor versterking van kwaliteiten. De leidende waarden dienen daarom als leidraad bij het ontwerpen van varianten, als kwalitatief beoordelingsinstrument ten behoeve van de afweging van varianten en als kader bij het samenstellen van het voorkeursalternatief voor de dijkversterking.

LEIDENDE WAARDE 1.

De zeedijk is herkenbaar als continu waterstaatkundig element met een eenduidige hoofdvorm.

De Waddenzeedijk heeft het karakter van een robuuste zeedijk. De dijk is herkenbaar als een functioneel en historisch waterstaatkundig element, passend bij de historie van opeenvolgende bedijkingen. Als scheidend landschapselement zorgt de dijk voor een contrastrijk landschap, waar de wisselwerking tussen de dynamiek van de Waddenzee en het menselijk handelen duidelijk leesbaar is. Het uitgangspunt is dat de dijk over het gehele traject als één dijk herkenbaar is. De dijk mag niet gesegmenteerd worden tot een lappendeken van diverse dijktrajecten. De dijk rijgt door zijn continuïteit verschillende gebieden in de kustzone aaneen. Wanneer er een robuuste hoofdvorm ontstaat, kan de zeedijk allerlei functies, gebruik en objecten faciliteren, zonder dat de herkenbare, eenduidige vorm verloren gaat.

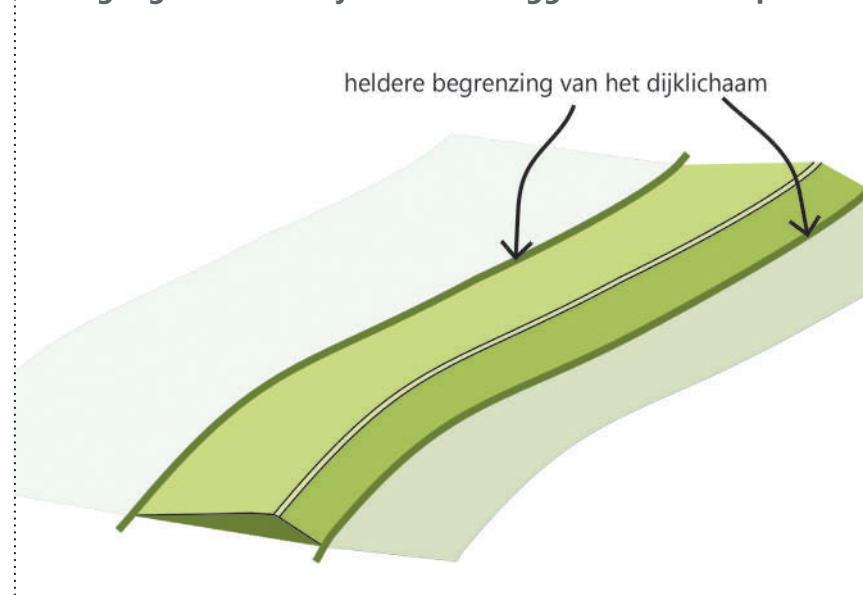
Leidende waarde 1: herkenbaarheid en continuïteit van de dijk

Ontwerprichtlijn 1.1

Contrasterende overgang tussen dijk en landschap

Er is sprake van een contrasterende overgang tussen dijk en landschap door de heldere begrenzing van het dijklichaam ten opzichte van het omringende landschap. Versterkingsmaatregelen behouden of versterken de duidelijke knikpunten tussen dijkteen en maaiveld. De dijk mag niet een glooiende heuvel in het landschap worden, maar is juist herkenbaar als een waterstaatkundig element aangelegd door de mens.

overgang tussen de dijk en het omliggende landschap

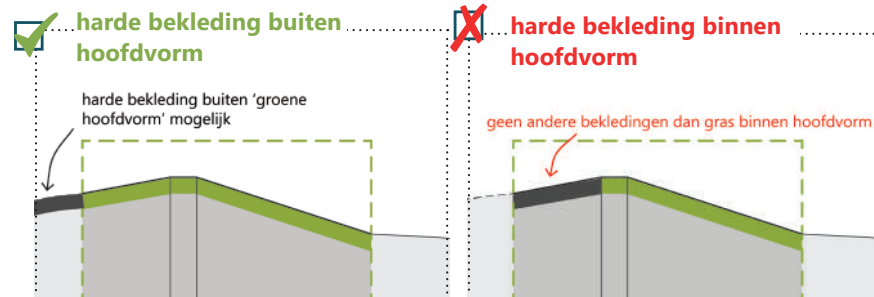
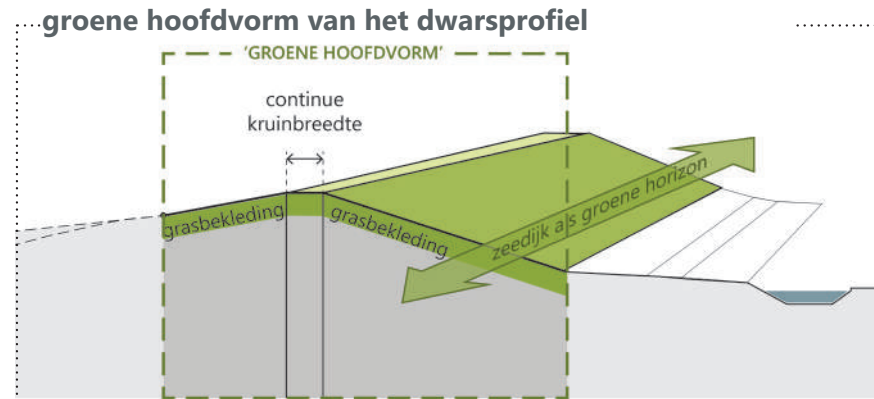

Ontwerprichtlijn 1.2

Samenhang en eenheid in het dwarsprofiel

Gestreefd wordt naar een zo continu mogelijk profiel van de Waddendijk over de gehele lengte. Er is sprake van een heldere hoofdvorm van de dijk, met lange taluds in een zelfde helling en een continue kruinbreedte. Bij aanpassingen aan de dijk dient deze samenhang behouden te blijven en waar mogelijk verder versterkt. Een sterke mate van eenduidigheid qua materiaalgebruik, zoals bekleding draagt bij aan het gewenste beeld van een robuuste zeedijk. Gestreefd wordt naar een sobere en eenvoudige materialisering met een landelijke uitstraling, waardoor de zeedijk beleefd wordt als een groene horizon. Het laat een rustig beeld zien van met name zachte materialen zoals gras.

Diversiteit in het dwarsprofiel vindt bij voorkeur plaats buiten de hoofdvorm, bijvoorbeeld in het buitentalud op plekken met buitendijks voorland of bijvoorbeeld bij binnendijks bermen.

Ontwerprichtlijn 1.3

Continuïteit van de dijk en profiel overgangen

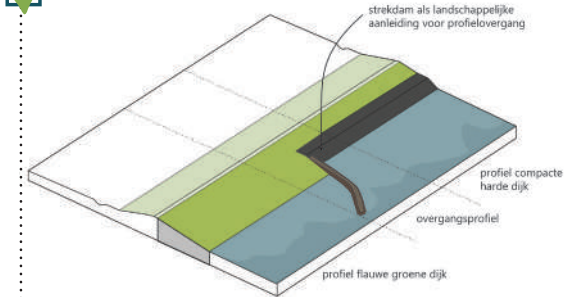
Het uitgangspunt is dat de dijk in het landschappelijk beeld over het gehele traject als één dijk herkenbaar is. De dijk mag niet gesegmenteerd worden tot een lappendeken van diverse dijktrajecten. Hiervoor wordt het uitgangspunt gehanteerd dat een bepaald dwarsprofiel over voldoende lengte wordt toegepast, passend bij de maat en schaal van het landschap, zodat een versnipperd beeld wordt voorkomen.

Daar waar profielovergangen komen dient gezocht te worden naar een landschappelijk logische plek voor de overgang. Deze landschappelijke aanleidingen kunnen bijvoorbeeld zijn:

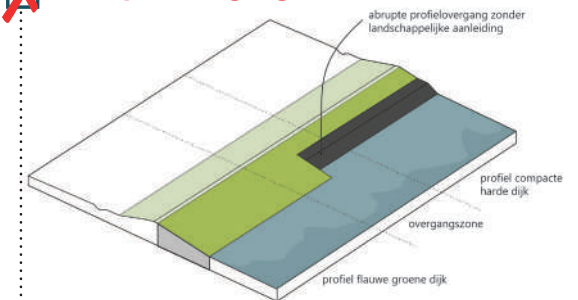
- een op- of afgang van de dijk;
- een aantakende zomerkade buitendijks of slaperdijk binnendijks;
- een gemaal;
- een strekdam.

Het heeft de voorkeur om de profielovergang te laten plaatsvinden t.h.v. een landschappelijke aanleiding.

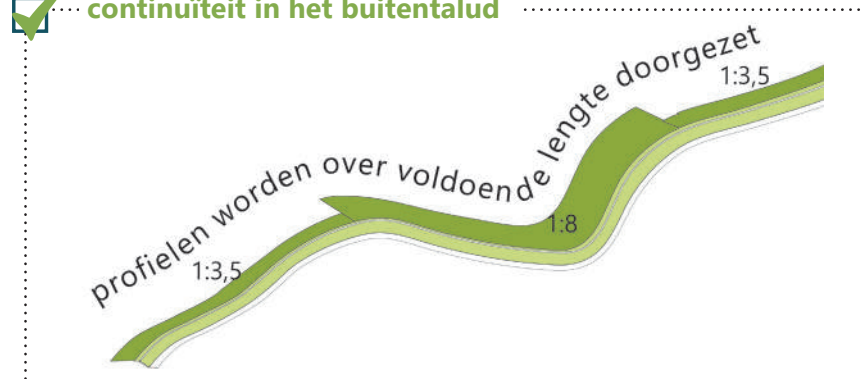
✓ overgang bij landschappelijke aanleiding

✗ abrupte overgang

✓ continuïteit in het buitentalud

✗ gesegmenteerd door profielwisselingen

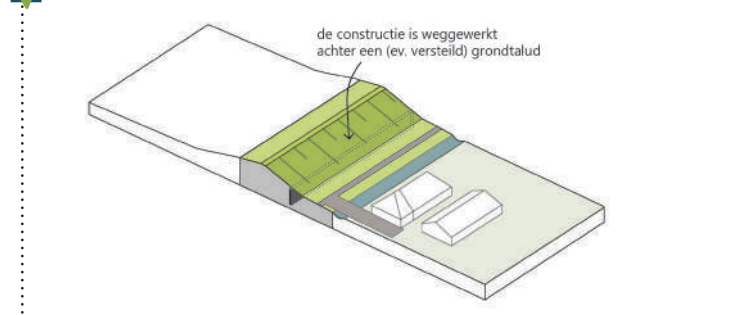
Ontwerprichtlijn 1.4

Inpassing en zichtbaarheid constructies

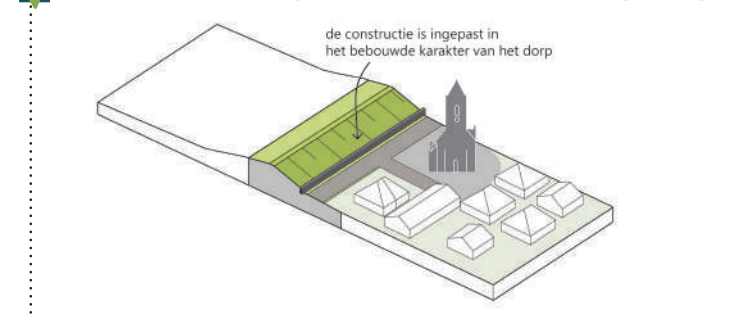
Zichtbare constructies zijn onwenselijk in het landelijk gebied doordat ze afbreuk doen aan de hoofdvorm van de dijk en de groene binnendijkse horizon. Om de groene uitstraling van de dijk in de landelijke omgeving te behouden kan de constructie weggewerkt worden achter een grondtalud.

In een bebouwde omgeving is het mogelijk om een constructie in te passen waar er aanleiding toe is, bijvoorbeeld bij een dorpskern. De constructie en het materiaal moeten passend zijn bij het karakter en de schaal van de omgeving. Bij achtertuinen of bebouwing met een landelijke uitstraling is er geen aanleiding voor een constructie en moet de relatie met de groene dijk behouden blijven.

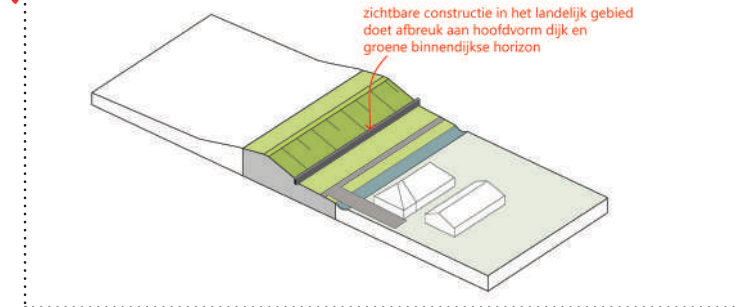
✓ constructie is groen weggewerkt

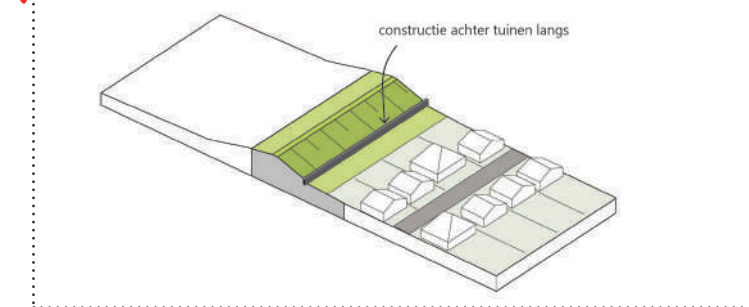
✓ constructie is ingepast in bebouwde omgeving

✗ constructie tast groene uitstraling aan

✗ constructies niet langs achtertuinen

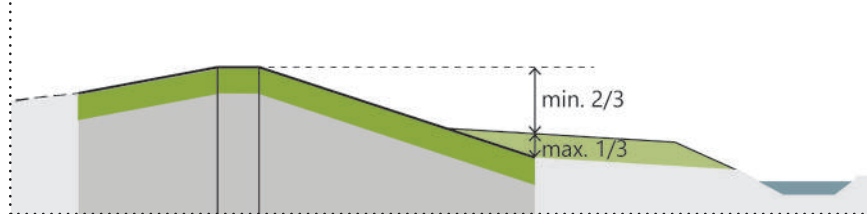
Ontwerprichtlijn 1.5

Binnendijkse bermen zijn ondergeschikt

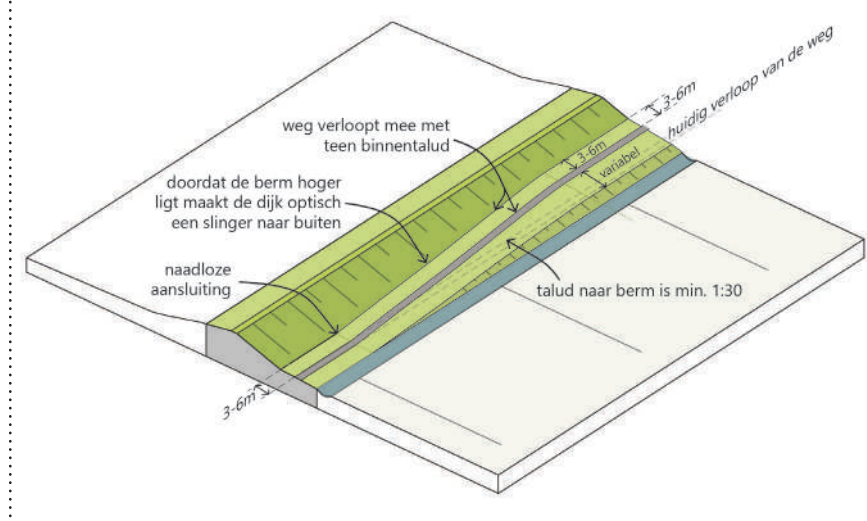
Hoge binnendijkse bermen kunnen afbreuk doen aan de hoofdvorm van de dijk. Slecht ingepaste bermen kunnen in het veld worden aangezien als willekeurige gronduitstulping aan de dijk. Om zo min mogelijk afbreuk te doen aan de continuïteit van de dijk zijn bermen ondergeschikt aan de hoofdvorm van de dijk. Belangrijk is dat de kruin van de dijk significant hoger is dan de berm, zodat er een herkenbaar onderscheid is tussen dijk en berm. Hierbij wordt een

verhouding in de hoogte aangenomen van 1/3 berm en 2/3 dijk. De aansluiting van de berm op maaiveld vindt zo geleidelijk mogelijk plaats met flauwe taluds, zonder dat aanliggend grondgebruik hieronder lijdt. Bij voorkeur loopt de berm door tot aan een logische landschappelijke grens zoals bijvoorbeeld een parallel lopende watergang. Aanbermingen die leiden tot 'versmelting' van dijk en landschap zijn niet wenselijk.

hoogte verhouding tussen dijk en berm

inpassing berm met dijkweg

LEIDENDE WAARDE 2.

Een gedifferentieerde kuststrook als onderdeel van het dynamische landschap van de Waddenzee.

In de kuststrook is het buitendijkse landschap divers: van brede begraasde voorlanden tot het dagelijks getij aan de dijk. De diversiteit van het buitendijkse landschap is waardevol vanuit beleving, ecologie en cultuurhistorisch oogpunt. Op sommige trajecten ervaar je de Waddenzee van dichtbij en bevinden zich habitats zoals mosselbanken zich voor de kust. Op andere trajecten ligt er een breed voorland met een zacht gradiënt naar de Waddenzee. Uitgangspunt voor de dijkversterking vormt daarom het behoud van het huidige buitendijkse landschap en het benutten van het al aanwezige buitendijkse voorland voor de dijkversterking.

Zo divers als het buitendijkse landschap is, zo autonoom ligt de zeedijk langs dit landschap. Het huidige dijkprofiel 'reageert' niet op de diversiteit van het buitendijkse landschap. Ze ligt nu overal als een harde scheiding, met een eenduidige hoofdvorm, langs de kust (LW 1). Anderzijds legt de dijk door de asfalt bekleding het dynamische landschap van de Waddenzee in een hard keurslijf. Uitgangspunt voor de dijkversterking vormt daarom dat de dijk mee verkleurt met het buitendijkse landschap.

ontwerprichtlijn 2.1

Behoud van het huidige diverse buitendijkse landschap

De diversiteit van het buitendijkse landschap is waardevol vanuit de beleving, ecologie en cultuurhistorisch oogpunt. Uitgangspunt voor de dijkversterking vormt daarom het behoud van het huidige buitendijkse landschap en daarmee het behoud van de verschillende beleving van de afstand tussen zee en dijk.

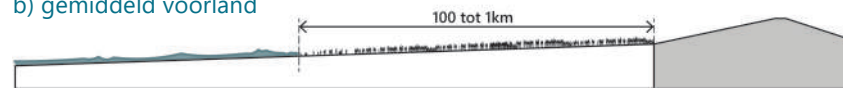
Globaal kan het buitendijkse landschap in drie categorieën worden ingedeeld:

categorieën buitendijkse landschap

a) dijk aan het wad

b) gemiddeld voorland

c) breed voorland

Een mogelijke versterkingsoptie voor de dijkversterking is het aanleggen/uitbreiden van voorland. Dit voorland dient vanuit de waterveiligheidseisen een breedte te hebben van ongeveer 230 à 340 meter. Deze voorlanden vallen in de 2e categorie. Dit betekent dat het vanuit ruimtelijke kwaliteit niet de voorkeur heeft nieuwe brede voorlanden aan te leggen t.b.v. de dijkversterking. Hierbij gaat namelijk het directe contact met het wad vanaf de dijk verloren en vermindert de diversiteit van het buitendijkse landschap. Daarnaast gaan bij de aanleg van nieuwe brede voorlanden ook waardevolle habitats zoals mosselbanken verloren. Ook is het vanuit geomorfologisch oogpunt niet logisch om op deze plekken geforceerd voorland aan te leggen. Uitgangspunt vormt het benutten van het aanwezige voorland voor de dijkversterking.

Naast de argumenten vanuit beleving, ecologie en geomorfologie is het ook zo dat nieuwe voorlanden de relatie tussen de zee en het binnendijks land verminderen. Dit is al eerder gebeurd bij het terpenlint van Hallum tot Holwerd. De veelheid aan initiatieven (waar Holwerd aan de Zee en Terp fan de takomst de meest bekende van zijn) laten het belang zien van het instand houden van de relatie tussen achterland en Waddenzee. Dit is vooral van belang bij bebouwde ensembles zoals Koehool, Zwarte Haan, Wierum en Paesens-Moddergat.

Foto dijk aan het wad (categorie a)

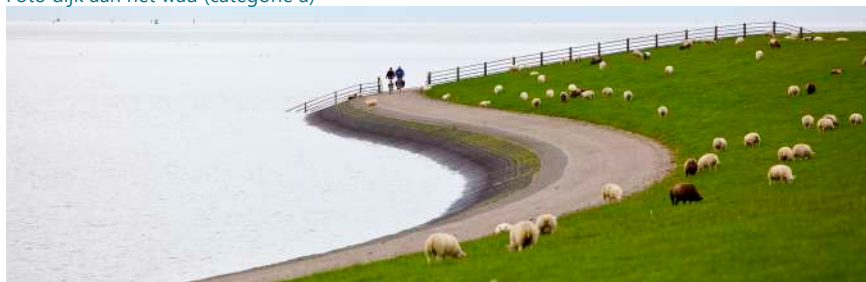

Foto gemiddeld voorland (categorie b), foto van Paezummerlannen

Foto breed voorland (categorie c), ter hoogte van de groene dijk

ontwerprichtlijn 2.2

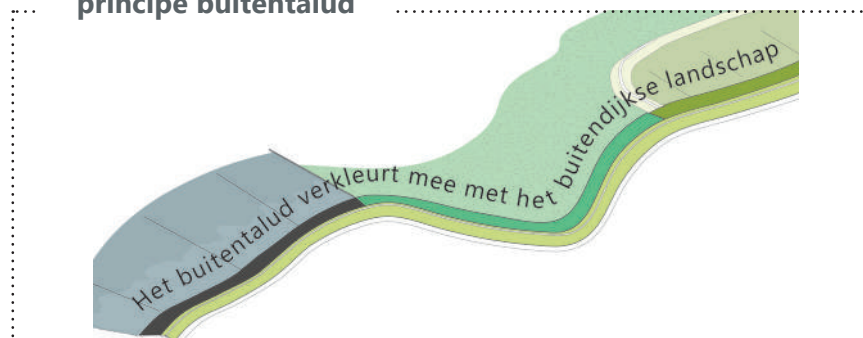
Buiten talud verkleurt mee met het buitendijkse landschap

Daar waar het dijklandschap binnendijks eenduidig is, verspringt deze buitendijks aan de Waddenzeezijde veelvuldig van kleur. Op sommige plekken raakt het wad letterlijk de dijk, op andere plekken is sprake van een brede voorlandzone met beweiding. Uitgangspunt voor de dijkversterking is dat het buitendijkse dijkprofiel meeverkleurt met het afwisselende buitendijkse landschap. Het buitentalud 'reageert' op de buitendijkse context:

- daar waar de dijk aan de wad ligt (categorie a) heeft het buitentalud een harde bekleding. Het dijktaalud is hier onderhevig aan sterke golfklappen en een groene bekleding is hier niet mogelijk. Een harde bekleding oogt hier logisch door de ligging aan het wad;
- daar waar er voorland voor de dijk ligt (categorie b en c) heeft het buitentalud een zachte (gras)bekleding. De zee ligt hier op afstand en de golven worden geremd door het begroeide voorland. Een groene dijk met flauw buitentalud is passend op deze landschappelijke overgang van groene begroeide kwelder naar het agrarische achterland. Een asfaltbekleding op deze overgang is minder passend.

De diversiteit in dijkbekleding kent een logische verklaring vanuit de hydraulische belasting op de dijk. Wel moet voorkomen worden dat de dijkbekleding (zacht danwel hard) op korte afstanden veel variatie vertoont.

principe buitentalud

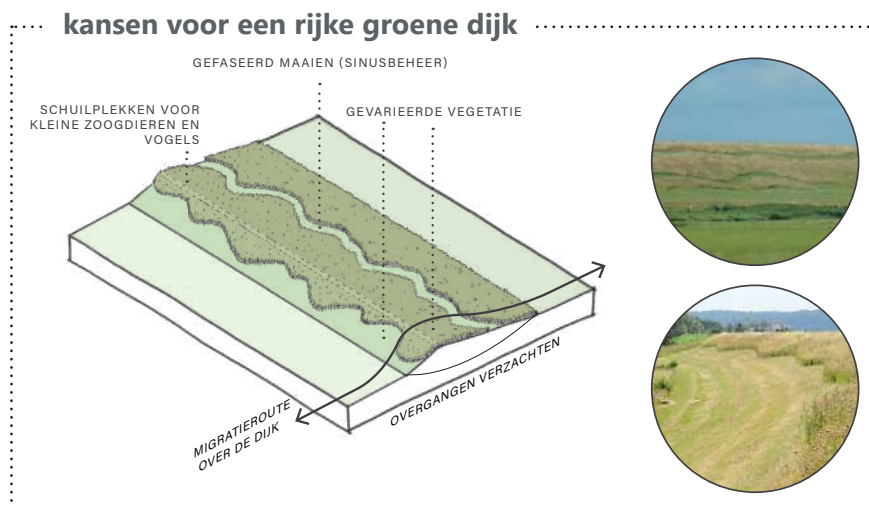
ontwerprichtlijn 2.3

Een rijke groene dijk

De dijk wordt momenteel intensief begraaasd door schapen. Hierdoor ontstaan relatief soortenarme grasmatten die ecologisch minder interessant zijn. Dit is jammer, want de dijk is onderdeel van de randen van het natuurlijke waddenlandschap. Met de dijkversterking doet zich de kans voor om de groene grasbekledingen ecologisch waardevoller te maken. Door voor de grasbekledingen bloemrijke en kruidenrijke grasmengsels te gebruiken, i.c.m. extensief/gefaseerd maaibeheer (bv. sinusbeheer) of andere vormen van begrazing, ontstaan veel kansen voor bloemrijke natuur en biodiversiteit.

De schapenbegrazing is voor de boeren van economische belang en bovendien gewaardeerd door de omgeving. Er dient daarom gezocht te worden naar een logische zonering van enerzijds schapenbegrazing en anderzijds extensief maaibeheer. Aansluiten bij het stoere en eenvoudige karakter van de zeedijk is daarbij uitgangspunt.

Een belangrijk uitgangspunt is dat de dijk wel herkenbaar moet blijven als waterstaatkundig element (Leidende waarde 1). Dit betekent dat struiken of andere opgaande beplanting op de dijk niet passend zijn.

visualisatie uit document Verkenning ecologische kansen Koehool-Lauwersmeer

ontwerprichtlijn 2.4

voorland inrichten als kwelder

Uitgangspunt vormt behoud van het huidige buitendijkse landschap (ontwerprichtlijn 2.1). Wanneer toch uitbreidingen van voorland voorzien zijn voor de dijkversterking, dienen deze ingericht te worden als natuurlijke kwelder.

Overall langs het dijktraject waar in de huidige situatie geen kwelders aanwezig zijn, is het door de vergunbaarheid vanuit Natura-2000 niet mogelijk om het habitatype zonder overeenkomst met bevoegd gezag te wijzigen. Dit betekent dat het aanleggen van nieuwe kwelderwerken vanuit ecologische waarden niet zeer wenselijk is en zal daarom goed overwogen moeten worden. Het creëren van een natuurlijke dynamiek ten behoeve van de ecologische kwaliteit is wel zeer wenselijk.

Op plekken waar in de huidige situatie wel kwelders zijn is het mogelijk om bij te dragen aan kwaliteitsverbetering, maar de schatting is dat het draagvlak voor nieuwe (grootschalige) kwelderwerken beperkt blijft.

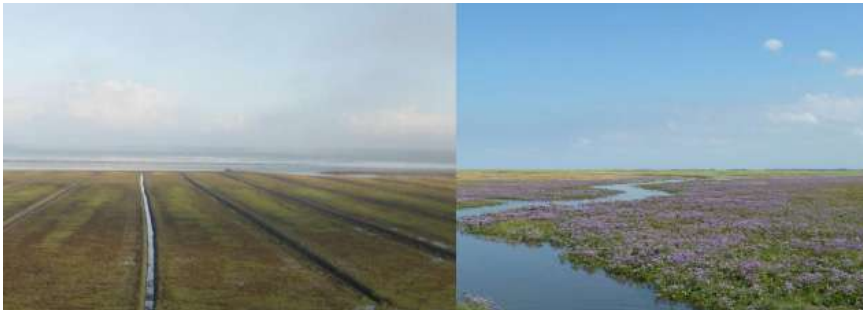
Om de biodiversiteit te vergroten zijn een aantal maatregelen mogelijk die bijdragen aan de kwaliteitsverbetering van kwelders. Dit zijn het herstellen van getijden invloed door zomerpolders bloot te stellen aan de getijden, natuurlijke

Luchtfoto's voorland. Links kwelders bij Ferwert, rechts dynamische kust op Schiermonnikoog.

watersysteem te herstellen door te stoppen met ontwateren en verschillen in hoogteniveau van het voorland terugbrengen door bovengrond weg te halen. Het gewenste effect van deze maatregelen is niet direct zichtbaar in het landschap en zal met de jaren door natuurlijke processen verder moeten groeien. Hierdoor zal het huidige blokpatroon van kwelders kunnen veranderen in een dynamische kust zoals bijvoorbeeld op Schiermonnikoog voorkomt.

Foto's; links voorland met beperkte ecologische waarde, rechts foto van natuurlijke kwelder

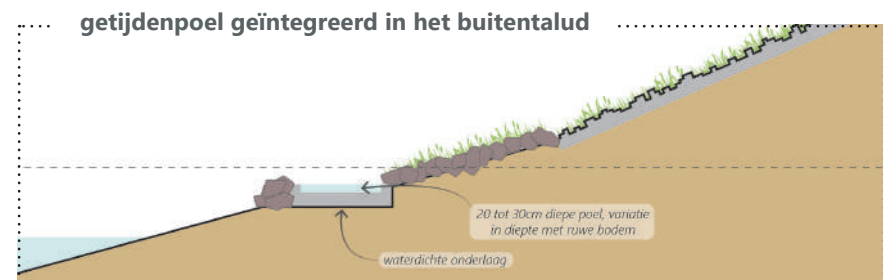
ontwerprichtlijn 2.5

Getijdenpoelen geïntegreerd in voorland of buitentalud

Getijdenpoelen in het buitentalud (steenbestorting) is een ecologische kans voor de dijkversterking. Het doel van een getijdenpoel is vestigingsmogelijkheden voor diverse organismen creëren. Het is een waterdichte bak in de getijdenzone, ter plaatse van de steenbestorting. De bak loopt vol met water bij hoogtij en het water blijft bij laagtij in de bak staan. Het verhoogt de lokale biodiversiteit en biomassa rond de dijk. Het zal dan ook vogels aantrekken die in de poelen kunnen zoeken naar voedsel.

Een getijdenpoel biedt meerwaarde op locaties waar het water tot aan de dijk komt en waar de getijdenpoel niet op korte termijn dichtslibt. De getijdenpoelen kunnen daarom niet worden toegepast op locaties waar een voorland aanwezig is (categorieën b en c, ontwerprichtlijn 2.1).

Vanuit ruimtelijke kwaliteit is het van belang dat de getijdenpoelen zo worden ingepast dat zij vanzelfsprekend onderdeel zijn van het buitentalud van de dijk. De voorkeur gaat uit naar een natuurlijk ogende poel.

 getijdenpoel als zelfstandig object in dijktaalud

foto: deltaexpertise

 getijdenpoel geïntegreerd in stortsteen

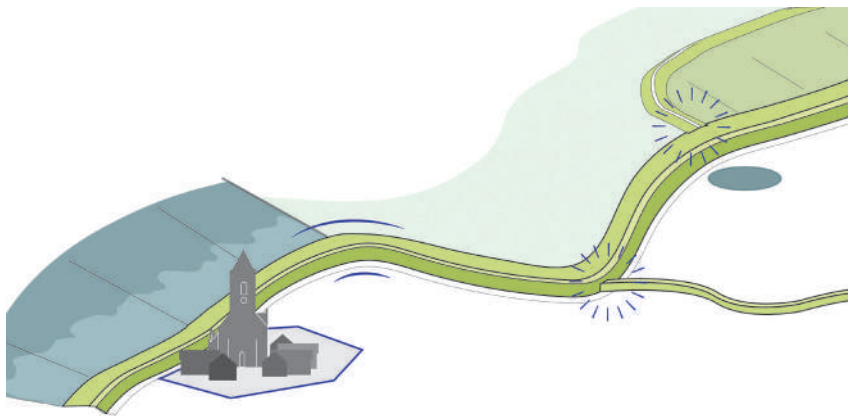

foto: rijkswaterstaat

LEIDENDE WAARDE 3.

Een dijklandschap met een verhaal: zorgvuldige omgang met (water)erfgoed.

De Waddenzeedijk en het aanliggende landschap zijn rijk aan (water) erfgoed. Ensembles aan de dijk, gedempte wielen, slingers in het dijktracé, dykspuiten, bunkers en aantakende oude dijken zijn cultuurhistorische elementen van grote waarde. Ze vertellen het verhaal van het ontstaan van het landschap en de strijd tegen het water. De opgave voor de dijkversterking is een zorgvuldige omgang met het erfgoed. Historische elementen blijven behouden of worden versterkt, zodat het (water)erfgoed zijn verhaal kan blijven vertellen.

Leidende waarde 3: historische elementen behouden of versterken om het verhaal van het landschap te vertellen

Ontwerprichtlijn 3.1

Cultuurhistorische objecten en elementen worden niet aangetast of verwijderd en waar mogelijk zelfs versterkt en benut

Cultuurhistorisch waardevolle objecten, zoals de bunker van Koehool en de kerk van Wierum worden niet aangetast door de dijkversterking. Bermen dienen bijvoorbeeld niet ten koste te gaan van landschappelijk waardevolle structuren zoals opvaarten, dykspuiten en dijkwoningen. De visie is om de versterkingsmaatregelen op deze plekken zoveel mogelijk buitenwaarts richting het wad te laten plaatsvinden om deze waarden te behouden.

Daar waar het onvermijdelijk is dat dijkversterkingsmaatregelen cultuurhistorische objecten 'raken', dient te worden gezocht naar een zorgvuldige inpassing met behulp van maatwerk. Daarbij dient niet alleen te worden gekeken naar het object of element zelf, maar ook naar de kenmerkende context en ligging in het landschap. Denk bijvoorbeeld aan de bijzondere ligging van de kerk van Wierum vlak achter de zeedijk. De ligging benadrukt de historische relatie tussen het dorp en het wad.

De erfgoedwaarde kan ook behouden worden door het object of landschapselement een nieuwe functie te geven, volgens het motto: behoud door ontwikkeling. Nieuwe lagen en landgebruik kunnen worden toegevoegd aan het landschap mét behoud van oude lagen. Het vroegere (cultuurlandschap) dient als inspiratie en daar voegen we nieuwe kwaliteiten aan toe. Een kans is om cultuurhistorische elementen te benutten voor de dijkversterking, bijvoorbeeld de buitendijkse zomerkades of de oude dijken in het achterland.

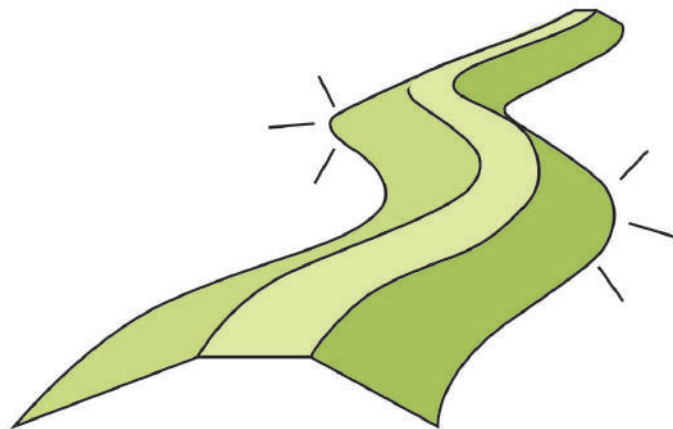
Ontwerprichtlijn 3.2

Het huidige tracé vormt de basis vanwege historische waarde

In het huidige dijktracé, met zijn slingers en rechtstanden, is de strijd tegen het water afleesbaar. Aan hoe recht danwel slingerend het tracé verloopt, kan de periode van aanleg (bij de meeste) dijkvakken ook worden afgelezen. Door het huidige tracé als basis te nemen, blijft de geschiedenis afleesbaar aan de lijnvoering van de dijk. De dijk wordt in daarom in geen geval rechtgetrokken.

Er kunnen binnen- en of buitenwaartse as-verschuivingen ontstaan door de dijkversterking. De as-verschuivingen worden, waar dat ruimtelijk kan, plaatselijk benut om het kenmerkende bochten te versterken i.p.v. de dijk recht te trekken.

kenmerkende bochten behouden en versterken

Ontwerprichtlijn 3.3

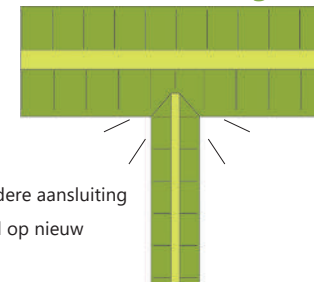
Zorgvuldige omgang met oude dijken

Het dijklandschap kent zowel binnen- als buitendijks vele andere (slaper) dijken naast de primaire zeedijk. De oude dijken vertellen het verhaal van de ontstaansgeschiedenis van het landschap. Juist op deze plekken waar oude dijken de primaire zeedijk raken, is het verhaal van de landaanwinning en opschuivende kustlijn afleesbaar.

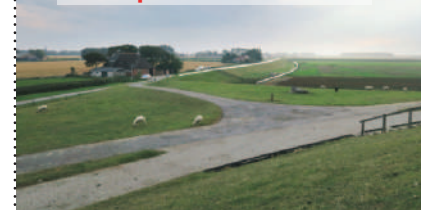
Het onderscheid tussen de oude en nieuw dijken is doorgaans zichtbaar door het hoogteverschil. Maar in de huidige situatie zijn de aansluitingen vaak diffuus vormgegeven met brede vlakke plateaus. Hierdoor ligt de oude dijk op afstand van de primaire zeedijk. De dijkversterking biedt de kans om deze plekken en aansluitingen beter vorm te geven, zodat de herkenbaarheid én leesbaarheid van de ontstaansgeschiedenis van het landschap verbetert.

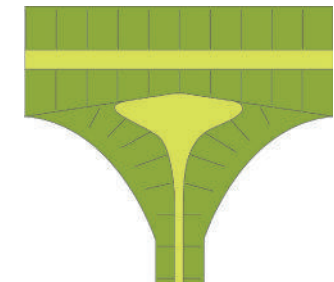
slanke aansluiting

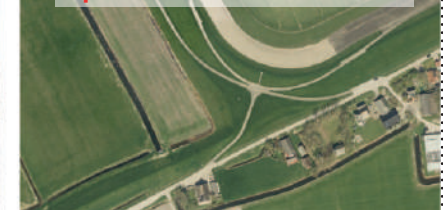
oude dijk op afstand door breed plateau

brede vlakke plateaus

warrige aansluiting door vele opritten

LEIDENDE WAARDE 4.

Het beleefde dijklandschap: rust, ruimte en duisternis.

Rust, ruimte en duisternis zijn unieke kwaliteiten die vanaf de zeedijk en in het aanliggende landschap te ervaren zijn. Het is een fenomenaal weids landschap met grote luchten en verre zichten. Uitgangspunt voor de dijkversterking is dat deze kwaliteiten gekoesterd worden. Rust, ruimte en duisternis worden bewaard door terughoudend te zijn met het toevoegen van (opvallende) objecten en objecten op en aan de dijk zorgvuldig vorm te geven. Het credo luidt: ingetogen, eenvoud en eenheid.

De dijkversterking biedt ook de kans om de beleving van de rust, ruimte en duisternis te versterken door het verbeteren en waar wenselijk gericht toevoegen van recreatieve routes en faciliteiten, met behoud van de eenvoud en leegte van het dijklandschap.. De ensembles aan de dijk bieden weer de zeldzame beslotenheid in het open landschap.

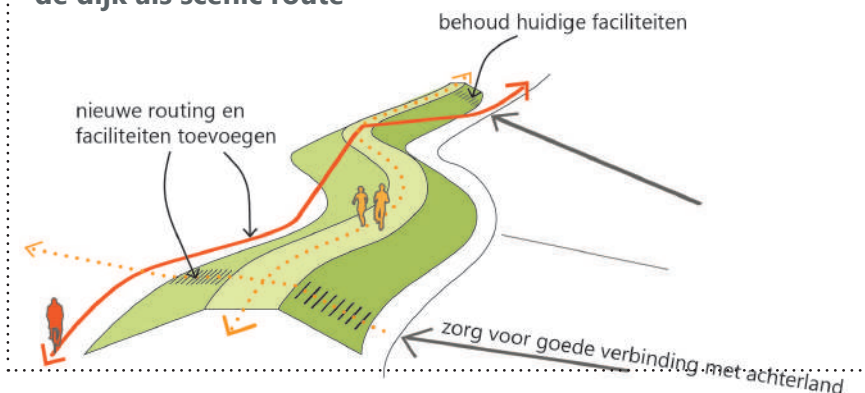
Leidende waarde 4: het versterken van de beleving van rust, ruimte en duisternis

Ontwerprichtlijn 4.1 De dijk als scenic route

De Waddenzeedijk wordt beleefd als een lege dijk waar men rust en ruimte ervaart. De bestaande recreatieve toegankelijkheid dient bij aanpassingen aan de dijk behouden te blijven en waar mogelijk te worden verbeterd. Toch is het weidse landschap lang niet overal beleefbaar. Met de dijkversterking doet zich de kans voor om de dijk in te richten als scenic route. In samenhang met de aanpassingen aan de dijk kunnen recreatieve routes en faciliteiten worden gerealiseerd. Er zal moeten worden nagedacht over routes, ligging binnendijks, hellingen (rustig en lui), verbindingen met het achterland en rustpunten. Zo wordt de zeedijk geen doodlopend einde, maar de start van een recreatieve route. Een scenic route over de gehele lengte van de dijk geeft tevens vorm geeft aan de continuïteit van de dijk. (zie ook Leidende waarde 1)

De gemeenten Waadhoeke, Harlingen en Noardeast Fryslân hebben al het initiatief genomen om een projectplan (Op paad lâns it waad) op te stellen. Dit verwoordt de ambities voor een fietsroute aan de buitenkant van de dijk langs het wad, waarbij gebruik wordt gemaakt van het bestaande onderhoudspad.. Bij de planvorming kan geleerd worden van het Groningse project Kiek over diek. Hier zijn toeristische opstappunten bij knopen aan de dijk aangebracht, zijn er logische verbindingen met het achterland, en is er een afwisseling van binnendijkse en buitendijkse paden.

de dijk als scenic route

Ontwerprichtlijn 4.2

Ingetogen kruininrichting

Het dijklandschap is een open en leeg landschap waarin elke bijzonderheid extra opvalt. Objecten op de dijk zijn al van verre zichtbaar. Een veelheid aan objecten is daarom niet wenselijk. Op en langs de dijk dient daarom terughoudend te worden omgesprongen met het toevoegen van nieuwe elementen en het toepassen van opvallende kleuren en materialen. Een groene uitstraling van de dijk vanuit het achterland in de open landelijke omgeving is hierbij leidend.

Foto van de zeedijk, vanuit binnendijks. De zeedijk vormt een lege groene horizon vanuit het achterland.

Ontwerprichtlijn 4.3

Eenvoud en eenheid bij generieke objecten

Generieke objecten zoals rasters, hekken, beheeropgangen, dijktrappen, bankjes en borden zijn standaard faciliteiten die men over het gehele dijktraject veelvuldig tegenkomt. Generieke objecten worden vormgegeven onder het credo 'eenvoud en eenheid', ten behoeve van een rustig beeld passend in het open en landelijke landschap. Een veelheid aan variatie in rasters, hekken, beheeropgangen etc. is niet wenselijk.

Als uitzondering op de regel kunnen bepaalde objecten bijzonder worden vormgegeven als daar aanleiding toe is. Voorbeeld hiervan zijn: een brede gemetselde trap in een dorp, een trap die onderdeel is van een gethematiseerde recreatieve route, of bijvoorbeeld een bankje als kunstwerk. Een bijzonder element met een belangrijke betekenis mag opvallen, maar zaken die van ondergeschikt belang zijn dienen ook als zodanig te worden vormgegeven. Een aanleiding voor een bijzondere dijkopgang kan samen gaan met het versterken of creëren van wandelverbindingen met achterliggende dorpen.

Een standaard trap in het buitengebied is terughoudend en sober vormgegeven. Een gemetselde trap in Wierum met halverwege het Vissersmonument is daarentegen meer bijzonder vormgegeven naar aanleiding van de dorpse context en het monumentje

Ontwerprichtlijn 4.4

Zorgvuldigheid geboden bij het toevoegen van grote (kunst)objecten

Ontwerprichtlijn 4.3 ging in op generieke objecten (elementen die men met regelmaat tegenkomt), deze richtlijn gaat in op specifieke / unieke objecten: je komt ze maar één keer tegen langs de dijk. Voorbeelden hiervan zijn kunstwerken zoals het dijktimpeltje, een dijk van een wijf en het standbeeld de slikwerker. Specifieke objecten mogen opvallen qua formaat, kleur en materiaal.

Ze vertellen een verhaal of maken een statement. Maar er zit een beperking aan het aantal unieke objecten wat de dijk kan hebben, zonder afbreuk te doen aan de weidsheid, rust en ruimte. Het uitgangspunt is dat het dijklandschap ervaren wordt als een leeg en rustig ogend landschap. Zorgvuldigheid is daarom geboden bij het toevoegen van nieuwe grote objecten. De zeedijk ligt in een landelijk context waar rust en weidsheid kernkwaliteiten zijn. Voorkomen moet worden dat de dijk een lint wordt van vele (kunst)objecten. Afstand tussen de objecten en de locatie op/aan/bij de dijk dient dus in samenhang met het totaal te worden ontworpen.

kunstwerken op de dijk

het dijktimpeltje (bron: onbekend)

dijk van een wijf; visualisatie (bron: <https://www.sense-of-place.eu>)

veelvoud aan bestaande kunstwerken op en om de dijk

LEIDENDE WAARDE 5

De dijk als basis voor ontwikkeling en de dijkversterking als katalysator voor gebiedsopgaven.

De Waddenzeedijk kan meer zijn dan alleen een landschappelijke structuur die bescherming biedt tegen het water. Met de dijkversterking dient de kans zich aan om andere functies op en aan de dijk mogelijk te maken. De oude dijken in het achterland kunnen hiervoor als voorbeeld dienen. Hier is namelijk te zien dat een dijk vanoudsher ook een basis biedt voor diverse ontwikkelingen en functies. Zo faciliteert een dijk ook andere functies dan alleen hoogwaterveiligheid en de raakt een dijk 'verweven' met het landschap. De dijk is een lijn die verschillende functies aan elkaar verbindt en nieuwe ontwikkelingen mogelijk maakt. Bij versterkingsmaatregelen, zeker als die ook betrekking hebben op het voor- of achterland, is het van belang deze verbindende functie te versterken of als kans te benutten.

Het landschap is altijd onderhevig aan verandering en nieuwe ontwikkelingen dienen niet geschuwd te worden. De dijkversterking kan als katalysator dienen voor ecologische kansen, landschapsontwikkeling, recreatieve en toeristische ontwikkelingen en eventueel stedenbouwkundige ambities. Benut ingrepen die nodig zijn vanwege actuele opgaven en ontwikkelingen om tot nieuwe kwaliteiten in het landschap langs de kust te komen. Daarom wordt met deze dijkversterking bijgedragen aan of minimaal geanticipeerd op (op termijn) kansrijke ruimtelijke initiatieven.

Leidende waarde 5: de dijk als basis voor ontwikkeling en uitvoering van gebiedsopgaven

Ontwerprichtlijn 5.1

De dijkversterking en andere opgaven redeneren vanuit dezelfde gebiedskwaliteiten

Naast de dijkversterking spelen er tal van andere opgaven en initiatieven in het gebied. Deze zijn verzameld en waar mogelijk in het project meegenomen als meekoppelkansen of inpassingsopgave. Om te komen tot een goede koppeling van opgaven is het van belang dat projecten en initiatieven rond de zeedijk dezelfde gebiedskwaliteiten voor ogen hebben. Om ruimtelijke kwaliteit te behouden en waar mogelijk te versterken kunnen projecten en initiatieven de leidende waarden omarmen of dienen in ieder geval kennis te nemen van de

impressie meekoppelkansenkaart

koppeling van dijkversterking met andere gebiedsopgaven en andere functies van de dijk. De meekoppelkansenkaart geeft een impressie van de kansen in het gebied en rondom dorpen

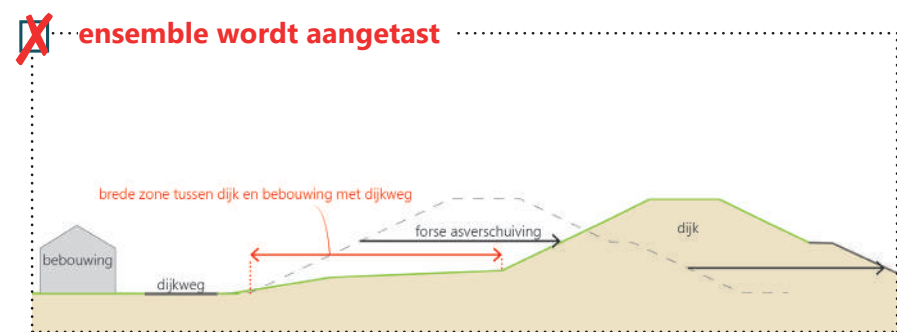
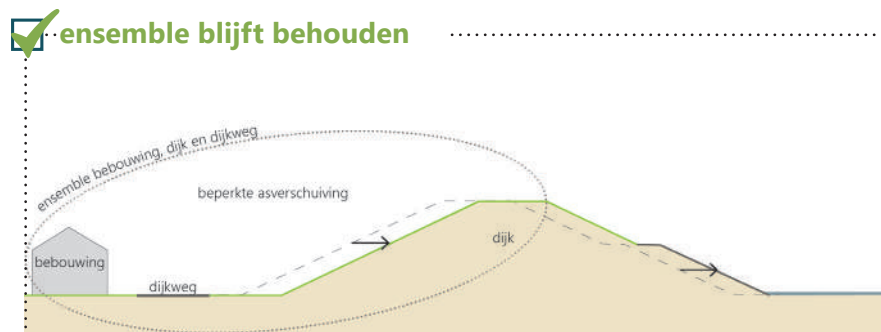
89 | 124

Ontwerprichtlijn 5.3

De dijkversterking behoudt en versterkt bebouwde ensembles aan de dijk

Op verschillende plekken ligt bebouwing aan de dijk. Het gaat hier niet alleen om enkele erven of boerderijen. Ook de buurtschappen Zwarte Haan en 't Schoor en de kernen van Wierum en Paesens-Moddergat liggen pal aan de dijk. Waar bebouwing aanwezig is komen op natuurlijke wijze verschillende functies samen. Mensen wonen aan de dijk, recreanten stoppen er voor een kop koffie, een weg faciliteert de ontsluiting en opvaarten vormen de waterverbinding met het achterland. Het zijn plekken van samenkomst en ontmoeting in een verder overwegend leeg landschap. Met vorige dijkversterkingen zijn veel van deze plekken verloren gegaan. Bij deze dijkversterking zetten we erop in om de bebouwde ensembles aan de dijk te behouden en waar mogelijk te versterken. Hierin is het samenspel tussen dijk, bebouwing en ontsluiting een belangrijke ontwerppoging die vraagt om maatwerk bij de dijkversterking. Het biedt kansen om nieuwe functies toe te voegen vanuit kansen die er liggen.

Het directe contact van de bebouwing met de dijk is een kwaliteit die behouden moet worden. Het is daarom wenselijk om binnendijks het dijkprofiel zo veel mogelijk te behouden en geen grote veranderingen te maken naar binnen (berm) of naar buiten (as-verlegging). Een constructie is lokaal mogelijk volgens het ontwerpprincipie 1.4. Het ontwerpen van het binnendijks talud bij bebouwing vraagt om maatwerk, waarbij overgangen op andere dijkprofielen onderzocht moeten worden. Zowel binnen- als buitendijks moet er aandacht zijn voor het behouden van bijzondere bochten in de dijk. Dit vraagt om een optimalisatie van het dijkprofiel tussen binnen- en buitendijkse versterking.

DEEL 4

RUIMTELIJKE KWALITEIT IN DE VARIANTEN EN HET VKA

Afbeelding 6.1 Excursie met de werkgroep ruimtelijke kwaliteit

6

RUIMTELIJKE KWALITEIT IN DE VARIANTEN

Dit hoofdstuk duidt de beoordeling van de dijkversterkings varianten per sectie. Vanuit de leidende waarden en ontwerprichtlijnen is een visie geschetst van de gewenste samenhang over het gehele dijktraject. Hieruit is de voorkeur per sectie afgeleid. Waar nodig zijn maatwerklocaties (specials) aangeduid. In de tekst wordt gerefereerd aan de leidende waarden, hierbij staan tussen haakjes de leidende waarde afgekort, bijvoorbeeld "(LW 1)".

varianten voor de dijkversterking

In de varianten voor de dijkversterking is onderscheid te maken tussen het versterken van de harde bekleding (varianten 1 en 2) of het vervangen van de harde bekleding door een zachte bekleding (gras) in combinatie met voorland (variant 3). De varianten 1 en 2 bouwen voort op de kenmerken van het huidige dijkprofiel. Variant 3 ontwikkelt een nieuw dijklandschap waarbij voorland / kwelders onderdeel vormen van de waterkering. In tabel 6.1 is een overzicht te zien van de varianten welke verder toegelicht worden met principe profielen op de volgende pagina.

In de variantennota is de versterkingsopgave nader beschreven en worden per sectie de varianten nader toegelicht.

tabel 6.1 varianten dijkversterking (volgens de variantennota)

variant 1	1A: harde bekleding en binnenberm
	1B: harde bekleding en asverlegging
variant 2	2A: harde bekleding en constructie
	2B: harde bekleding constructie en verruwing
variant 3	zachte bekleding en voorland

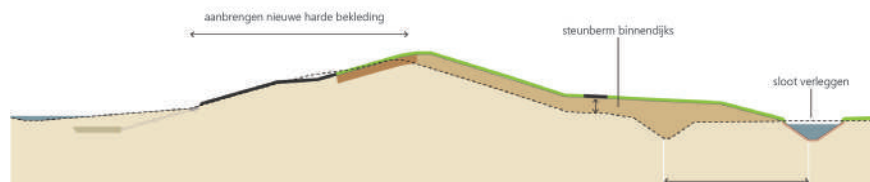

Afbeelding 6.2 Excursie met de werkgroep ruimtelijke kwaliteit

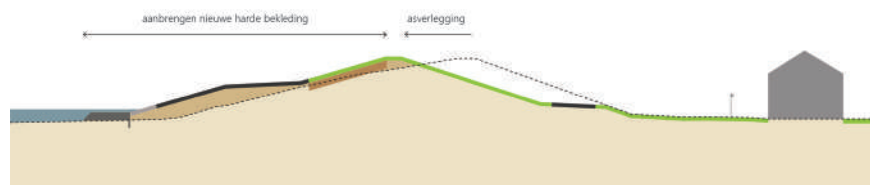
1A: HARDE BEKLEDING EN BINNENBERM

Bij variant 1A wordt het huidige profiel zo veel mogelijk behouden. De harde bekleding op het buitentalud wordt vervangen en bij stabiliteitsproblemen wordt binnendijks een steunberm toegepast.

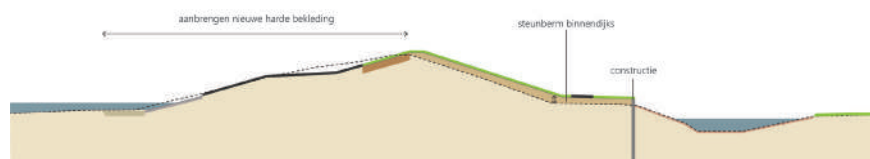
Voor sectie 1,2,4 en 5 hoeft alleen de bekleding vervangen te worden waardoor het huidige profiel behouden kan worden en er geen extra ruimtebeslag is.

1B: HARDE BEKLEDING EN ASVERLEGGING

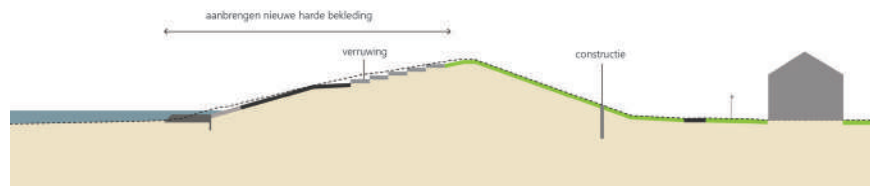
Bij variant 1B wordt het huidige profiel naar buiten verlegd. Het profiel verschuift richting het buitendijks gebied waardoor er binnendijks meer ruimte ontstaat om steunbermen en kruinverhogingen in te passen. De harde bekleding op het buitentalud wordt vervangen.

2A: HARDE BEKLEDING EN CONSTRUCTIE

Bij variant 2A wordt binnen het huidige ruimtebeslag gebleven. Extra ruimtebeslag wordt voorkomen door toepassen van een constructie bij kruinverhoging of stabiliteitsproblemen. De constructie is hierbij zichtbaar in het landschap. De harde bekleding op het buitentalud wordt vervangen.

2B: HARDE BEKLEDING, CONSTRUCTIE EN VERRUWING

Variant 2B is ook realiseerbaar binnen het huidige ruimtebeslag. In deze variant wordt op het buitentalud een harde bekleding toegepast met grove en ruwe elementen. Hierdoor is er geen kruinverhoging nodig. Een constructie in het binnentalud blijft nodig om de stabiliteit van het profiel te borgen. Deze constructie is niet zichtbaar.

3: ZACHTE BEKLEDING EN VOORLAND

Afbeelding 6.3 Principe profielen van de varianten, deze verschillen per sectie. Zie volgende paragrafen voor de varianten per sectie

Variant 3 gebruikt het buitendijkse voorland om waterveiligheid te borgen. Waar er geen voorland aanwezig is, wordt dit aangelegd. Het (aan te leggen) voorland vermindert de golfbelasting op het buitentalud. Bij deze variant wordt de harde bekleding op het buitentalud verwijderd en vervangen door een grasbekleding. Het buitentalud wordt verflauwd. Het voorland wordt opgehoogd waar dit nodig is door het opspuiten van sediment. Vervolgens worden kwelderwerken op het voorland aangebracht om aangroei van de kwelders te stimuleren. Het voorland krijgt een natuurbestemming waar kweldervegetatie zich kan ontwikkelen. Aan de binnenzijde wordt (indien nodig) een berm aangebracht voor stabiliteit.

Visie op een ruimtelijk samenhangend dijkontwerp

Vanuit de vijf leidende waarden (zie hoofdstuk 5) volgt de ambitie voor ruimtelijke kwaliteit om een gedifferentieerde kuststrook te ontwikkelen (LW 2). Dat betekent dat op trajectniveau de afwisseling waardevol is tussen enerzijds de dijk direct grenzend aan het wad en anderzijds de dijk met daarvoor begroeide kwelders/voorland. Tegelijkertijd vormt een belangrijk uitgangspunt dat de dijk goed herkenbaar blijft als herkenbare en continue landschappelijke structuur (LW 1). Hiervoor is het belangrijk om profielen over lange lengtes door te zetten en significante profielwisselingen op korte afstanden te voorkomen.

Vanuit deze visie hangt de keuze voor variant 1 en 2 (harde bekleding) enerzijds en variant 3 (zachte bekleding met voorland) anderzijds samen met de keuze voor de overgang naar het wad. Is deze contrastrijk en kijk je vanaf de dijk direct op het wad. Of is deze overgang geleidelijk en heb je tussen de dijk en het wad nog een kwelder/voorland liggen (variant 3). Deze laatste variant voegt iets

nieuws toe aan het dijklandschap, maar daarmee gaan ook zaken verloren: de contrastrijke overgang tussen land en wad, verlies van ecologische habitats zoals mosselbanken en een verminderende relatie van dorpen direct liggend aan de Waddenzee.

Van belang is om een samenhangend dijkontwerp te maken met een juiste afwisseling tussen harde en zachte randen naar het wad. De visie op ruimtelijke kwaliteit ontstaat als volgt:

- **Benut het aanwezige buitendijkse voorland voor de dijkversterking.**
Op plekken waar al voldoende breed voorland aanwezig is kan deze onderdeel van de waterkering worden (LW 2). Waar mogelijk kan dit voorland verder worden ontwikkeld om ecologische of landschappelijke kwaliteit toe te voegen. De harde bekleding kan worden vervangen door zachte bekleding. Dit geldt voor de secties 2, 3, 4 en oostelijk deel van sectie 7;

Afbeelding 6.4 Kaartbeeld gehele dijktraject met de voorkeursvarianten vanuit ruimtelijke kwaliteit per sectie.

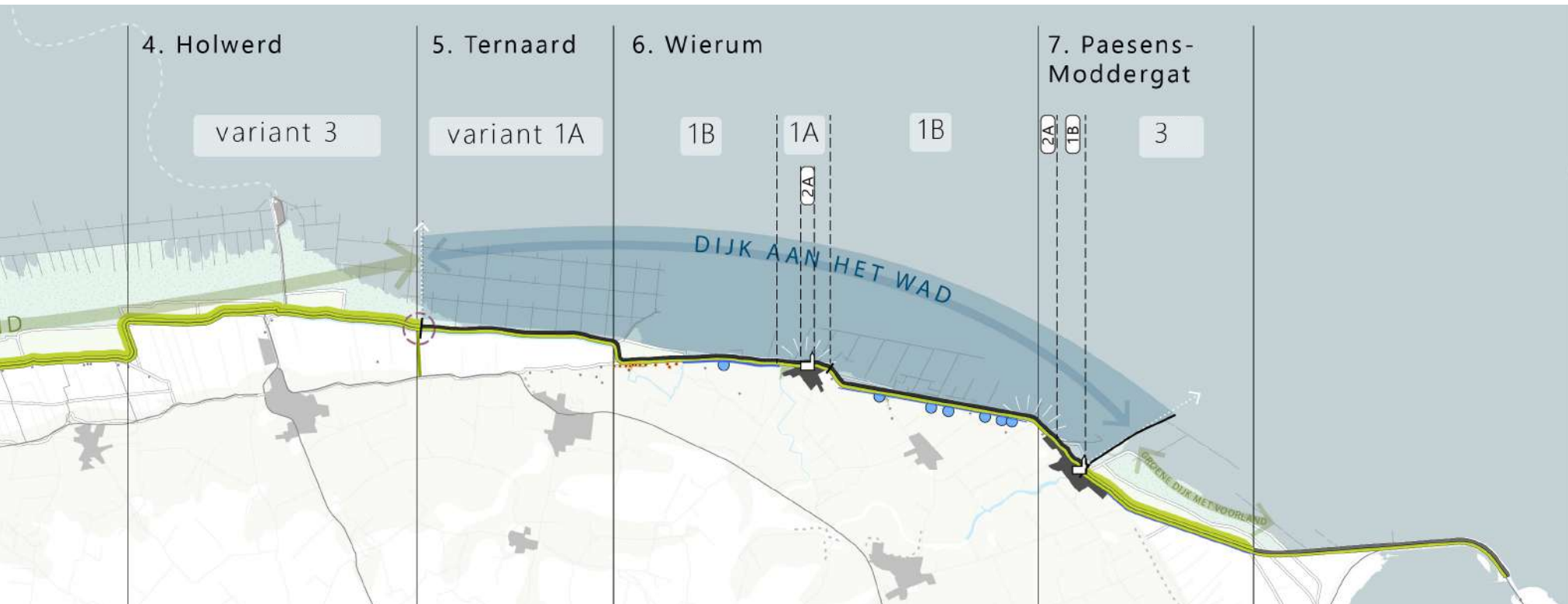
- **Behoud de contrastrijke overgang tussen dijk en wad.** Op plekken waar geen of niet voldoende voorland aanwezig is wordt ingezet op behoud van de contrastrijke overgang tussen dijk en wad (LW 2). Hier liggen ook de dorpen direct achter de dijk, waardoor deze relatie ook behouden blijft. Dit geldt voor de secties 1, 5 en 6 en westelijk deel van sectie 7.

De binnendijkse opgave voor ruimtelijke kwaliteit is wezenlijk anders dan de buitendijkse zijde naar het wad. Hier ligt niet de keuze voor om een nieuw dijklandschap te maken. Binnendijs is de impact van de varianten beperkter en vooral op lokale schaal aanwezig. Hier is meer sprake van een inpassingsopgave dan van landschapsbouw. Kleine steunbermen en constructies over korte trajecten moeten hier ingepast worden in het landschap. Van belang is hier om een samenhangend dijkontwerp te maken met een passend onderscheid tussen bebouwde en niet bebouwde gebieden:

- op plekken waar de kering binnendijs onderdeel is van het agrarisch

gebied dient deze zoveel als mogelijk het groene en landelijke karakter te behouden. Zichtbare constructies dienen te worden vermeden (LW 1) en bermen dienen niet ten koste te gaan van landschappelijk waardevolle structuren zoals opvaarten, dykspuiten en dijkwoningen (LW 3). De visie is om de versterkingsmaatregelen zoveel mogelijk buitenwaarts richting het wad te laten plaatsvinden om deze waarden te behouden;

- Op plekken waar de kering binnendijkse onderdeel is van een dorpskern is het noodzakelijk om locatiespecifieke oplossingen waarbij eventueel gebruik wordt gemaakt van zichtbare constructies (verticale wanden) of een getrapd dijkprofiel. Zichtbare constructies kunnen worden toegepast wanneer deze op passende wijze onderdeel zijn van de openbare ruimte (LW 1). Constructies langs achtertuinen zijn niet wenselijk (LW 1). Bij bebouwde ensembles en dorpskernen vormt een aandachtspunt de samenhang op lokaal niveau (LW 5). De relatie tussen dijk, weg en bebouwing dient behouden te blijven.

SECTIE 1: KOEHOOI - ZWARTE HAAN

Sectie 1 loopt vanaf Koehool tot en met Zwarte Haan. Het water staat hier overal tegen de dijk, met uitzondering van een smalle strook voorland bij Westhoek en een klein stuk bij Zwarte Haan. Zwarte Haan is een unieke locatie langs het dijktraject, omdat hier door het gemaal er direct contact is tussen het binnen- en

buitendijkse gebied. Over het gehele traject is er vanaf de dijk direct contact met het wad te ervaren.

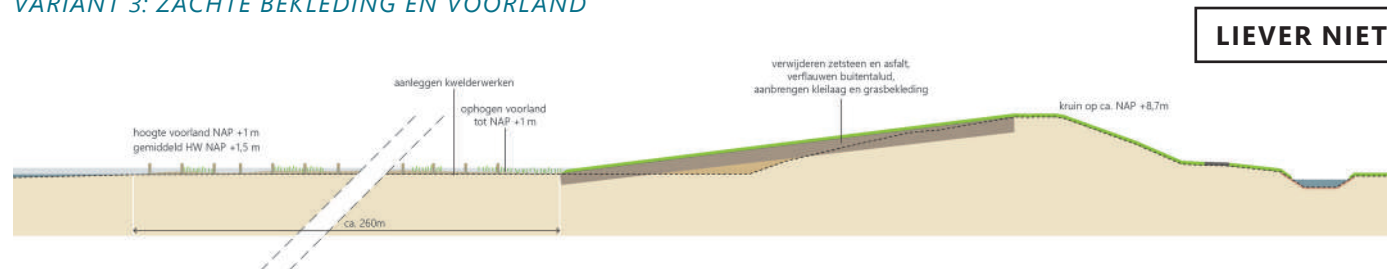
HUDIGE SITUATIE

VARIANT 1A: HARDE BEKLEDING

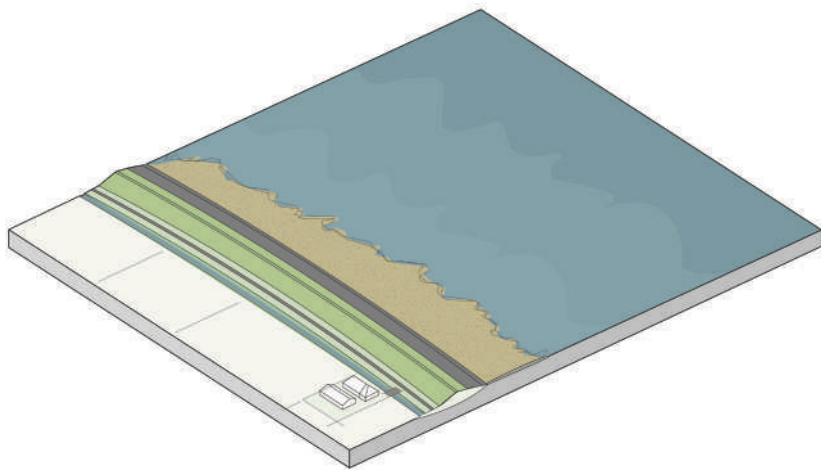
VARIANT 3: ZACHTE BEKLEDING EN VOORLAND

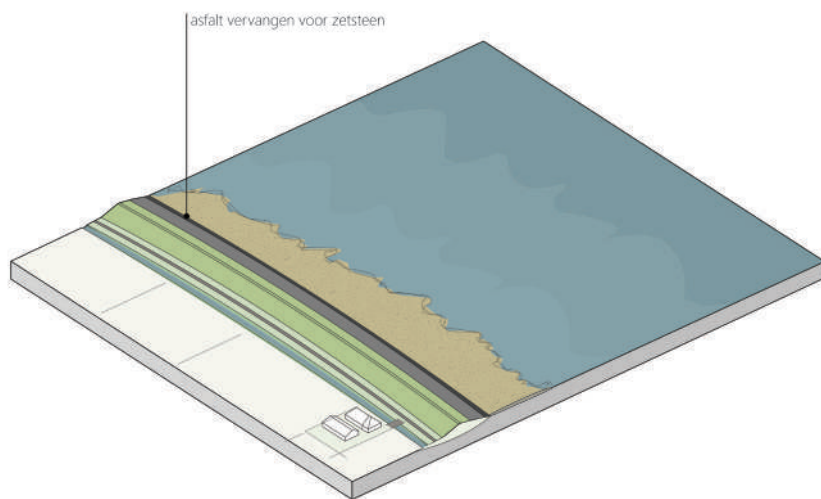
Afbeelding 6.5 Profielen van varianten voor sectie 1

HUDIGE SITUATIE

VOORKEURSVARIANT - 1A: HARDE BEKLEDING

Afbeelding 6.5 Axonometrieën van huidige situatie en voorkeursvariant

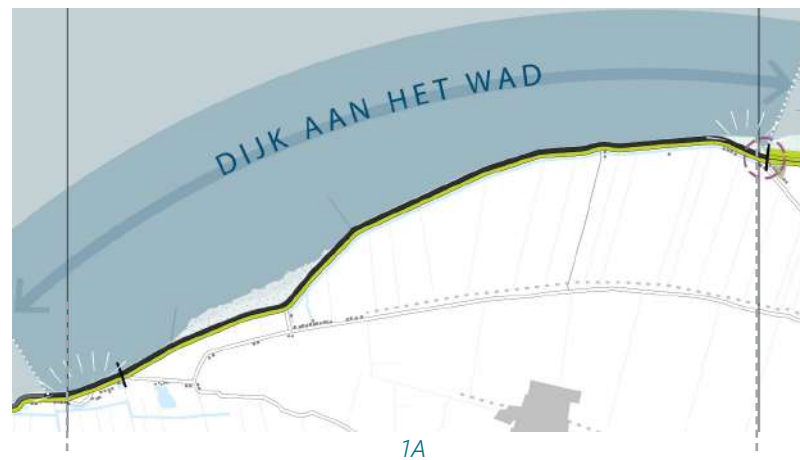
6.1 Sectie 1: Koehool - Zwarte Haan

Voorkeursvariant

Voor sectie 1 gaat de voorkeur uit naar variant 1A. Deze variant behoudt het directe contact van de dijk met het wad (LW 2). Doordat bij deze sectie alleen de verharding vervangen hoeft te worden is er geen extra ruimtebeslag binnendijks. Hierdoor kan het huidige profiel behouden worden en blijft het gemaal bij Zwarte Haan een herkenbaar element in het landschap (LW 3).

Aanleg van kwelderwerken (variant 3) heeft voor dit traject een grote impact op het buitendijkse landschap en is vanuit cultuurhistorisch en geomorfologisch perspectief minder logisch (LW 2 & 3). Variant 3 wordt daarom beoordeeld als 'liever niet'.

VOORKEURSVARIANT OP TRAJECTNIVEAU

Afbeelding 6.6 Kaartbeeld voorkeursvariant op trajectniveau

SECTIE 2: ZWARTE HAAN - NIEUWEBILDTZIJL

Sectie 2 loopt van het gemaal Zwarte Haan tot het begin van de groene dijk. Langs de hele sectie is een voorland aanwezig. Bij het gemaal bij Zwarte Haan is de harde bekleding passend, omdat hier direct contact met het wad is. Voor het grootste deel van de sectie vormt de harde bekleding op het buitentalud een

groot contrast met het aanwezige uitgestrekte voorland. Het aaneengesloten landschap van het agrische achterland, groene dijk en het begroeide voorland wordt als het ware doorbroken door de asfaltbekleding.

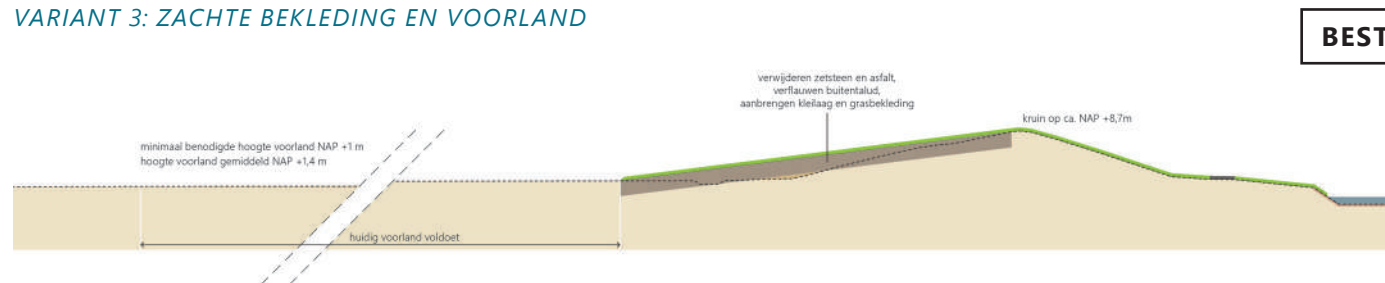
HUDIDIGE SITUATIE

VARIANT 1A: HARDE BEKLEDING

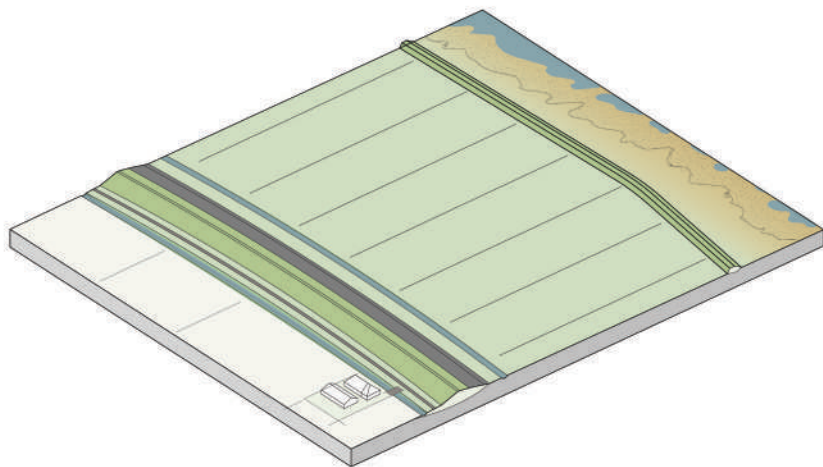

VARIANT 3: ZACHTE BEKLEDING EN VOORLAND

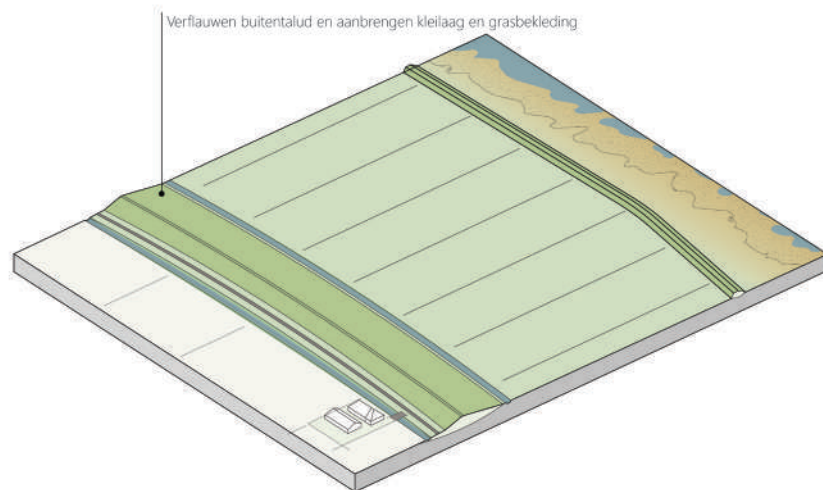

Afbeelding 6.7 Profielen van varianten voor sectie 2

HUIDIGE SITUATIE

VOORKEURSVARIANT - 3: ZACHTE BEKLEDING EN VOORLAND

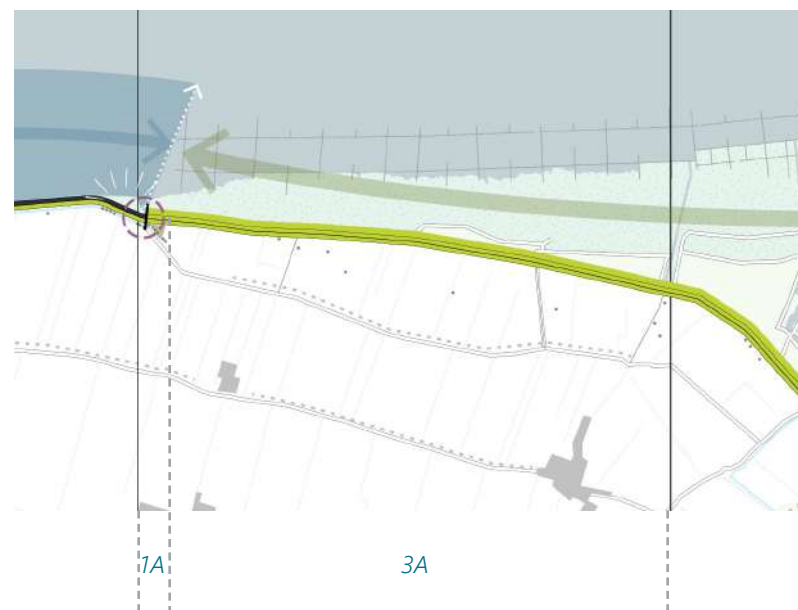
Afbeelding 6.8 Axonometrieën van huidige situatie en voorkeursvariant

6.2 Sectie 2: Zwarte Haan - Nieuwebildtzijl

Voorkeursvariant

Voor sectie 2 heeft variant 3 de voorkeur. De dijk ligt hier zowel binnen- als buitendijks in een groene (begroeide) context. Een groene dijk met flauw buitentalud is passend op deze landschappelijke overgang van groene begroeide kwelder naar het agrarische achterland (LW 2). Een asfaltbekleding op deze overgang is niet gewenst (LW 2). Van direct contact met het wad is hier geen sprake doordat er al voorland aanwezig is, maar doordat het huidige voorland voldoet aan de versterkingseisen hoeft er geen nieuw voorland aangelegd te worden. Realisatie van variant 3 leidt tot een verflauwd buitentalud, wat ruimte vraagt in het Natura-2000 gebied. Variant 1A wordt beoordeeld als 'liever niet'. Enkel bij het gemaal bij Zwarte Haan is een harde bekleding passend. Het gemaal kan dienen als een landschappelijke aanleiding om een overgang te maken tussen de 'harde variant' en de 'zachte variant' (LW 1).

VOORKEURSVARIANT OP TRAJECTNIVEAU

Afbeelding 6.9 Kaartbeeld voorkeursvariant op trajectniveau

SECTIE 3: NIEUWEBILDTZIJL - BLIJE

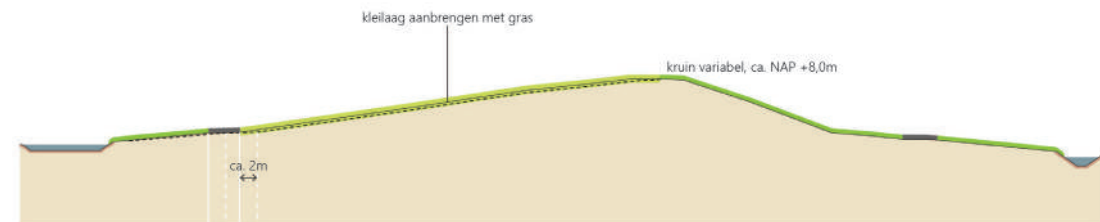
Sectie 3 bevat de groene dijk, de dijk met een grasbekleding vanaf de buitenteen tot de binnenteen. Langs de hele sectie is voorland aanwezig. Het huidige profiel heeft aan de buitenzijde een grasbekleding, waardoor er een volledig groene dijk ligt. De asfaltweg op de binnenberm is de enige verharding in deze sectie. Er is geen direct contact met het wad doordat er een aanzienlijk stuk voorland

aanwezig is. De lengte van het voorland vanaf de dijk tot de Waddenzee is overal groter dan 1 km. Het begroeide voorland, de groen beklede dijk en het agrarische achterland vormen een aaneengesloten landschap met een groene uitstraling.

HUDIGE SITUATIE

VARIANT 3: ZACHTE BEKLEDING

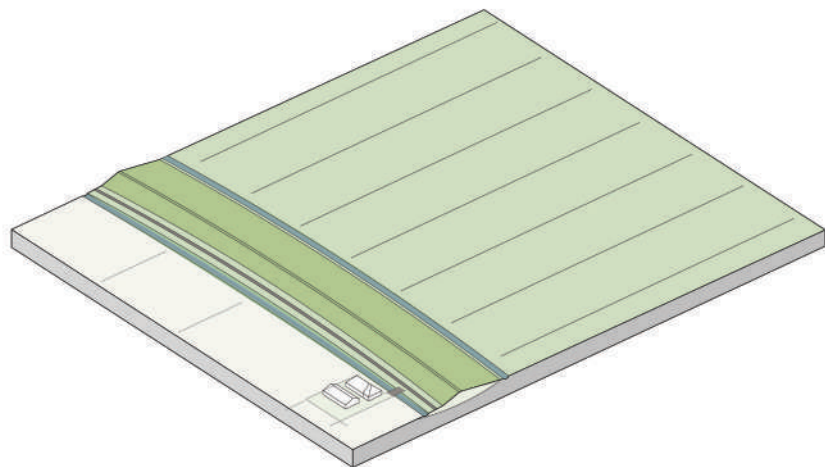

BEST

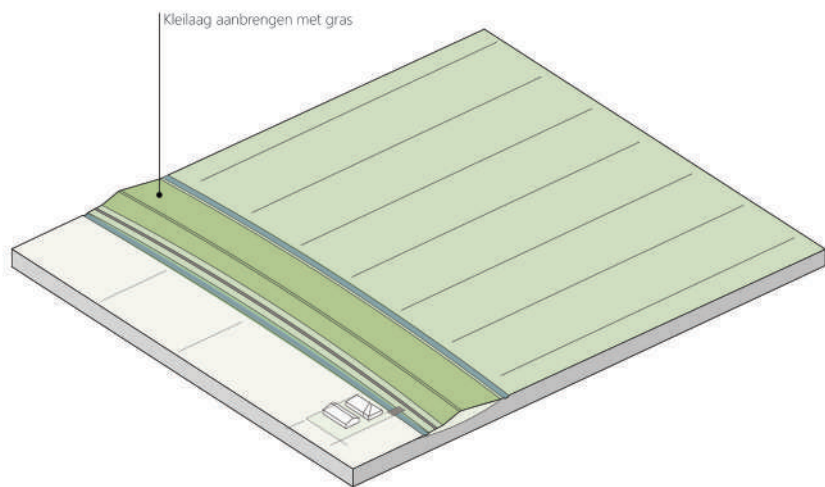
Afbeelding 6.10 Profielen van varianten voor sectie 3

HUDIGE SITUATIE

VOORKEURSVARIANT - 3: ZACHTE BEKLEDING EN VOORLAND

Afbeelding 6.11 Axonometrieën van huidige situatie en voorkeursvariant

6.3 Sectie 3: Nieuwebildtzijl - Blije

Voorkeursvariant

Voor sectie 3 is variant 3 met een groene dijk en flauw buitentalud passend op deze landschappelijke overgang van groene begroeide kwelder naar het agrarische achterland (LW 2). Het huidige voorland voldoet langs deze sectie waardoor er geen kwelders aangelegd hoeven worden, of ophoging plaats hoeft te vinden. Gecombineerd met de groene varianten van sectie 2 en 4 ontstaat er een aaneengesloten groene dijk. Zorgvuldige inpassing van het nieuwe talud is in deze sectie belangrijk, om het grillige dijkverloop te behouden (LW 3).

VOORKEURSVARIANT OP TRAJECTNIVEAU

Afbeelding 6.12 Kaartbeeld voorkeursvariant op trajectniveau

SECTIE 4: HOLWERD

Sectie 4 loopt van de oostzijde van de groene dijk tot voorbij de pier van Holwerd. Langs de hele sectie is aan de buitenzijde een (hoog) voorland aanwezig. De minimale lengte van het voorland bij deze sectie is ongeveer 500 m. De harde bekleding op het buitentalud vormt een groot contrast met

het aanwezige uitgestrekte voorland. Het aaneengesloten landschap van het agrische achterland, groene dijk en het begroeide voorland wordt als het ware doorbroken door de asfaltbekleding.

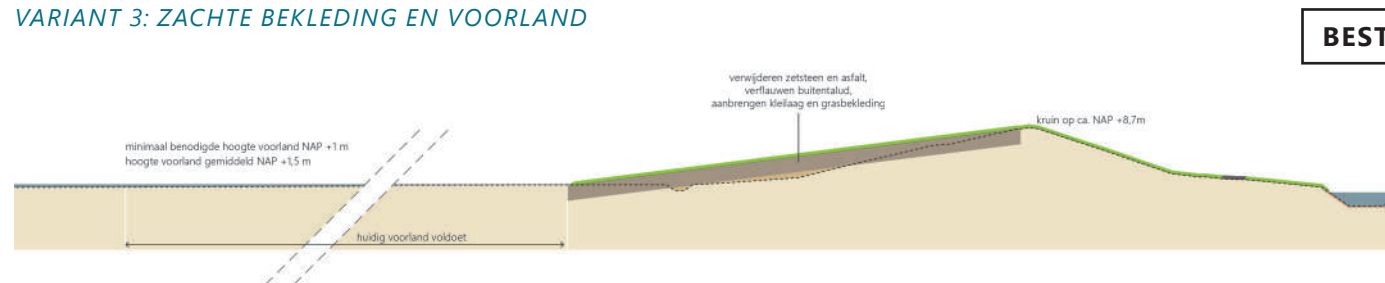
HUDIGE SITUATIE

VARIANT 1A: HARDE BEKLEDING

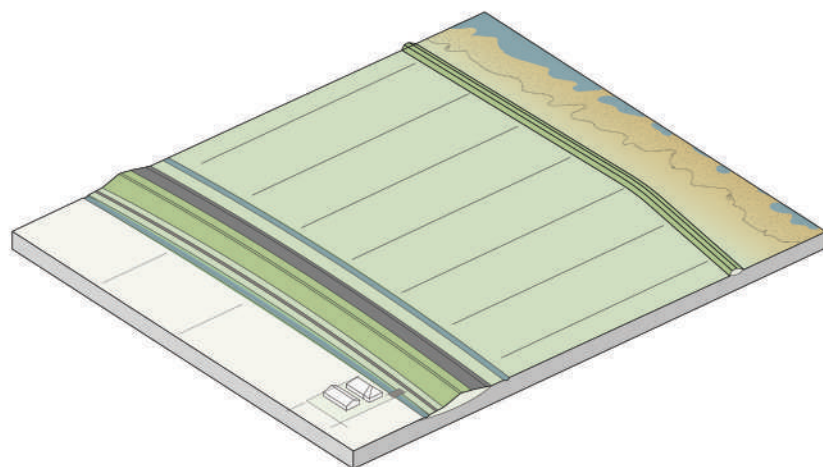

VARIANT 3: ZACHTE BEKLEDING EN VOORLAND

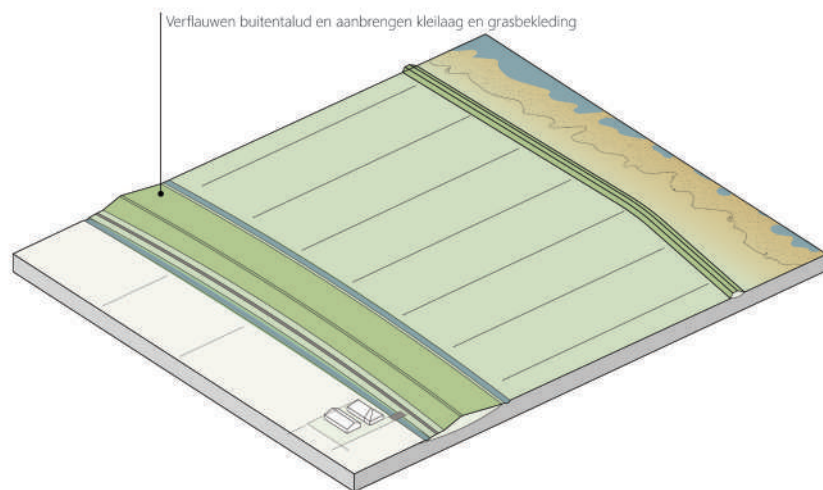

Afbeelding 6.13 Profielen van varianten voor sectie 4

HUIDIGE SITUATIE

VOORKEURSVARIANT - 3: ZACHTE BEKLEDING EN VOORLAND

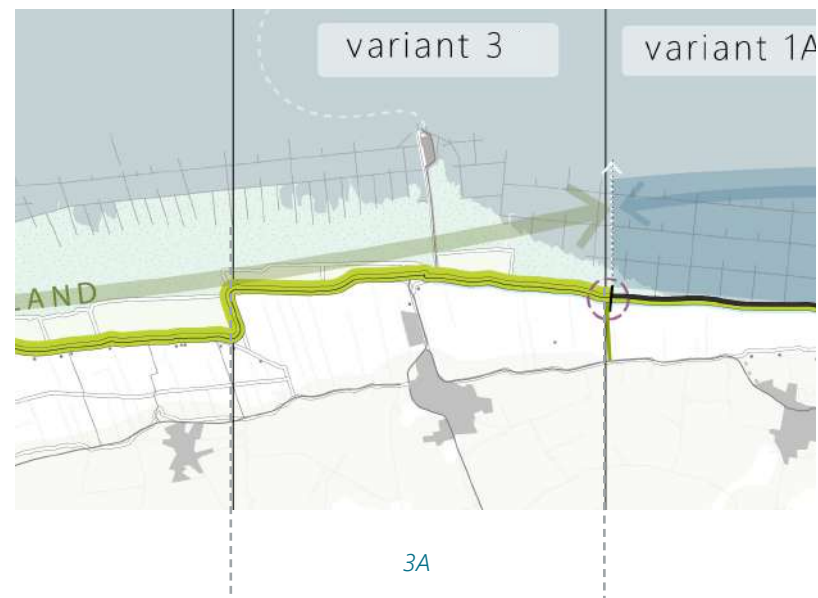
Afbeelding 6.14 Axonometrieën van huidige situatie en voorkeursvariant

6.4 Sectie 4: Holwerd

Voorkeursvariant

Voor sectie 4 heeft variant 3 de voorkeur. De argumentatie hiervoor komt overeen met die van sectie 2, vanwege de overeenkomstige landschappelijke context. De dijk ligt hier zowel binnen- als buitendijks in een groene (begroeide) context. Een groene dijk met flauw buitentalud is passend op deze landschappelijke overgang van groene begroeide kwelder naar het agrarische achterland (LW 2). Het verwijderen van de asfaltbekleding biedt kansen om de ecologische betekenis van de dijk te versterken, bijvoorbeeld door de aanleg van getijdenpoelen en kruidenrijke vegetaties op de dijk. Een asfaltbekleding op deze kansrijke overgang is niet gewenst. Variant 1A wordt daarom beoordeeld als 'liever niet'.

VOORKEURSVARIANT OP TRAJECTNIVEAU

Afbeelding 6.15 Kaartbeeld voorkeursvariant op trajectniveau

SECTIE 5: TERNAARD

Sectie 5 loopt van de kwelder bij Holwerd (Holwerd Buitendijks) tot de kwelder bij het Schoor ('t Skoar). Het water van de Waddenzee staat hier direct tegen de dijk, afgezien van een deel van het voorland van Holwerd buitendijks aan de westzijde van de sectie.

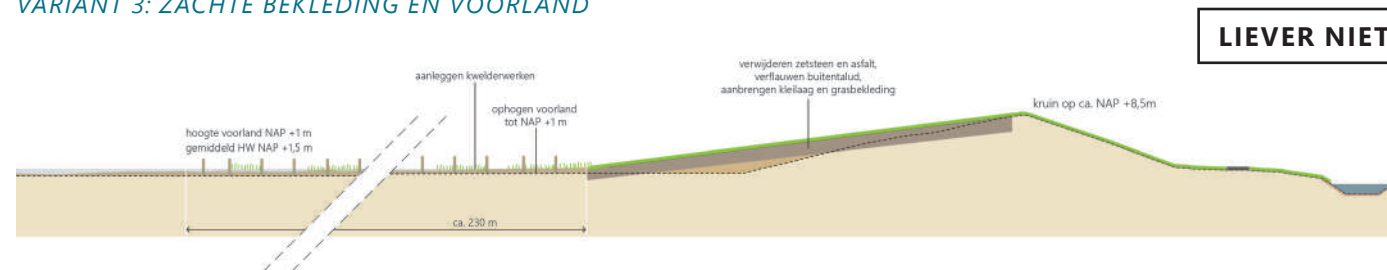
HUDIGE SITUATIE

VARIANT 1A: HARDE BEKLEDING

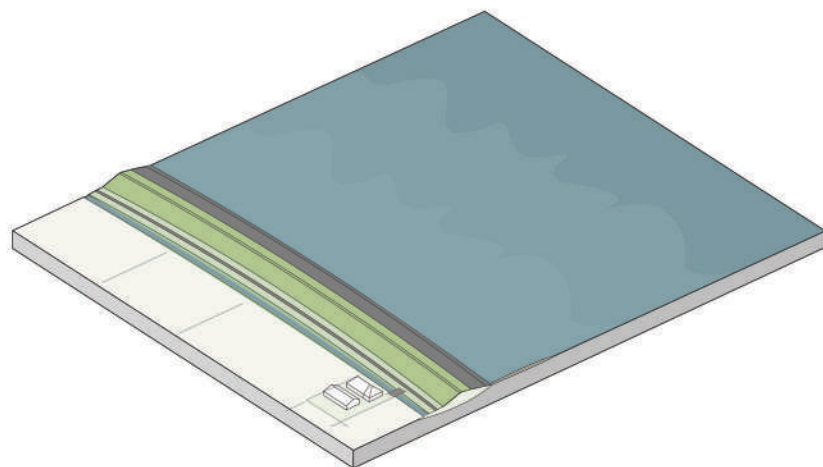
VARIANT 3: ZACHTE BEKLEDING EN VOORLAND

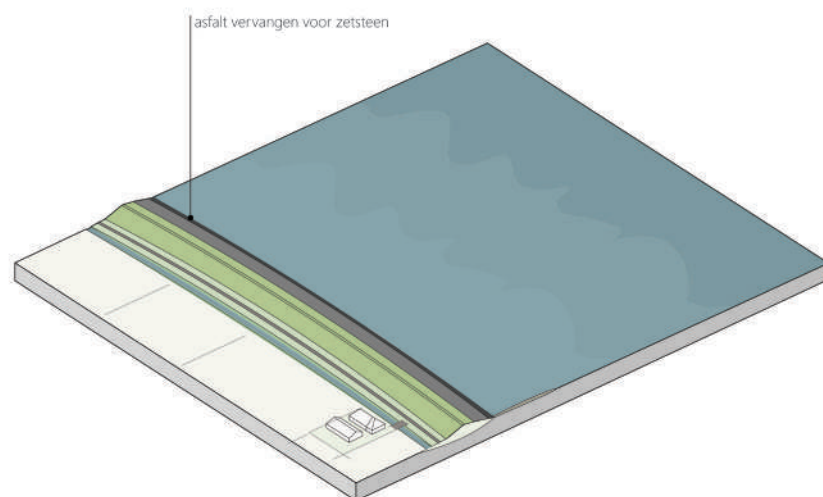
Afbeelding 6.16 Profielen van varianten voor sectie 5

HUIDIGE SITUATIE

VOORKEURSVARIANT - 1A: HARDE BEKLEDING EN BINNENBERM

Afbeelding 6.17 Axonometrieën van huidige situatie en voorkeursvariant

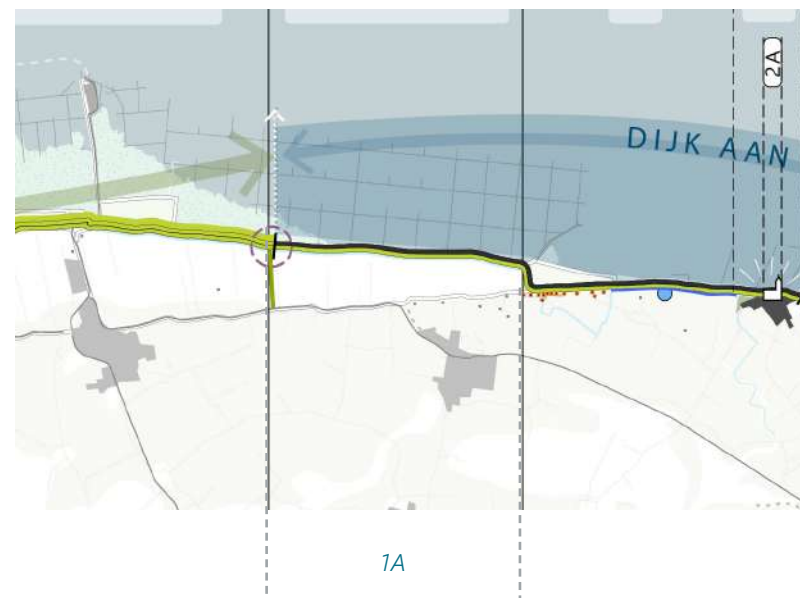
6.5 Sectie 5: Ternaard

Voorkeursvariant

Voor sectie 5 gaat de voorkeur vanuit ruimtelijke kwaliteit uit naar variant 1A. Deze variant behoudt het directe contact van de dijk met het wad (LW 2). Aanleg van kwelderwerken (variant 3) heeft een grote impact op het buitendijkse landschap en is vanuit cultuurhistorisch en geomorfologisch perspectief minder logisch (LW 2).

Op trajectniveau is de afwisseling belangrijk tussen enerzijds de dijk direct grenzend aan het wad en anderzijds de dijk met daarvoor begroeide kwelders/voorland. Om deze differentiatie te behouden/ontwikkelen is het van belang om hier het directe contact van de dijk met het wad te behouden. Variant 3 wordt daarom beoordeeld als 'liever niet'.

VOORKEURSVARIANT OP TRAJECTNIVEAU

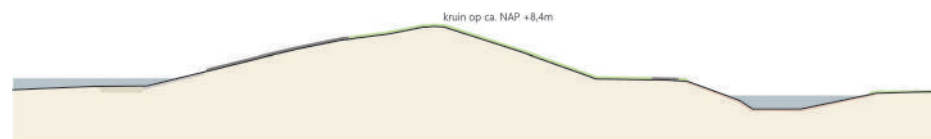
Afbeelding 6.18 Kaartbeeld voorkeursvariant op trajectniveau

SECTIE 6 WIERUM

Sectie 6 loopt van 't Skoar tot de Garnalenfabriek ten oosten van Paesens-Moddergat. Afwisselend zijn er (hoge) voorlanden buitendijks of staat het water van de Waddenzee direct tegen de dijk. Van west naar oost: voorland bij 't Skoar, geen voorland, voorland ten oosten van Wierum, geen voorland. Op een deel

van de sectie is aan de binnenzijde bebouwing dicht bij de binnenteen aanwezig, dit is in Wierum het geval. Voor sectie 6 is daarom is een verdeling gemaakt in een bebouwd gedeelte voor het dorp Wierum (sectie 6b) en een onbebouwd gedeelte (6a).

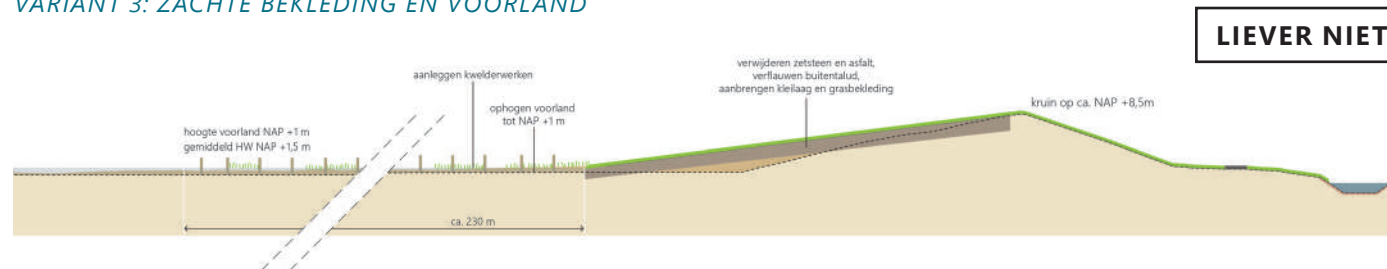
HUDIGE SITUATIE

VARIANT 1A: HARDE BEKLEDING

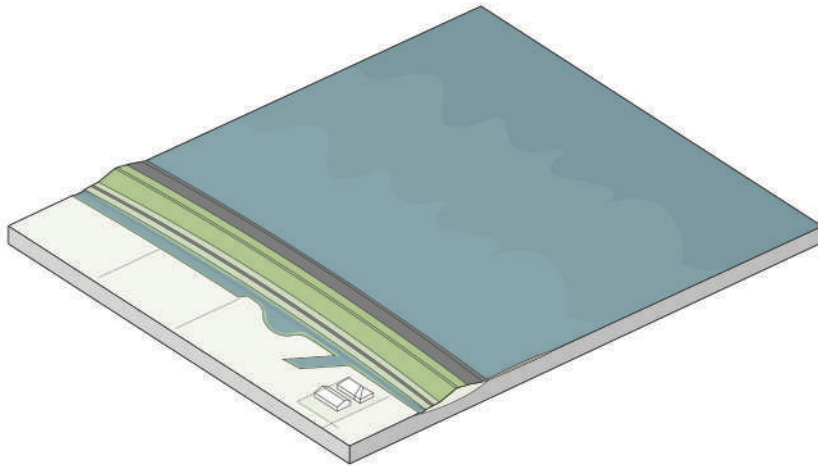

VARIANT 3: ZACHTE BEKLEDING EN VOORLAND

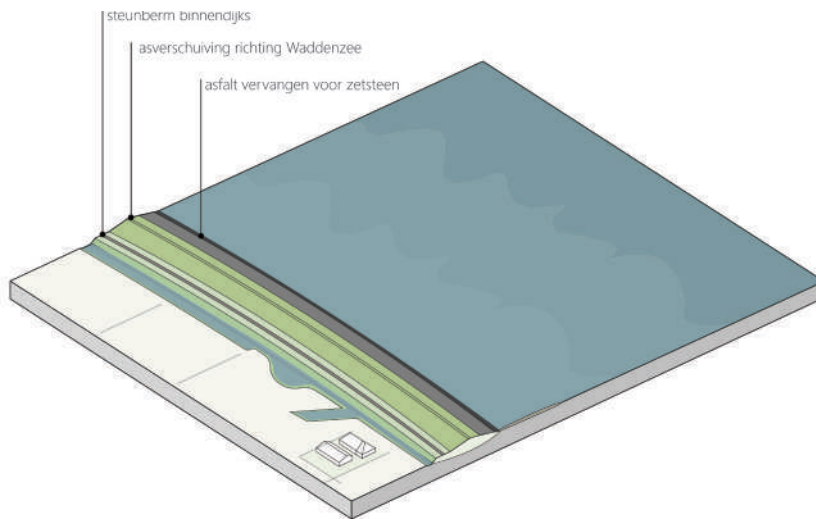

Afbeelding 6.19 Profielen van varianten voor sectie 6a

HUIDIGE SITUATIE

VOORKEURSVARIANT - 1B

Afbeelding 6.20 Axonometrieën van huidige situatie en voorkeursvariant

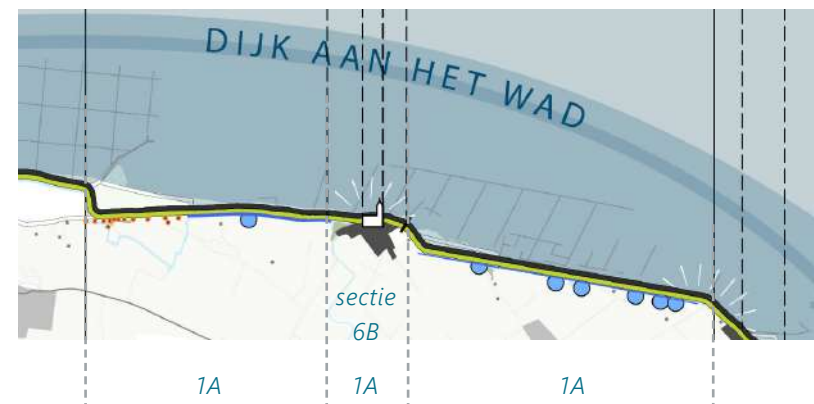
6.6 Sectie 6a: Wierum

Voorkeursvariant

Voor sectie 6a gaat de voorkeur uit naar variant 1B. Dit om aantasting van waardevolle landschappelijke structuren (dyksvaarten en dyksputten) te voorkomen (LW 3). Daarom wordt variant 1A hier beoordeeld als 'liever niet'. Daarnaast zijn zichtbare damwandconstructies in landelijke context zeer onwenselijk, daarom wordt ook variant 2A bestempeld als 'liever niet' (LW 1).

Binnen sectie 6a ligt de dijk langs 't Skoar, waar een ensemble met lintbebouwing aan de binnenzijde aanwezig is. Een goede inpassing van het ensemble is belangrijk waarbij kansen voor de beleefbaarheid van de dijk (eenheid in bankjes en trappen, parkeerdruk verlagen, etc.) en de herkenbaarheid van de slaper dijk benut kunnen worden (LW 3, 4 en 5). Op dit stuk is maar een beperkte opgave aan het binnentalud en hoeven dus weinig aanpassingen worden gedaan. De negatieve aspecten van een constructie of ruimtebeslag binnendijks komen bij de nadere uitwerking dus te vervallen.

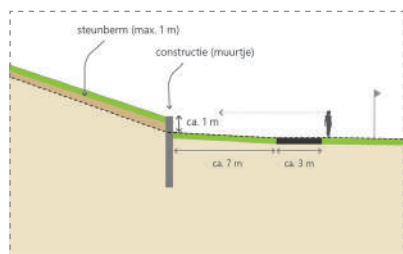
VOORKEURSVARIANT OP TRAJECTNIVEAU

Afbeelding 6.21 Kaartbeeld voorkeursvariant op trajectniveau

SECTIE 6 WIERUM

Sectie 6b bebouwd betreft het dorp Wierum. Voor sectie 6b dient onderscheid te worden gemaakt tussen de dijk ter hoogte van de kerk, met in de huidige situatie een getrapt profiel en muurtje, en de dijk langs de rest van het dorp, in de huidige situatie geen getrapt profiel. Doordat het huidige profiel binnendijks verschilt, is ook de versterkingsopgave anders.

PROFIELEN VAN TOEPASSING TEN WESTEN EN OOSTEN VAN KERKPLEIN

HUIDIGE SITUATIE

VARIANT 1A: HARDE BEKLEDING MET STEUNBERM

BEST

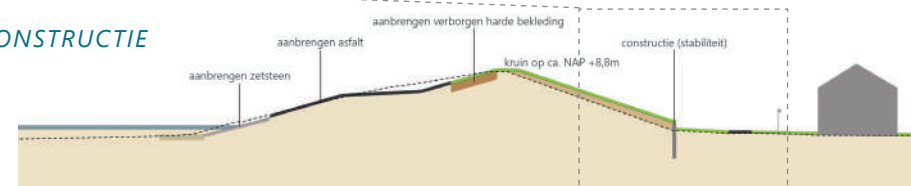
VARIANT 1B: HARDE BEKLEDING MET ASVERSCHUIVING

SECOND BEST

VARIANT 2A: HARDE BEKLEDING EN CONSTRUCTIE

LIEVER NIET

VARIANT 2B: HARDE BEKLEDING, CONSTRUCTIE EN VERRUWING

LIEVER NIET

Afbeelding 6.22 Profielen van varianten voor sectie 6b

PROFIELEN TER HOOGTE VAN DE KERK

HUDIGE SITUATIE

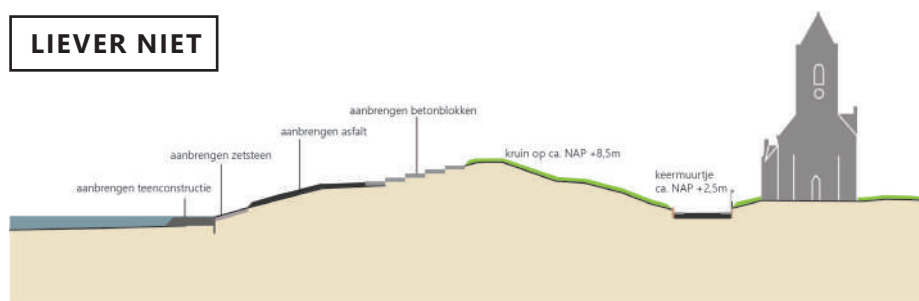
VOORKEURSVARIANT: 2A: HARDE BEKLEDING EN (BEHOUD) CONSTRUCTIE

BEST

BIJ VOORKEUR NIET 2B: HARDE BEKLEDING, CONSTRUCTIE EN VERRUWING

LIEVER NIET

Afbeelding 6.23 Profielen van varianten voor sectie 6B t.h.v. de kerk

6.7 Sectie 6b: Wierum

Wierum als special

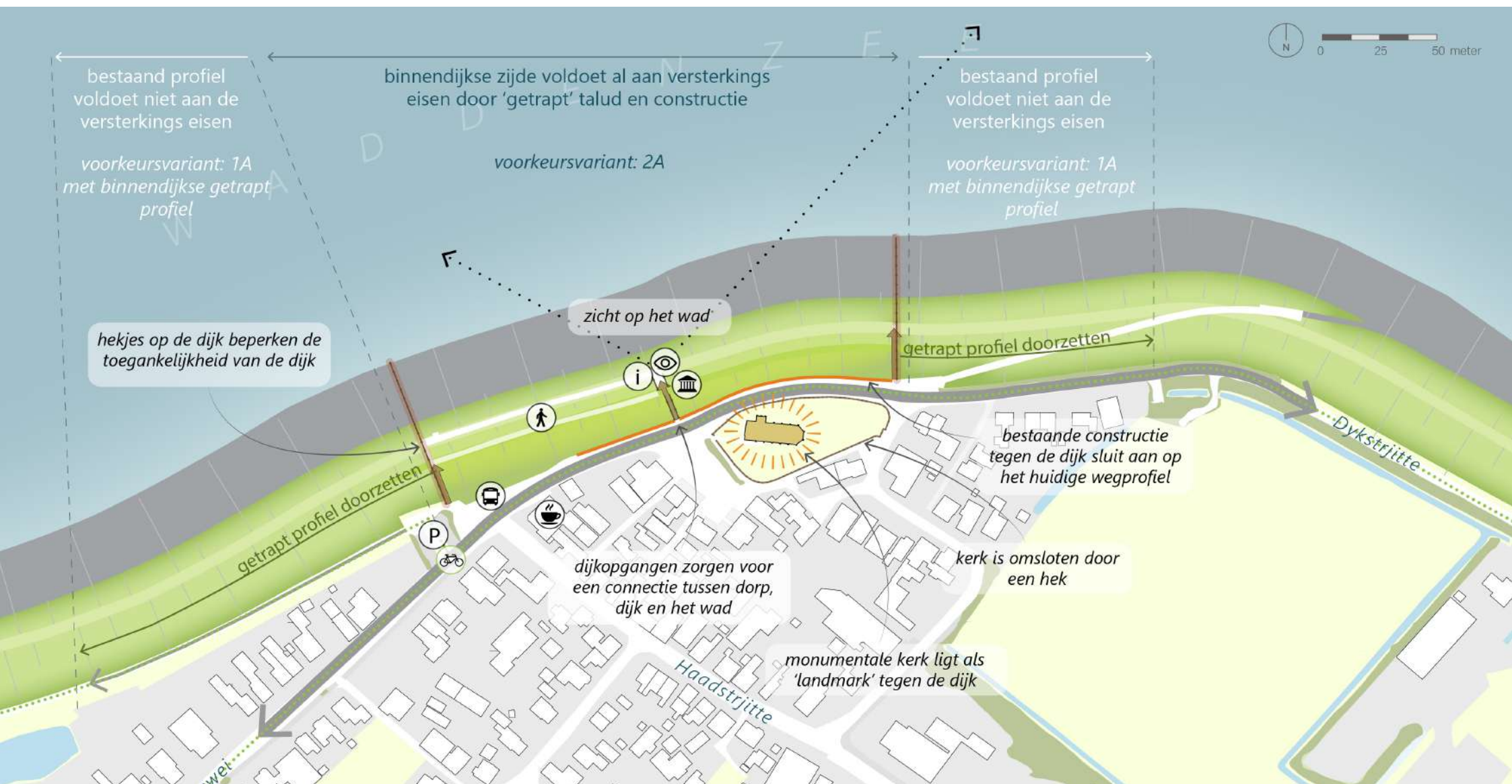
Bij Wierum vraagt de versterkingsopgave vanuit ruimtelijke kwaliteit om een verdere uitwerking. Het dorp is dicht tegen de dijk aangelegd met de kerk als 'landmark'. Ter hoogte van de kerk wijkt het huidige profiel af van het algemene profiel van sectie 6b. In de huidige situatie is er ter hoogte van de kerk een getrapt profiel met een constructie (muurtje) binnendijs. Dit afwijkende binnenprofiel voldoet aan de versterkingseisen. Hierdoor is er keuze tussen de variant met harde bekleding en constructie (variant: 2A) en de variant met harde bekleding, constructie en verruwing (variant 2B).

De ligging van de dijk, constructie (muurtje), weg en de kerk vormen samen een uniek ensemble. Het muurtje is passend bij de schaal en uitstraling van het dorp (ontwerprichtlijn 1.4), waardoor behoud hier het uitgangspunt is. Hoewel de toegankelijkheid van de dijk beperkt wordt door hekken, zorgen dijkopgangen voor de connectie tussen het dorp, de dijk en het wad. Op de kruin van de dijk kan er direct contact met het wad ervaren worden doordat het water hier tegen de dijk staat.

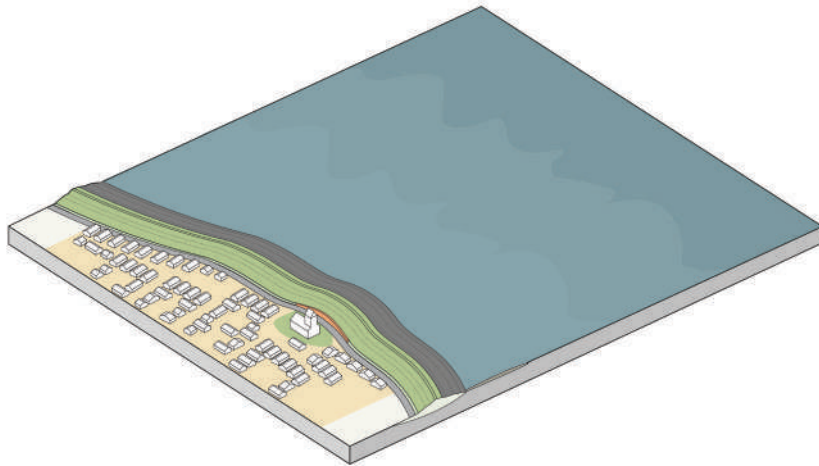
Afbeelding 6.24 ensemble bij Wierum; met de kerk, hek, weg, muurtje en getrapt dijktaud

INZOOM WIERUM

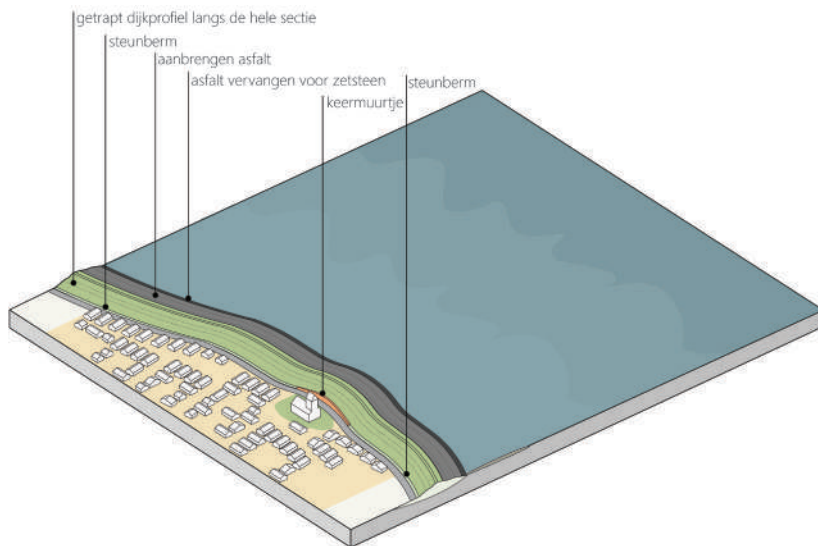

Afbeelding 6.25 Kaartbeeld van Wierum

HUIDIGE SITUATIE

VOORKEURSVARIANT - 1A EN 2A (T.H.V. KERK) MET GETRAPT PROFIEL

Afbeelding 6.26 Axonometrieën van huidige situatie en voorkeursvariant

Voorkeursvariant

Voor wat betreft de dijk langs de kerk gaat de voorkeur uit naar behoud van de huidige situatie; variant 2A. Het plaatselijk getrapte profiel en het gemetselde muurtje zijn passend bij de dorps context (zie ook LW 1, ontwerprichtlijn 1.4). Dit afwijkende profiel benadrukt deze bijzonder plek achter de dijk.

Voor de sectie ten westen en ten oosten van de kerk gaat de voorkeur uit naar het doorzetten van het getrapte profiel, zoals langs de kerk, maar dan zonder (zichtbare) constructie. Dit zou betekenen dat variant 1A mét een getrapte profiel aan de binnenzijde de voorkeur heeft. Een oplossing waarbij het muurtje bij de kerk aan weerszijden wordt voortgezet is niet wenselijk. Ook een as-verschuiving of het aanleggen van nieuw voorland is hier niet wenselijk. De varianten 1B, 2A en 3 scoren daarom als 'liever niet'.

Voor deze sectie geldt dat variant 2B zeer onwenselijk is. Het buitentalud heeft door het getrapte profiel en harde materialen een zeer stedelijke/industriële uitstraling. Gezien het kleinschalige dorps karakter van Wierum wordt dit als niet passend beoordeeld.

Voor de gehele sectie geldt dat er nadrukkelijke aandacht dient te zijn voor een nadere inpassing in de planuitwerking.

SECTIE 7 PAESENS-MODDERGAT

Sectie 7 loopt van de Garnalenfabriek ten oosten van Paesens-Moddergat tot de Bantpolder. Langs het grootste deel van de sectie is er een groot (en hoog) voorland buitendijks aanwezig. Op een klein deel van de sectie staat het water van de Waddenzee direct tegen de dijk. Dit is van de Garnalenfabriek tot een kleine buitendijkse polder.

Net als in sectie 6 is ook deze sectie opgesplitst in twee delsecties, namelijk: sectie 7a (bebouwd) ter plaatse van het dorp Paesens-Moddergat en sectie 7b (niet bebouwd).

Vanwege de diversiteit van het binnen- en buitendijkse landschap binnen sectie 7a wordt er gewerkt met subsecties.

HUIDIGE SITUATIE

VARIANT 1B: HARDE BEKLEDING MET ASVERSCHUIVING

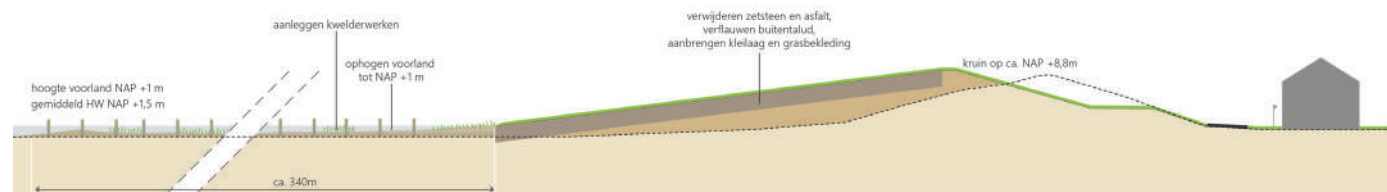
OPTIMALISATIE
GEWENST: BINNENZIJD
MET GETRAPT PROFIEL

VARIANT 2A: HARDE BEKLEDING EN CONSTRUCTIE

OPTIMALISATIE
GEWENST: BINNENZIJD
GETRAPT PROFIEL
I.C.M. CONSTRUCTIE
VAN BEPERKTE HOOGTE
(MAX. 1M)

VARIANT 2B: HARDE BEKLEDING, CONSTRUCTIE EN VERRUWING

VARIANT 3: ZACHTE BEKLEDING EN VOORLAND

Afbeelding 6.27 Profielen van varianten voor sectie 7a

Omdat de 3 subsecties niet dezelfde voorkeursvariant hebben worden de profielen hieronder niet aangeduid met 'best', 'seconds best' en 'liever niet'. De beoordeling is in de tekst toegelicht.

6.8 Sectie 7a: Paesens-Moddergat

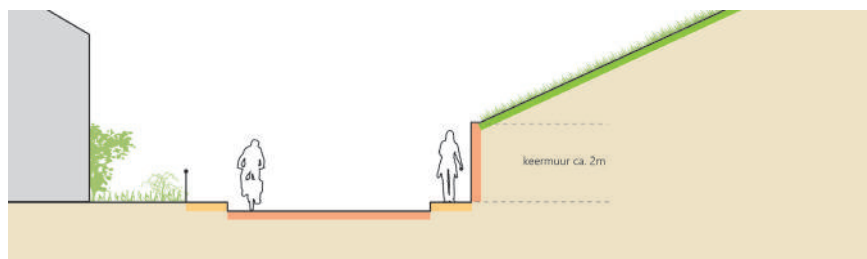
Subsecties

Bij sectie 7a dient onderscheid te worden gemaakt in 3 subsecties:

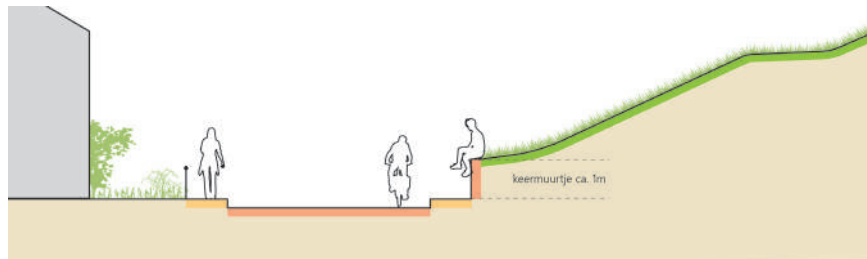
- het westelijke deel van de bebouwde kom, waar de doorgaande weg onderaan de dijk ligt en buitendijks geen voorland ligt. Dit deel loopt tot de parkeerplaats aan de Seewei. De bebouwing, waaronder ook Museum 't Fiskershúske, is georiënteerd op de dijk(weg);
- het middelste deel loopt vanaf de parkeerplaats aan de Seewei tot de buitendijkse strekdam van de Peazumerlannen. De dijk ligt hier achter de huizen en tuinen langs. Buitendijks ligt een kleine polder;
- het oostelijk deel, vanaf de buitendijkse strekdam in de Peazumerlannen tot de oostelijke rand van het dorp.

De binnen- en buitendijks landschappelijke context van de subsecties verschilt sterk, daarom is er voor heel sectie 7a niet één voorkeursvariant aan te wijzen vanuit ruimtelijke kwaliteit.

HOGE KEERMUUR IS NIET WENSELIJK

LAGE KEERMUUR MET GETRAPPT PROFIEL

Afbeelding 6.28 Principe goede inpassing keermuur

De redeneerlijn voor Wierum wordt ook toegepast op Paesens-Moddergat, namelijk:

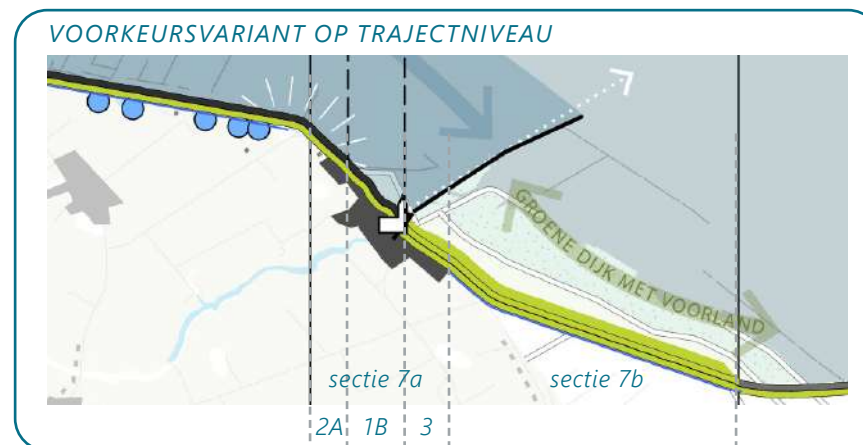
- langs het gehele dorp een getrappt binnenprofiel. Dit afwijkende profiel benadrukt het bebouwingsensemble als bijzonder plek achter de dijk;
- daar waar de openbare ruimte (met doorgaande dijkweg) aan de dijk ligt, kan een constructie (met beperkte hoogte) worden ingepast, i.c.m. een getrappt profiel (LW 2);
- daar waar de dijk achter de huizen langs ligt wordt het karakteristieke getrapte profiel doorgezet zonder constructie en met een steunberm (LW 2).

Voorkeursvariant(en)

Voorgaande redeneerlijn resulteert in de onderstaande beoordeling van de varianten voor de subsecties.

De westelijke subsectie

Hier ligt de openbare ruimte (met doorgaande dijkweg) direct aan de dijk. Het bebouwingsensemble is hier georiënteerd op de dijk. Het heeft daarom de voorkeur om voor dit gedeelte een laag keermuurtje (constructie) in te passen, in combinatie met een getrappt profiel. Dit is hetzelfde profiel als het dijkprofiel bij de kerk van Wierum (zie pag. 113). Aangezien de dijk hier voldoet wordt aangenomen dat hetzelfde dijkprofiel in het westen van Paesens-Moddergat ook zal voldoen.

Afbeelding 6.29 Kaartbeeld voorkeursvariant op trajectniveau

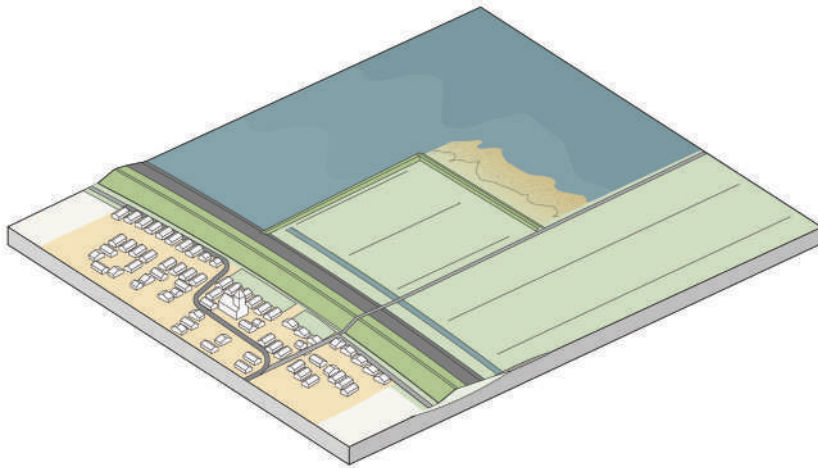
INZOOM PAESENS-MODDERGAT

Afbeelding 6.30 Kaartbeeld van Paesens-Moddergat

HUDIGE SITUATIE

Het getrapte profiel komt in dit deel van de dijk al gedeeltelijk voor bij het monument aan de zeedijk. Dit profiel zou dus aan beide kanten van het monument doorgezet kunnen worden.

Samengevat is de voorkeursvariant een keermuur met een maximale hoogte van 1m, met een getrappt profiel (2A met optimalisatie). Variant 1B wordt als 'second best' beoordeeld wanneer variant 2A niet geoptimaliseerd kan worden. Varianten 2A (zonder optimalisatie), variant 2B en variant 3 worden beoordeeld als 'liever niet'.

De middelste subsectie

In het midden van de bebouwde kom, van de meest westelijke zijde van de Seewei tot de buitendijkse strekdam van de Paezumerlannen, ligt de dijk achter de bebouwing en tuinen langs. Omdat de bebouwing niet op de dijk georiënteerd is en het hier om 'achterkanten' gaat, is de voorkeursvariant een getrappt profiel zonder constructie (variant 1B). Varianten 2A (met en zonder optimalisatie), variant 2B en variant 3 worden beoordeeld als 'liever niet'.

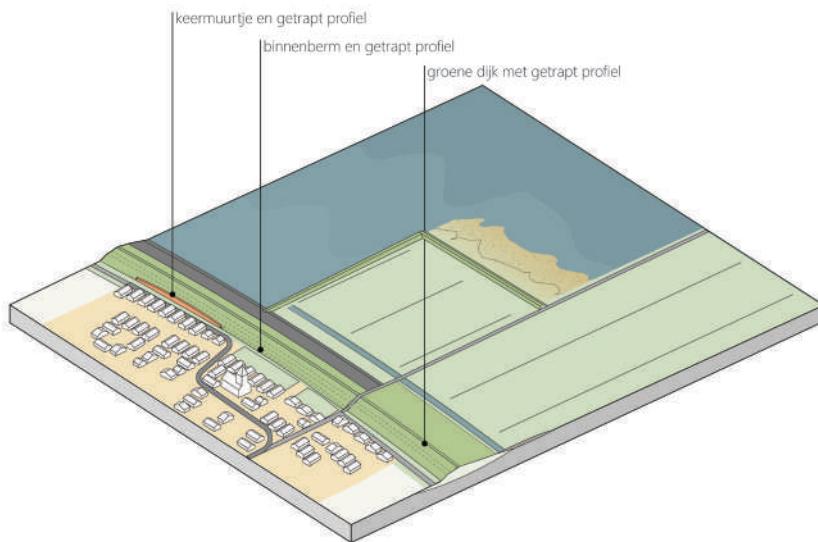
De oostelijke subsectie

Voor de oostelijke sectie wordt de redeneerlijn gevolgd zoals ook toegepast voor sectie 2 en 4; daar waar al voorland ligt en het voldoet, of waar weinig aanpassingen nodig zijn heeft variant 3 (de groene dijk) de voorkeur. In deze subsectie ligt het buitendijkse gebied de Paezumerlannen. Het voorland is hier breed en slechts enkele laagtes dienen opgehoogd te worden om het voorland te laten voldoen aan de waterveiligheidseisen. Het heeft de voorkeur om binnendijkse het hetzelfde getrapte profiel door te zetten zoals in de voorgaande subsecties. Dit voor de uniformiteit van het binnentalud binnen het gehele bebouwde ensemble van Paesens-Moddergat.

Gezien de buitendijkse context (een begroeid voorland) is een harde kleding landschappelijk gezien minder passend. Een groene dijk met flauw buitentalud is passend op deze landschappelijke overgang van groene begroeide kwelder naar het agrarische achterland (LW 2). Een asfaltbekleding op deze overgang is niet gewenst. Varianten 1B, 2A en 2B worden daarom beoordeeld als 'liever niet'.

Voor deze sectie geldt dat variant 2B zeer onwenselijk is. Het buitentalud heeft door het getrapte profiel en harde materialen een zeer stedelijke/industriële uitstraling. Gezien het kleinschalige dorpse karakter van Paesens-Moddergat wordt dit als niet passend beoordeeld.

VOORKEURSVARIANTEN

Afbeelding 6.31 Axonometrieën van huidige situatie en voorkeursvariant

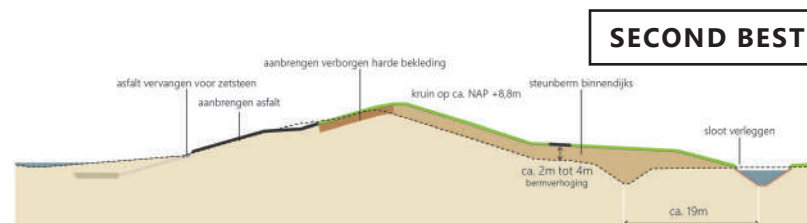
SECTIE 7 PAESENS-MODDERGAT

Sectie 7b loopt van de oostelijke rand van het dorp Paesens-Moddergat tot de Lauwersmeerdijk. Dit is tevens de oostelijke projectgrens. Buitendijks ligt het brede voorland Paezumerlannen. Binnendijks liggen agrarische percelen en binnen de hele sectie ligt slecht één boerderij.

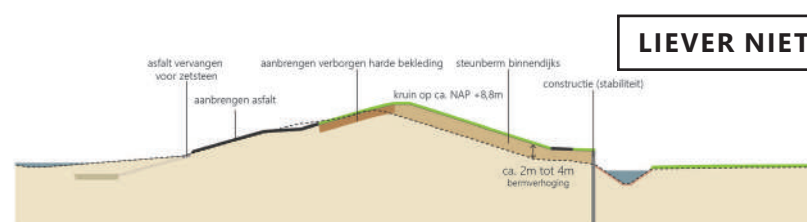
HUDIGE SITUATIE

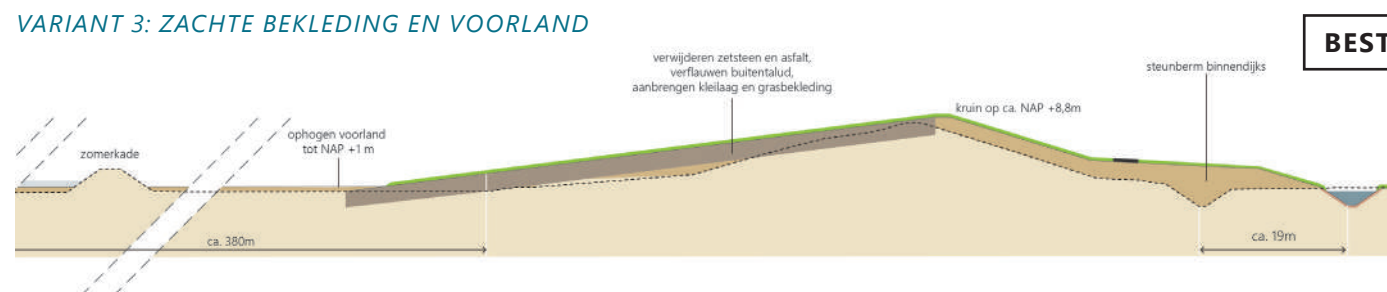
VARIANT 1A: HARDE BEKLEDING

VARIANT 2A: HARDE BEKLEDING

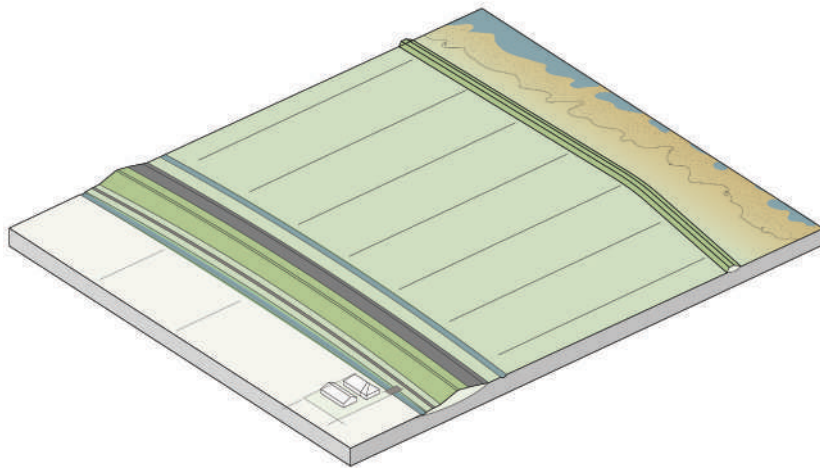
VARIANT 3: ZACHTE BEKLEDING EN VOORLAND

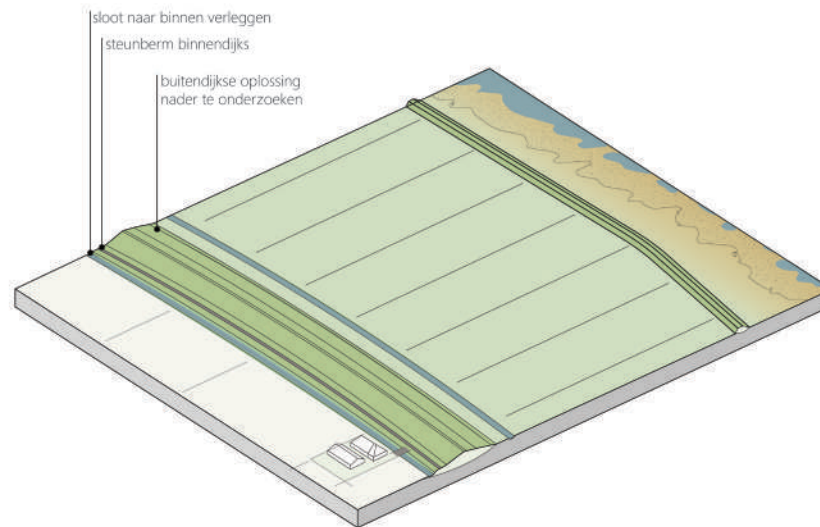
Afbeelding 6.32 Profielen van varianten voor sectie 7b

HUIDIGE SITUATIE

VOORKEURSVARIANT - 3

Afbeelding 6.33 Axonometrieën van huidige situatie en voorkeursvariant

6.9 Sectie 7b Paesens-Moddergat

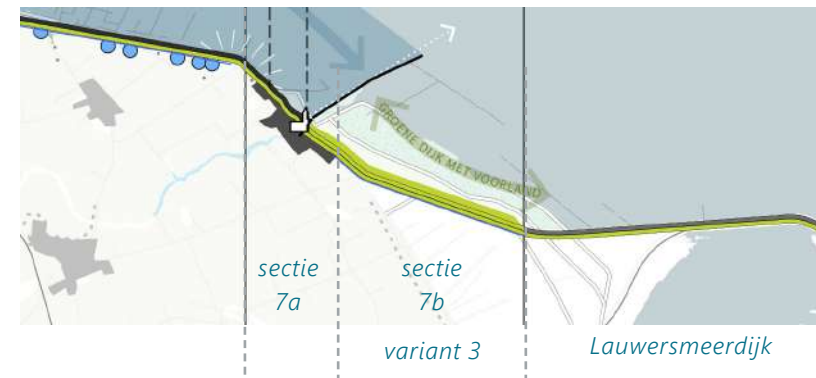
Voorkeursvariant

De redeneerlijn vanuit de oostelijk subsectie van 7a (en secties 2 en 4) wordt hier doorgezet; daar waar al voorland ligt en het voldoet, of waar weinig aanpassingen nodig zijn heeft variant 3 (de groene dijk) de voorkeur. De dijk ligt hier zowel binnen- als buitendijks in een groene context. Een groene dijk met flauw buitentalud is passend op deze landschappelijke overgang van groene begroeide kwelder naar het agrarische achterland (LW 2). In aansluiting op de oostelijke subsectie van 7a heeft ook hier variant 3 de voorkeur.

Een asfaltbekleding op deze overgang is niet gewenst. Daarnaast zijn zichtbare constructies in het landelijk gebied zeer onwenselijk (LW 1). Varianten 1A en 2A worden daarom beoordeeld als 'liever niet'.

Aandachtspunt voor de inpassing van variant 3 vormt de profielovergang naar de harde en compacte Lauwersmeerdijk (LW 1). Vanuit ruimtelijke kwaliteit is het voorstel deze profielovergang te laten samenvallen ter hoogte van de binnendijkse oude slaperdijk van het Lauwersmeer, de Bantdyk. Vanaf dit punt is het voorland ook minder dan 340m breed en voldoet het waarschijnlijk niet meer. Voorkomen moet worden dat er in de oostelijke hoek significant voorland moet worden uitgebreid voor de veiligheidseisen.

VOORKEURSVARIANT OP TRAJECTNIVEAU

Afbeelding 6.34 Kaartbeeld voorkeursvariant op trajectniveau

Afbeelding 7.1 groen buitentalud met begraasd voorland

7

REFLECTIE EN AANBEVELINGEN

Dit hoofdstuk geeft een reflectie op het gekozen voorkeursalternatief vanuit de leidende waarden voor ruimtelijke kwaliteit. Daarnaast geeft het aanbevelingen mee voor ontwerpopgaven voor ruimtelijke kwaliteit die in de planuitwerking meegenomen dienen te worden.

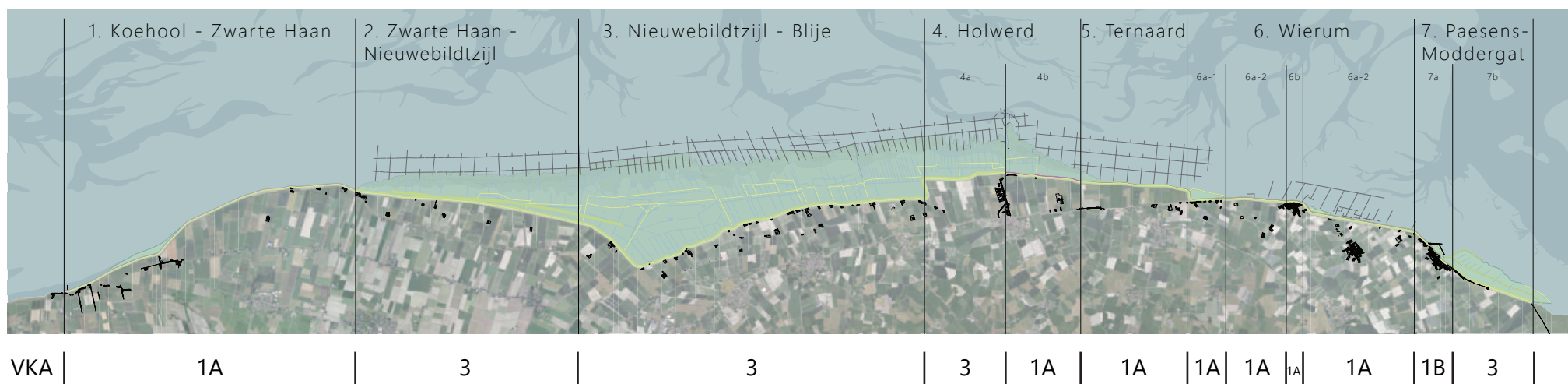
7.1 Reflectie op het VKA

Het advies voor de dijkversterking Koehool-Lauwersmeer vanuit de werkgroep ruimtelijke kwaliteit is door het Wetterskip Fryslân meegenomen in de afweging van een voorkeursalternatief. Bij deze afweging zijn ook milieueffecten, beheer, technische haalbaarheid, kosten en duurzaamheid meegenomen.

Doordat bij de afweging meer factoren meegenomen worden dan enkel de ruimtelijke kwaliteit, verschilt het VKA van het eerder beschreven advies. Afbeeldingen 7.1 en 7.2 laten de afwijkende keuzes zien, bij deze voorlopige keuze voor het VKA is ook een voorstel gedaan voor verdere opsplitsing van enkele secties.

Afbeelding 7.2 Kaartbeeld van het gehele dijktraject met de voorkeursvarianten vanuit ruimtelijke kwaliteit per sectie.

Afbeelding 7.3 Kaartbeeld van het gehele dijktraject met nieuwe sectieindeling en het gekozen VKA.

Hoewel het gekozen VKA grotendeels overeenkomt met het advies vanuit de werkgroep vallen enkele afwijkingen op. In sectie 4 was een zachte bekleding geadviseerd, maar door het verschuiven van de sectiegrens (toevoegen sectie 4B) bevat het VKA in sectie 4A wel zachte bekleding, maar sluit sectie 4B met harde bekleding aan op de harde bekleding in sectie 5. In de dorpskernen was een oplossing met constructie geadviseerd, maar hier is gekozen voor eenheid in de oplossing van de gehele sectie, met name door de stabiliteitsopgave die vervalt (6B en 7A).

Bij de keuze van het VKA is rekening gehouden met de vanuit ruimtelijke kwaliteit meegegeven visie. Namelijk het inspelen op de aanwezige waarden en de werking van de Waddenzee (stroming, verweldering). Daarom wordt het aanwezige buitendijkse voorland benut, terwijl op andere plaatsen buitendijks de contrastrijke overgang tussen dijk en wad behouden blijft.

Doordat de versterking vooral buitendijks plaatsvindt worden de binnendijkse waarden nauwelijks aangetast. Waar de dorpskernen van Wierum en Paesens-Moddergat dicht langs de dijk liggen wordt in de planuitwerkingsfase een locatiespecifieke oplossing uitgewerkt.

De zeedijk blijft in het VKA herkenbaar als eenduidig waterstaatkundig element doordat de hoofdvorm behouden blijft. Hiermee wordt aan leidende waarde 1 voldaan. Naast de eenduidigheid blijft echter wel de gedifferentieerde kuststrook in tact als onderdeel van het dynamische Waddenzee landschap. De afwisseling van harde bekleding met contrastrijke overgang naar het wad en zachte bekleding met uitgestrekt voorland sluiten zodoende aan bij leidende waarde 2. Het toevoegen van zachte bekleding zorgt voor het verzachten van de randen van het wad en behoudt de groene dijk als kenmerkend beeld vanaf de Waddenzee. Daarnaast zijn in de verkenningfase vele meekoppelkansen en ontwerpogaven opgehaald die in de planuitwerkingsfase en gebiedsprocessen verder uitgewerkt worden om zo verschillende opgaven te koppelen.

De overige drie leidende waarden (3, 4 en 5) zullen een grotere rol gaan spelen in de nadere uitwerking van de dijkversterking, omdat dit passend is bij het detailniveau van deze waarden. Zo zijn in dit ruimtelijk kwaliteitskader en het omgevingsproces het watererfgoed geïnventariseerd. Door dit erfgoed in de nadere uitwerking goed in te passen wordt het verhaal van de dijk uitgedragen

zoals beoogd in leidende waarde 3. Het ruimtelijk kwaliteitskader dient daarbij ook als katalysator voor gebiedsprocessen zoals vanuit leidende waarde 5 geadviseerd was. De beleefde waarde van de dijk is ook in het omgevingsproces ter sprake gekomen. De dijk wordt dankzij het meekoppelen van Op paad lâns it Waad een fietsroute gecreëerd waarbij fragmentatie door hekken beperkt wordt. Dit sluit aan bij het beleefde dijklandschap van leidende waarde 4 waar rust, ruimte, duisternis en eenvoud centraal staan.

7.2 ontwerpogaven voor de planuitwerking

Vanuit ruimtelijke kwaliteit zijn er voor dit gekozen VKA enkele aandachtspunten ofwel ontwerpogaven die in de planuitwerkingsfase aandacht verdienen. Deze selectie is niet uitputtend en ook tijdens de planuitwerkingsfase moet aandacht blijven voor ontwerpogaven. De leidende waarden en bijbehorende ontwerprichtlijnen dienen hierbij als leidraad. Enkele van deze ontwerpogaven zijn sectie overstijgend, vervolgens worden per sectie nog enkele aandachtspunten benoemd.

Allereerst vragen de overgang tussen harde en zacht bekleding om een nadere uitwerking. Waar deze overgangen exact komen kan afwijken van de nu getekende overgangen. De overgang volgen bij voorkeur vanuit aanleidingen in het landschap zoals een weg, een dijkopgang of een gemaal. Het uitwerken van deze ontwerpogave past bij het detailniveau van de planuitwerkingsfase.

Het toevoegen of versterken van zachte bekleding vraagt daarnaast om nadere uitwerking in de volgende fase. Hierbij valt te denken aan het zicht vanaf de dijk dat verschilt van secties met harde bekleding vanwege een flauwer talud. De barri erewerking van de fietsroute over het beheerpad langs de buitenzijde van de dijk, waar komt deze te liggen, en wat betekent dit voor voetgangers? Daarnaast hebben sectie 2, 3 en 4 ook allen een verschillende identiteit, omdat deze van oudsher door verschillende waterschappen aangelegd zijn. In nadere uitwerking moet gekeken worden in hoeverre eenheid in de vorm van de groene dijk aansluit op de ontstaansgeschiedenis, of dat deze verschillen juist goed zichtbaar dienen te blijven. Ook moet de inrichting van het voorland nader uitgewerkt worden. Voor de ontwikkeling van het voorland ontstaan er vanuit de ecologie op sommige plaatsen kansen maar soms ook bedreigingen. De

Afbeelding 7.4 Schematisch kaartbeeld met de belangrijkste ontwerpopgaven voor de planuitwerking.

werkgroep natuur heeft hier al goed naar gekeken. De onderlinge afstemming hierover om te komen tot de juiste keuzes in de planvorming moet nog plaatsvinden.

In nadere uitwerking moet gekeken worden naar het historische en hedendaagse beeld van een dijk. Straalt een kruidenrijke begroeiing evenveel uit dat het een dijk is als een begraasd biljartlaken? Dit geldt voor de secties met zachte bekleding (2, 3 4A en 7B) zowel binnen- als buitendijks. Voor de secties met harde bekleding geldt dit voor de kruin en binnendijks.

Tot slot geeft het samenkomen van verkeersstromen aanleiding tot een ontwerpogave rondom recreatie en gebruikswaarde van het gebied bij de knooppunten aan de dijk. In nadere uitwerking dient verkend te worden of het toevoegen van parkeerplaatsen een mogelijkheid is en op welke manier dit passend kan worden vormgegeven. In de kaart staan deze locaties aangegeven bij Westhoek, Zwarte Haan, Butendykswechy (Nieuwebildtzijl), Kweldercentrum, pier bij Holwerd, 't Schoor.

Sectie 1

In de nadere uitwerking van sectie 1 ligt een ontwerpogave van de cultuurhistorisch waardevolle strekdammen. Hierbij dient vooral gekeken worden naar de aantakking van deze dammen aan de dijk.

Sectie 2

De overgang van harde bekleding naar zachte bekleding vraagt om een maatwerkoplossing, deze kan bij het begin van het voorland gelegd worden, maar ook bij de Kouwe Feart en gemaal Miedema.

Sectie 3

Naast aandacht voor de relatie tot naastgelegen groene secties 2 en 4 en de relatie met het voorland is het voor sectie 3 ook van belang dat het grillige karakter van de dijk behouden blijft.

Sectie 4

Voor sectie 4 moeten nauwe samenwerking gezocht worden met het project Holwerd aan Zee. De identiteit en waarde van deze beoogde verbinding met de

Waddenzee moet een rol spelen in de keuze voor zachte of harde bekleding. Mede daardoor en door aanleg van een zeeverbinding kan het vanuit ruimtelijke kwaliteit mogelijk logischer zijn om de nieuwe sectiegrens tussen sectie 4A en 4B te verschuiven.

De verbinding met de pier bij Holwerd en de veerverbinding naar Ameland moet ook nader uitgewerkt worden. De huidige asfaltweg toont eenheid met harde bekleding, maar vanuit het gebiedsproces bij Holwerd komen hier in de planuitwerkingsfase mogelijk meer opgaven samen waardoor nadere beschouwing van dit knooppunt nodig is.

Sectie 5

Rond 't Schoor ontstaat een kans om de historie beter zichtbaar te maken. Daarnaast zijn er geen sectie specifieke aandachtspunten nu de overgang van zachte bekleding naar harde bekleding in sectie 4B gelokaliseerd is.

Sectie 6

De aandachtspunten rondom Wierum zijn in het ruimtelijk kwaliteitskader al benoemd in paragraaf 6.7. Waar de dijk langs Wierum loopt is weinig ruimte en is een maatwerkoplossing wenselijk. Hierin kan gekeken worden naar een getrapt profiel binnendijks en er moet aandacht zijn voor de verbinding tussen het dorp en het wad door middel van de bestaande dijkopgangen. Ook is het van belang te realiseren dat dit het advies van de werkgroep is, maar dat de bewoners van Wierum mogelijk een andere beleving van de dijk wensen. Zo kan er in interactie tussen de werkgroepen ruimtelijke kwaliteit en natuur nagedacht worden over de toekomst van de kwelder.

Sectie 7

De aandachtspunten rondom Paesens-Moddergat zijn in het ruimtelijk kwaliteitskader al benoemd in paragraaf 6.8. Aanvullend aandachtspunt in sectie 7 is de buitendijkse asverschuiving. Vanuit ruimtelijke kwaliteit is het niet wenselijk een nieuwe knik te creëren en dus wordt aanbevolen de asverschuiving aan te laten sluiten op de bestaande knik ten noorden van de garnalenfabriek.

In deze sectie ontstaat een overgang van harde bekleding naar zachte bekleding, dit is ook een aandachtspunt, zeker wanneer vanuit gebiedsprocessen gekeken

wordt naar het terugbrengen van De Paesens, dit zou een aanleiding kunnen zijn voor een overgang van hard naar zacht. Daarnaast geldt voor het aanleggen van zachte bekleding in het meest oostelijk gedeelte van deze sectie net als bij de sectie 2, 3 en 4 voor vraagstukken met betrekking tot identiteit van de dijk, de barrièrewerking van de onderhoudsweg en de relatie met het voorland.

7.3 Proces Ruimtelijke kwaliteit in planuitwerkingsfase

Het RKK is in de verkenningsfase tot stand gekomen in nauwe samenspraak met de werkgroep ruimtelijke kwaliteit. In gezamenlijkheid zijn kwaliteiten benoemd en uitgewerkt in leidende waarden en toepasbare ruimtelijke principes. Ook zijn de varianten en het VKA beschouwd. Het resultaat zijn handvaten om te komen tot een dijkversterking met ruimtelijke kwaliteit. Het RKK helpt om ook in het vervolgproces navolgbare keuzes te maken over de ruimtelijke kwaliteit, de landschappelijke en cultuurhistorische kwaliteit van de dijk en omgeving.

In de planuitwerkingsfase wordt het VKA uitgewerkt tot een ontwerp en wordt de planprocedure om te komen tot een projectbesluit doorlopen. Ook in deze fase van het project is het noodzakelijk dat ruimtelijke kwaliteit zowel vanuit de inhoud als in het ontwerpproces geborgd is. Het RKK dient als startpunt voor de planuitwerkingsfase en draagt bij aan de invulling van de gebiedsprocessen rondom de dijk. De maatwerkopgaven zullen in de planuitwerkingsfase nader bekeken moeten worden, denk aan een gezamenlijke bijeenkomst met het projectteam Holwerd aan Zee of met één van de gebiedsprocessen.

Het verdient aanbeveling om ook in de planuitwerking de borging van ruimtelijke kwaliteit te organiseren, bijvoorbeeld door frequent met deskundigen en vertegenwoordigers uit de ambtelijke organisaties het gesprek aan te gaan over ontwerp en ruimtelijke kwaliteit, een kwaliteitsteam in te stellen en de uitkomsten hiervan vast te leggen in een Landschapsplan. Betrokkenheid en draagvlak kan worden vergroot door regelmatig bij elkaar te komen in een passende overlegstructuur. Ervaring uit de verkenningsfase leert dat de samenstelling van de overlegstructuur vraagt om een brede vertegenwoordiging met bekwame, professionele mensen op het thema.

Ook is het van belang om ruimtelijke kwaliteit te borgen binnen de organisatie van het Wetterskip, zodat het niet alleen procesmatig maar ook inhoudelijk een gelijkwaardige gesprekspartner vormt en het ruimtelijke kwaliteit kan agenderen in de eigen organisatie.

Voor de inhoudelijke borging van ruimtelijke kwaliteit is het van belang dat de verschillende ontwerpproducten (technische uitwerking, landschapsplan, kostenraming etc) tot stand komen in een integraal ontwerpproces. Integrale ontwerpen geven een samenhangend en helder antwoord op de volledige opgave. In een dergelijke integrale afweging is ook aandacht voor aspecten zoals techniek, draagvlak in de omgeving, en geld. Idealiter neemt de landschapsarchitect hier een rol als integrator in. Hij of zij geeft een samenhangend en helder antwoord op de volledige opgave en verwerkt dit inwenselijke & haalbare ontwerpen met als streven een kwaliteitssprong in belevingswaarde, gebruikswaarde en toekomstwaarde.

Tot slot wordt sterk aanbevolen om, afhankelijk van de contractvorm met een aannemer, de ruimtelijke kwaliteit te borgen in de uitvoeringsfase. Dit kan bijvoorbeeld door eisen vanuit ruimtelijke kwaliteit onderdeel te maken van de vraagspecificatie, een Esthetisch programma van Eisen voor de uitvoeringsfase op te stellen of door een landschapsarchitect integraal onderdeel te laten uitmaken van het ontwerpteam van de aannemer.

Memo

Aan : Het college van B&W
Van : [REDACTED], [REDACTED], [REDACTED]
CC : [REDACTED], [REDACTED], [REDACTED], [REDACTED], [REDACTED]
Datum : 2 december 2024
Betreft : Voortgang proces Integraal Inrichtingsplan (IIP)/1DYK
Bijlage : Geen
Zaaknr. : XXXX

Inleiding

Samen met Wetterskip Fryslan willen de provincie Fryslan, Rijkswaterstaat, It Fryske Gea, de landbouw en de gemeentes Waadhoeke en Noardeast-Fryslan de op handen zijnde dijkversterking en -verhoging aangrijpen om vergroening van de dijk te realiseren.

In het samenwerkingsverband 1DYK werken de genoemde organisaties hiervoor momenteel aan een gebiedsplan, oftewel een Integraal Inrichtingsplan (IIP). Het IIP is de planuitwerking van het in 2023 opgestelde gebiedsdocument "Dijk versterkt, randen verzacht, gebied verrijkt". Onder deze titel zijn 3 pijlers geformuleerd:

1. Het vergroten van de brede welvaart, economische ontwikkeling, toerisme en leefbaarheid
2. Een toekomstbestendige landbouw en zoetwaterbeschikbaarheid
3. Een ecologische plus voor het gebied

Het streven is om in het eerste kwartaal van 2025 een bestuurlijk akkoord te krijgen op het IIP, met daaraan gekoppeld een lijst met uitvoerbare, betaalbare en onderhoudbare projecten. Deze projecten zijn voor het Wetterskip in belangrijke mate bedoeld om de vergunbaarheid van een groene dijk te vergroten. Voor de andere 1DYK partners worden de projecten vooral gezien als kansen om gebiedsopgaven 'mee te koppelen'.

Kaders en mandaat voor onderhandelingen

Na een jarenlang traject om te komen tot een 'gebiedsplan', is het proces in 2024 in een stroomversnelling gekomen. Hierover is het college eerder geïnformeerd aan de hand van memo's (XXXX, XXXX, 11 november 2024). Daarnaast is het college geïnformeerd aan de hand van een presentatie op 19 november jl.. In genoemde memo's en presentatie is ook ingegaan op welke keuzes de gemeente maakt op basis van bestaand beleid, ruimtelijke kaders en de Omgevingsvisie.

De hiervoor genoemde informatiemomenten waren bedoeld om, op ambtelijk niveau, met een duidelijk kader en mandaat de onderhandelingen in te kunnen gaan met de andere partners. Deze onderhandelingen vinden plaats in drie 2-daagse bijeenkomsten gedurende november en december. Twee van deze 2-daagse bijeenkomsten hebben reeds plaatsgevonden.

Tussentijds resultaat: patstelling

In de tweede 2-daagse bijeenkomst (25 & 26 november) is gebleken dat er de nodige conflicterende belangen zijn die leiden tot een patstelling. Als gemeente hebben we aangegeven dat de voorgestelde maatregelen in het IIP niet ten koste mogen gaan van landbouwgrond. Vanwege dijkverbreding moet echter het verlies aan Natura-2000 habitat in de Waddenzee binnendijs worden gecompenseerd. Met name Rijkswaterstaat, It Fryske Gea en de provincie zien hierbij ook kansen om hun PAGW, NNN, Natura 2000 en overige natuurdoelstellingen te realiseren.

Als gemeente hebben we hiervoor ruimte geboden in het grondgebied nabij en/of grenzend aan het Lauwersmeer. Voor de hierboven genoemde partners is dit, om meerdere redenen, geen optie. Ook hebben we als gemeente aangegeven de 'groen-blauwe dooradering' te willen gebruiken voor het vergroten van de

biodiversiteit en het verbeteren van de waterkwaliteit. Ook dit biedt geen oplossing, omdat simpelweg de stempel 'natuurbestemming' dan ontbreekt en het daarom niet meetelt als compensatie voor het verlies aan Natura-2000 habitat buitendijks.

Gebied verrijkt?

Inmiddels is op ambtelijk niveau het gevoel ontstaan dat we aan tafel zitten om ervoor te zorgen dat we als gemeente niet slechter uit dit proces komen. Terwijl het proces vooral was bedoeld dat alle partijen er beter van zouden worden. Naast versterking van de dijk en verzachten van de randen zou het gebied ook worden verrijkt (brede welvaart). Maar bij andere partijen (behalve de landbouw) lijkt vooral 'de ecologische plus' voorop te staan ten koste van de 'economische plus'.

Zowel landbouw als toerisme & recreatie zijn belangrijke economische dragers in onze gemeente. Zoals het nu lijkt, zullen de voorgestelde maatregelen vooral ten koste van landbouwgrond gaan. Daarnaast gaat het mogelijk ook ten koste van bestaande toeristisch-recreatieve routes, met aangrenzende voorzieningen voor bezoekers. Wij zien onvoldoende maatregelen die dit economische verlies kunnen compenseren.

Hoe nu verder?

In eerdere memo's is al aangegeven dat we risico's zien vanwege de:

- snelheid van het proces
- diversiteit van belangen
- onduidelijke kaders en afwegingen van andere partners, m.n. het Wetterskip en de provincie

In de 2-daagse bijeenkomst van 25 en 26 november hebben we als gemeente deze risico's benoemd. Op basis daarvan hebben alle partners 'huiswerk' gekregen voor de derde (en laatste) 2-daagse op 16 en 17 december a.s.

We vragen het college zodoende om meer onderhandelingsruimte wat betreft de invloed van de maatregelen van het IIP op de landbouwgrond.

[...]

PRE 02122024: Ik blijf dit lastig vinden. Pieter heeft aangegeven 'mindere' landbouwgronden een optie te vinden maar dan wel zonder natuurbestemming. Maar wat is de exacte definitie van 'mindere' landbouwgronden? Volgens mij is het redelijk eenvoudig: geen natuur/natura2000 bestemming binnendijks en de landbouwbestemming op NFB blijft gehandhaafd. Als partijen dan besluiten dat er ook natuur op 'mindere' landbouwgrond kan worden gerealiseerd zonder natuurbestemming, dan creëer je meer mogelijkheden. Dan heb je nog wel een definitie nodig over wat 'mindere' landbouwgronden dan zijn. Echter heeft Pieter ook gezegd dat de voorkeur uitgaat naar centralisatie van maatregelen in het Lauwersmeergebied.

■: We moeten weg blijven van de term "mindere". Want dat is niet meetbaar. Wat voor de één mindere grond is, is voor de ander prima. Het is afhankelijk wat je met de grond doet.

Ik heb ■ gevraagd met een memo te komen waarin ze aangeeft welke mogelijkheden de gemeente heeft om een natuurbestemming op landbouwgrond tegen te kunnen houden. Ik verwacht dat we die tijdig krijgen.

Ik heb het ook even kort met ■ besproken. Zij geeft dat wanneer een ontwikkeling effecten heeft op haar omgeving, wij deze kunnen tegenhouden. Zeker als het om N2000-uitbreiding gaat. Die geeft een dermate beperking, dat anderen daardoor worden geschaad. En ook omdat wij in onze omgevingsvisie niets hebben gezegd over uitbreiding van N2000 binnendijks. Belangrijk punt daarbij is dat wij dan wel moeten aangeven wat de alternatieven kunnen zijn: het Lauwersmeer. De verwachting is dus dat ■ Pieter van voldoende munitie kan voorzien in de stuurgroep.

Ik heb Pieter niet horen zeggen dat hij maatregelen wil centraliseren in het Lauwersmeer. Dat is ook niet logisch. Het gaat specifiek om de HVP. Niet om de andere maatregelen.

[Is dit genoeg of moeten we concrete vragen stellen?]

Gevoelsmatig zal het college gaan vragen welke onderhandelingsruimte we willen. We zouden kunnen aangegeven dat (passend bij onze rol) wij medewerking kunnen verlenen aan een HVP op landbouwgrond mits overeenstemming met de Landbouw kan worden gevonden en wanneer het geen externe werking heeft waar inwoners/dorpen/R&T/enz. in worden gehinderd.

Bijeenkomst 1DYK/IIP Programmateam d.d. 9 december 2024

Aanwezig: [redacted], [redacted], [redacted], [redacted] (online), [redacted], [redacted]
(voorzitter), [redacted], [redacted] (verslag).

[redacted] doet eerst kort verslag van de 2-daagse sessie op 25 en 26 november jl. [redacted] en [redacted] (als vervanger van [redacted]) waren aanwezig. Bij diverse andere partners ligt de nadruk vooral op de ecologische plus; als gemeente hebben we aangegeven dat er ook een economische plus moet zijn; nu lijken de voorgestelde maatregelen vooral ten koste te gaan van landbouwgrond en mogelijk ook van toerisme & recreatie. De belangen lijken moeilijk verenigbaar, maar andere partners geven geen alternatieven. RWS en provincie lijken vooral aangehaakt om hun PAGW en NNN doelstellingen te kunnen realiseren. Feitelijk is er nu een patstelling en partners hebben opdracht gekregen om uit te zoeken en te bespreken wat er nog wel mogelijk is.

1. Invulling 1Dyk vanwege wegvallen [redacted]

Voor korte termijn zijn we akkoord met verdeling van werk in huidige projectgroep; voor lange termijn persoon nodig met totaaloverzicht en ca. 16-24 uur per week beschikbaar; voorkeur voor inhuur; de naam van [redacted] wordt genoemd (momenteel betrokken bij Dongeradielen); ook om koppelingen te leggen met TPM en voor proces van besteding middelen Holwerd aan Zee; [redacted] koppelt dit terug naar [redacted]

2. 'Huiswerk' n.a.v. IIP 2-daagse

Als huiswerk van de afgelopen 2-daagse op 25/26 november staan de volgende punten op de lijst:

- Gemeentes en provincie werken uit wat hun rol is als bevoegd gezag: duidelijk maken wat onze rol is in relatie tot het IIP (bijv. RO, bestemmingswijzigingen etc)
- Gemeente Noardeast verschaft helderheid over bestuurlijke houding jegens het IIP;
- Elke partner bespreekt wat er nog wel mogelijk is m.b.t. die maatregelen negatief scoren in de maatregelen-matrix (Excel tabel)?
- Rijkswaterstaat zoekt uit of een hoogwatervluchtplaats (HVP) zonder bestemming 'natuur' ook mogelijk is
- Elke partner maakt/tekent eigen versie van gebiedsplan

Een aantal van deze punten staat op de agenda van dit overleg, deze worden dus verderop besproken.

[redacted] zal onze versie van het gebiedsplan maken, op basis van wat we hebben ingebracht in de maatregelen-matrix.

3. Bespreken IIP-maatregelen matrix (Excel tabel).

Naar aanleiding van de 2-daagse van 25/26 november heeft het Programmabureau de maatregelen matrix aangepast. Waar negatief wordt gescoord, is de betreffende maatregel blauw gemaakt. Zodoende houden we overzicht van waar de conflicterende belangen liggen. Iedere partner moet intern bespreken wat nog wél mogelijk is. Als gemeente hebben we dit al aangegeven in de 2-daagse; dit komt verder onder punt 4 aan bod.

4. Bespreken inzet 2-daagse 16 en 17 december

[redacted] geeft nog een toelichting op de opsomming van risico's die hij eerder heeft ingebracht

In de vorige 2-daagse hebben we als gemeente aangegeven: binnendijs geen maatregelen ten koste van landbouwgrond en toerisme/recreatie en buitendijs geen verkweldering van zomerpolders; we hebben ook alternatieven aangedragen, zoals natuurontwikkeling nabij Lauwersmeer en groen-blauwe dooradering. Er zijn ook voorbeelden van buitendijkse maatregelen die hebben geleid tot hogere Natura-2000 status, zoals Terp van de Toekomst.

Onze inzet voor komende 2-daagse:

- Duidelijkheid over het binnendijkse ruimtebeslag dat nodig is voor de compensatie van verlies aan Natura-2000 habitat buitendijs;
- Natuurmaatregelen (w.o. HVP/"klutenplas") kunnen maar zijn afhankelijk van geografische locatie

- Geen verkweldering van zomerpolders en landbouwbestemming blijft behouden
- Geen natuurmaatregelen binnendijs die beperkingen opleveren voor economische activiteiten
- Geen Natura-2000 status binnendijs
- (dit is vorige week ook gecommuniceerd door Pieter Braaksma naar aanleiding van vragen van de raad);
- Ook willen we meer duidelijkheid over de technische impact van maatregelen (verzilting, schaduwwerking) voordat we akkoord kunnen gaan.

5. Voorbereiding stuurgroep 19 december 2024

Op 19 december is het de bedoeling dat de Stuurgroep een akkoord geeft op het gebiedsplan en tot een besluit komt om een intentieverklaring te tekenen in Q1 2025. Dit lijkt in de huidige omstandigheden en met de huidige planning te ambitieus. Waarschijnlijk zal [REDACTED], namens het 1DYK Programmateam, een presentatie van mogelijke scenario's gaan geven aan de Stuurgroep.

Woensdag a.s hebben [REDACTED] en [REDACTED] hierover nog overleg met Pieter. Hierna volgt mogelijk overleg met de betrokken wethouder van Waadhoeke.

6. Wat verder ter tafel komt (w.v.t.t.k.)

Komt groen-blauwe dooradering nog wel aan bod als optie voor natuurontwikkeling? Is wel ingebracht door ons in de afgelopen 2-daagse, maar provincie geeft weinig support.

Nog checken of NNN buitendijs juridisch wel mogelijk is

[REDACTED] zou gesprek met [REDACTED] (Wetterskip) hebben over contractvorming m.b.t. TPM met [REDACTED]; dit wordt verplaatst naar 6 januari

[REDACTED] gaat na waarom er nog geen nieuwsbrief is verstuurd terwijl de tekst al op website staat.

[REDACTED] heeft woensdag overleg over Op Paad lans it Waad; hij zal ook namens 1DYK inbreng hebben